

De iurisprudentia et iure publico

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

www.dieip.hu | www.dieip.com

II. évfolyam

2008/3. szám

Kiadja:

Szegedi Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Politológiai Tanszék

dieip@dieip.hu

Cím:

6722

Szeged

Rákóczi tér 1.

Tel. / fax: 62/544-386

Főszerkesztő: Paczolay Péter

Társszerkesztők:

Tóth J. Zoltán

Fejes Zsuzsanna

Kovács Endre Miklós

Technikai szerkesztők:

Bunda Péter

Tördelés:

Hollósi-Simon Dóra

HU ISSN: 1789-0446

Tartalomjegyzék

Bán Tamás Menyhért

A társadalmora veszélyesség egykor és most 2

Dux László

A Lisszaboni szerződés hatása az Európai Unió bel- és igazságügyi együttműködésére 22

Király Andrea

A bokor és a nyúl esete, avagy a lengyel Sejm és Szenátus európai uniós ügyei 30

Molnár András

Rüdiger Lautmann: Justiz – die stille Gewalt 53

Tóth J. Zoltán

A halálbüntetés írottjogi szabályozása Magyarországon a felvilágosodástól a Csemegi-kódexig 81

*Bán Tamás Menyhért PhD hallgató,
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Büntetőjogi Tanszék*

A társadalomra veszélyesség egykor és most

1. Bevezető

Jelen tanulmány kísérlet arra, hogy megrajzolja a társadalomra veszélyesség egyévszázados fogalmi ívét és rámutasson immanens ellentmondásaira.

1909. március 8-án hangzott el Finkey Ferencnek „A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve” című akadémiai székfoglaló értekezése,¹ mely jelen dolgozat origója. Hogyan vélekedett a bűncselekmény társadalmi relevanciájáról a későbbi koronaügyész? Jól értelmezték-e később az általa elmondottakat vagy eredeti szövegkörnyezetükből kiragadva, értelmüket elferdítve használták az aktuális büntetőpolitikai törekvések igazolására? Milyen szerepet töltött be a fogalom a szocialista törvényesség által meghatározott hazai jogrendszerben, illetve milyen alkotmányos aggályok merültek fel vele kapcsolatban a politikai rendszerváltozást követően?

Természetesen a társadalomra veszélyesség eltérő jelentéstartalommal bír attól függően, hogy mely jogág vagy társadalomtudomány fogalmi apparátusának részeként kezeljük, talán éppen ez adja definiálásának igazi nehézségét.

A fogalmi-dogmatikai tisztaság megőrzése és a világosság, egyértelműség kritériumainak való megfelelés érdekében a büntető anyagi jog terepén belül maradván kívánom görcső alá venni e sokat vitatott és kritizált fogalmat. A dolgozat első részében Finkey, illetve Bényey Zoltán 1955-ben – a társadalomra veszélyességgel összefüggésben – született tanulmányából idézek, majd a második részben kritikai megjegyzéseket kívánok felvonultatni.

---

¹ Finkey Ferencz: A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve, székfoglaló értekezés, MTA, Budapest, 1909. (a továbbiakban: Finkey i. m.)

2. Finkey nézetei

A fentebb említett előadás idején a magyar bűncselekménytan formális törvényi bűncselekmény-fogalom alapján építkezett. „Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít”,² - fogalmazott a Csemegi-kódex.

„Hogyan lehetne a büntettek bizonyos csoportjaira nézve a közveszélyesség fogalmát tenni az eddig majdnem kizárólag alkalmazott büntetendő cselekmény fogalma helyébe?”³ - tette fel a kérdést Finkey.

Irk Albert a közveszélyességgel kapcsolatban máig ható érvennyel állapította meg: „legális értékesítésére csak úgy kerülhet sor, ha sikerül azt úgy megszilárdítani, hogy a jogalkalmazó kezében az állampolgárok szabadság érdekkörét ne veszélyeztesse”.

Finkey nézete szerint „a közveszélyesség, mint a veszélyesség legmagasabb foka, lényegileg a büntetendő cselekményeknek többé-kevésbé általános, a legsúlyosabbaknak pedig egyik sajátos ismérve. Vagyis alanyilag az egyénnek a jogrendet újabb bűnelkövetéssel fenyegető állapota, tehát az „alanyi bűnösség”, az erkölcsi és jogi felelősség legnagyobb faja, - tárgyilag pedig bizonyos cselekmények társadalomellenes (antisociális) jellegének legerősebb kifejezése.”⁴

Jogpolitikai fontossága abban rejlik, hogy „reámutatott a büntetőjog egyik modern vezéreszméjére, az egyéniesítés (individualisatio) jelentőségére és fontosságára. Nem elég a tettet nézni és bonczolgatni, hiszen a valóságban nem a tettet, hanem a tettetést, az egyént büntetjük, az ő egyéniségét, társadalmi veszélyességét is figyelembe kell venni.”⁵ Kizárólag a tettes veszélyességéből való kiindulást azonban egyoldalúnak, a „subjectivizmus nyilvánvaló túlzásának”⁶ tartotta. „Bármennyire elismerjük és hangoztatjuk, hogy a büntetés a megelőzést is szolgálja, vagyis az a társadalmi védekezésnek, a jogrend fenntartásának egyik eszköze, el

² 1878: V. tc. 1. §

³ Finkey i. m. 4. o.

⁴ Finkey i. m. 5. o.

„A klasszikus büntetőjog formáldogmatikai fogalma a kriminológia hatása alatt a tettes egyéniségének értékelésével a veszélyesség értékítéletével gazdagodik. E tartalmi kimélyítést már Mittermaier hangsúlyozta (Kritische Beiträge zur Lehre von der Strafrechtsschuld. 1909. 18. old.), Feuerbach már éppen annyira érezte, mint Merkel, de anélkül, hogy a szükségletet ki tudták volna elégíteni. A veszélyesség fogalmának értékesítése az olasz kriminológia nevéhez fűződik. Garofalo az első, aki a kriminalitás fogalmát új pozitív elemmel kibővítve, az olasz »temibilità del delinquente« (a büntettes veszélyessége)-ben adja. (Di un critério positivo della penale lita. 1880.). Ezt azután Ferri a Nuovo orizzonti, az olasz pozitíviskola első komoly programját magában foglaló tanulmányában magáévá téve, a bűnösség fogalma fejlődését széles alapra helyezi.” – írja 1928-ban Irk Albert „A magyar anyagi büntetőjog”-ban. (9. o.) (a továbbiakban: Irk i. m.), a szerzőt idézi Szabó András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban (http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/704_belső.htm)

⁵ Finkey i. m. 5. o.

⁶ Finkey i. m. 6. o.

nem lehet tagadni, hogy a büntetés lényegében, tartalma szerint mindig megtorlás, egy elkövetett cselekmény jogi következménye.”⁷

Az egyéniesítést, mint „legelső vezéreszmét” kell alkalmazni a büntetés kiszabásánál, ugyanakkor „büntett nélkül nincs büntetés”.⁸ Finkey szerint a tételes büntetőjog a naturalista és túlzó sociologiai (socialista) iskolák részéről három évtized óta naponta van kitéve közvetett és közvetlen támadásoknak, azonban ez inkább használt, semmint ártott volna a büntetőjognak.

A jogtalan cselekmény főismérvei Finkey rendszerében az alábbiak:

- 1, alakilag: szabályellenes, a tételes jog szabályait, normáit sértő cselekmény;
- 2, tartalmilag (anyagilag): kötelességellenes, a társadalmi rendet sértő vagy veszélyeztető magaviselet, más egyének, a társadalom vagy az állam jogos érdekeinek megtámadása vagy fenyegető veszélyeztetése;
- 3, tárgyilag, az állam szemében: engedetlenség, a jogi parancsot nem teljesítő, tiltott (tilos), meg nem engedett vagy meg nem engedett úton véghezvitt cselekmény;
- 4, alanyilag, az egyén részéről: „alanyi bűnösségből”, akaratból származó vagy arra visszavezethető tevékenység, a jogilag megengedett cselekvési körön túlterjeszkedő hatalmaskodás, önkényeskedés (az egyéni akarat daczolása a közakarral) illetőleg könnyelműség, gondatlanság.⁹

Finkey - Binding és Liszt követőjeként – hasznosította az egyes tudományos bűncselekmény-fogalmi elemeket, így fentebbi ismérveit szubszumálhatjuk az egyes tudományos-absztrakciós kategóriákba. Az alakai szabályellenesség lényegében a formális, míg a tartalmi a materiális jogellenesség fogalmának szinonímája. A tárgyi jogellenesség kategóriáját Binding norm-elmélete¹⁰ alapján értékesítette Finkey, míg az alanyi jogellenesség

---

⁷ Finkey i. m. 6 o.

⁸ Finkey i. m. 7. o.

Erről Irk Albert a következőket mondja: „A cselekmény kizárólagos reális értékelése helyébe lépő tettes egyéniségének primer értékelése nem küszöböli ki teljesen a tényálladékok normatív elemeit, mert ma még a büntettes hajlam felismerésének legfőbb eszközei az objektív kritériumú tényállások [...]. Míg az individuáletikai felfogást fel nem váltja a szociáletikai, míg a tettes személyisége megismerésénél a cselekmény értékelését nem teszi feleslegessé a krimiálpszichológia, míg az egyéni autonómia fel nem szívódik az állami szabályozásba, addig a nullum crimen sine lege poenali elvén nyugvó büntetőjog dogmatikájának lélekharangja nem kondul meg, addig a büntetőjogra szükség van.” Irk i. m. 64. o. Idézi: Szabó András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban (http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/704_belso.htm)

⁹ Finkey i. m. 16-17. o.

¹⁰ „(Binding norm-elmélete) szerint a jogtalanság (*Unrecht*, illetőleg *Delikt*) nem egyéb, mint *norm-áthágás*, vagyis szabályellenesség (*Normwidrigkeit*), a büntetőtörvény a büntetőjogi szabály (Strafrechtssätze) alapját képező jogszabályok (Rechtssätze), az ú. n. *norm* áthágása. Binding szerint ugyanis a jogtalanság nem egyszerű ismérve a büntetendő cselekménynek, hanem a büntetendő és a jogtalan cselekmény két, egymástól

a bűnösségnek feleltethető meg, ha a Liszt-Beling-féle bűncselekmény-fogalmat vesszük alapul. Finkey - Beling híres monográfiája¹¹ kapcsán - a „tényálladákszerűség” jelentőségét méltatja a „büntetendő cselekmény jogászai tisztázásában.”¹²

„Liszt szerint a jogellenes cselekmény *alakilag* a jogrend valamely parancsával vagy tilalmával ellenkező cselekmény, mely *anyagilag* egy jogi érték (Rechtsgut) megsértését vagy veszélyeztetését tartalmazza.”¹³ A továbbiak szempontjából kiemelkedő jelentőségűek a következő gondolatok: „A jogi normok feladata ugyanis az életérdekek védelme, az életérdekek legszorgosabb méltatása mellett is azonban az érdekek, **a jogi javak (a jogi védelemben részesített életérdekek) összeütközése nincs kizárva**. Az emberi együttélés célja, a melynek biztosítása a jogrend feladata, ilyenkor azt fogja kívánni, hogy **a kisebb érdeket áldozzuk fel, ha ezáltal a nagyobb értékű érdeket megmenthetjük**. Valamely jogi érték megsértése vagy veszélyeztetése tehát anyagilag **csak akkor jogellenes, ha az emberi együttélést szabályozó jogrend céljával ellenkezik**, vagyis egy cselekmény, ha jogilag védett érdek ellen irányul is, anyagilag **jogszerű, ha és a mennyiben a jogrend céljának megfelel**. A jogtalanság ezen anyagi (antisocialis) tartalma független a törvényhozó által való helyes méltatástól. Így megtörténhetik, hogy **az alaki és az anyagi jogtalanság nem fedik egymást**; a törvényhozás is tévedhet, megengedhet olyat, a mi anyagilag jogtalan s tilthat olyat, a mi anyagilag jogszerű. Ily ellentétet a cselekvés anyagi tartalma és annak tételes jogi méltatása közt nem szabad ugyan feltételezni, de az kizárva még nincs. S ha ilyen előfordul, **a bíró a törvény által kötve van, a fennálló jog korrekturája kívül áll az ő feladatán.**”¹⁴

Itt érkeztünk el tulajdonképpen a professzor nézeteinek legfontosabbikához: „még egy további, **a büntett fogalmi meghatározásába szintén nem tartozó általános ismérvet** említettem fentebb, t. i. a büntetendő cselekmény *társadalmi veszélyességét*. Ez az ismerv a büntetendő cselekmény sociológiai, társadalombölcészeti magyarázatából folyik. (...) Bárminő felfogással legyünk a sociológiai és a socialista iskolákról és törekvésekről, (...) a

---

élesen különböző fogalom. A büntetőtörvényekben leírt tényálladék, a büntetendő cselekmény, pl. a lopás, nem a büntetőtörvény megsértése, áthágása; ellenkezőleg a büntettes, pl. a tolvaj, mikor egy idegen ingó dolgot a birtokostól elsajátítási célzattal elvesz, éppen a büntetőtörvény szerint cselekszik. Azt a tényt viszi véghez, a mihez a törvény a büntetést fűzte jogkövetkezmenyül. A tolvaj csupán azt a közjogi tételt, normot hágtá át, hogy „ne lopj”. A lopás tehát norm-sértés, *delictum*, de nem a büntetőtörvény, nem a büntetőjogi szabály megsértése, mert az illető büntetőjogi szabály (a magyar BTK. 333. §-a) nem egyéb, mint az államot a büntetésre jogosító, illetve kötelező tétel.”- fejti ki Finkey (Finkey i. m. 17-18 o.), Binding: Die Normen und ihre Übertretung című műve alapján. Meglátásom szerint itt voltaképpen, leegyszerűsítve a speciális és általános jogtárgy-sértésről van szó.

¹¹ Beling Ernst: Die Lehre vom Verbrechen. Tübingen 1906. 7. 1.

¹² Finkey i. m. 40-41. o.

¹³ Finkey i. m. 24. o.

¹⁴ Finkey ismerteti Liszt nézeteit. Finkey i. m. 25. o. (Kiemelések tőlem – B. T. M.)

büntetendő cselekmények általában *társadalmilag helytelen* s kisebb-nagyobb mérvben *veszélyes* cselekmények, (...). Bármennyire elismerem és hangsúlyozom azonban, hogy a (kisebb-nagyobb mérvű) *társadalmi veszélyesség* is egyik általános vagyis rendszerinti ismérve a büntetendő cselekményeknek, **a társadalmi veszélyességet szintén felesleges, sőt zavaró lenne felvenni a büntetendő cselekmény fogalmi meghatározásába, miután ez sem kivétel nélküli, elengedhetetlen ismérve minden büntetendő cselekménynek.**¹⁵

3. Bényey álláspontja

Bényey Zoltán - 1955-ben publikált tanulmányában¹⁶ - a társadalomra veszélyességet két szempontból vizsgálja: egyrészt mint általános „jelenséget”, másrészt bűncselekmény-fogalmi vonatkozását. Általában véve a társadalomra veszélyt jelentő „magatartások”: „hátrányosak és károsak, ha érdeket semmisítenek meg, gyengítenek vagy annak funkcionálását akadályozzák”, tehát „társadalmilag jelentős érdeket hátrányosan érintenek”. Az általa adott definíció szerint: „A társadalomra veszélyesség tehát egy cselekménynek az a jellemvonása, hogy egy társadalmi jellegű érdeket a társadalomra nézve károsan érint és ezáltal a társadalmi létet hátrányosan befolyásolja.”¹⁷

„A legsúlyosabb társadalomra veszélyes cselekményekkel szembeni küzdelem eszköze: a szocialista büntetőjog. (...) A jogi formákban kifejezett bűncselekmény tehát létrejöttét tekintve: társadalomra veszélyes és szankcionált cselekmény; egy társadalomra veszélyes tartalommal bíró társadalmi viszony jogi formákban való visszatükröződése. **Az a tétel, amely szerint a bűncselekmény társadalomra veszélyes cselekmény, természetesen csak a szocialista büntetőjogra érvényes.**¹⁸ A dolgozó tömegek kizsákmányolásán alapuló államtípusokban a jog az uralkodó kisebbség akaratának és uralmának biztosítására szolgáló kényszereszköz, s különösen ilyen ezek legélesebbje a büntetőjog. Ezért a kizsákmányoló államok büntetőjoga azokat a magatartásokat tekinti bűncselekménynek, amelyek – elsősorban – az uralkodó osztály érdekei ellen irányulnak és amelyek mindenkor annak

¹⁵ Finkey i. m. 44-45. o. (Kiemelések tőlem – B. T. M.)

¹⁶ Bényey Zoltán: A társadalomra veszélyesség fogalma és szabályozása de lege ferenda, Jogtudományi Közlöny 1955. év 11. szám 649-668. o. (a továbbiakban: Bényey i. m.)

¹⁷ Bényey i. m. 650. o.

¹⁸ „A társadalomra veszélyesség filozófiai fogalmának törvényi megfogalmazása a szocialista büntetőjog ideológiai felsőbbrendűségét volt hivatva bizonyítani. **Azt nehezen lehetett volna tagadni, hogy a bűncselekmények antiszociális jellegét már a szocialista hatalom előtt mások is felismerték, de – a korabeli szerzők szerint – a bűncselekmény-fogalom elemévé olyan társadalmi rendszerben nem válhatott, amelyben az uralkodó osztály érdeke szemben állt az osztálytársadalmi érdekekkel.**” Bárd Károly – Geller Balázs – Ligeti Katalin – Margitán Éva – Wiener A. Imre: Büntetőjog, Általános rész, KJK-KERSZÖV Jog- és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003, 82. o.

uralmát, illetőleg az általa fenntartott rendet támadják. **A burzsoá államok büntetőjogában tehát a bűncselekmény – a jog funkciójára tekintettel – nem tekinthető valóban az egész társadalomra nézve veszélyes cselekménynek, hanem az valójában az uralkodó osztály fennálló uralmi rendjét sértő cselekmény.** A burzsoá büntetőjog bűncselekménye sokszor éppen a tömegek, a társadalmi haladás érdekében álló tevékenység; másfelől viszont nemegyszer éppen a kizsákmányoltak ellen irányuló, a társadalmi haladást gátló, akadályozó, tehát tényleg társadalomellenes cselekmények nem képeznek bűncselekményt. A bűncselekmény ezért csak abban a társadalmi rendszerben lehet az egész társadalomra nézve veszélyes cselekmény, amelyben nincsenek ellentétes érdekű osztályok, s ahol így a védelemre számot tartó érdekek valóban közösek. **A társadalomra veszélyesség és a büntetőjog kapcsolata ennél fogva csupán a szocialista büntetőjogban – de itt azután valóban – szükségképpen.** Mert egyfelől a szocialista, illetőleg a szocializmust építő társadalomra nézve káros emberi behatások elleni küzdelem tényleg az egész társadalom önvédelme érdekében szükségszerű; másfelől társadalmilag lehetetlen lenne olyan emberi magatartásokat is a büntetőjog területére vonni, amelyek egyáltalán nem sértenek társadalmilag jelentős érdeket vagy éppen a közösség érdekében állanak.(...) **A szocialista büntetőjogi tudomány szerint a bűncselekmény: társadalomra veszélyes, jogellenes, bűnös és büntetendő cselekmény.**¹⁹ **Ezek az ismérvek ragadják meg a jog számára a büntetőjog területére tartozó cselekményt. A társadalomra veszélyesség...a bűncselekmény ismérvei között az elsőrendű és alapvető jelentőségű ismérvként foglal helyet. Ez az ismérv ti., mint a bűncselekmény belső mivolta, tartalma, az egész felelősségrevonási rendszernek a rációja. Ha ez hiányzik – akár absztrakte, akár a konkrét esetben – hiányzik a büntetés értelme és nem is merülhet fel annak indoka, hogy a büntetőjog eszközeit előírjuk vagy alkalmazzuk. Ezért a társadalomra veszélyesség a bűncselekménynek az az ismérve, amely reálisan és logikailag egyaránt elsődleges és alapvető, azaz valamennyi további ismérv generális és speciális előfeltétele. (...)** Ezen (bűncselekményi-B. T. M.) ismérvek közül egyesek (a jogellenesség, a büntetendőség) – a tényállásnak a törvénnyel történő egybevághóság (a tényállásszerűség) következtében – a jogszabályokból folynak; másoknak (a társadalomra veszélyességnek, a bűnösségnek) a gyökere, forrása magában a reális történelemben, a tényállásban, illetőleg annak egyes elemeiben van. (...) **a társadalomra veszélyesség, mint a bűncselekmény ismérve, jellemző vonása voltaképpen az elemek összehatásából adódik.** A cselekmény

¹⁹ Említést érdemel, hogy az 1961. V. törvény joglogikailag következetesebb volt, mint az 1978. évi IV. tv. A II. vh. után végbement dogmatikai fogalomtorlódás elsőként Kádár Miklósnál jelentkezett (1952).

veszélyességének létrejötte, létezése és különösen a foka egyaránt függ: 1. a megtámadott érdek (a jogi tárgy) jellegétől és értékétől; 2. a tárgyi oldalhoz tartozó a, cselekvés jellegétől, b, a behatásnak, mint külvilági változásnak a formájától, mibenlététől és erősségétől és c, az alkalmazott eszköz fajtájától; 3. az alanyi oldal pszichikai erősségétől és színezettségétől; végül 4. az alany egyéniségétől, egyéni beállítottságától. Akár csak az egyik elem közrehatásának figyelmen kívül hagyása is a cselekmény társadalomra veszélyességének képét hiányossá és egyoldalúvá teszi. Igen világosan fejezi ki ezt **Trajnyin** egy nálunk kevésbé ismert munkájában: „...**a társadalomra veszélyességet nem fokozhatjuk le a tényállási elemek szerepére,...bennfoglaltatván az összes tényállási elemek összességében, a társadalomra veszélyesség a cselekménynek a maga egészében vett büntetőjogi jellemzése.**”²⁰

A bűncselekmény tényállási elemeinek éppen az a reális funkciójuk, hogy kölcsönhatásukban és összehatásukban a társadalomra veszélyességet teremtik és jelenítik meg, a társadalomra veszélyesség együttható tényezői. A tényállási elemek a bűncselekmény ismérvei közül éppen a társadalomra veszélyességgel állanak tehát elsődleges és közvetlen vonatkozásban, amennyiben ezt az ismérvet teremtik meg, ezt realizálják és ezt töltik ki életszerű tartalommal. A többi ismérv a társadalomra veszélyességhez – logikailag csupán másodlagosan járul hozzá, részint az állam oldaláról (jogellenesség és büntetendőség), részint pedig az alany oldaláról (bűnösség).²¹Ebből, mint látni fogjuk, igen fontos gyakorlati következmények folynak.

Végül a büntetőtörvénykönyv ún. különös részének a feladata az, hogy az egyes társadalomra veszélyes cselekményeket világosan körülírja, meghatározza és szankcióval lássa el őket. A bűncselekménynek a törvénykönyv különös részében foglalt *törvényi tényállása* tehát: egy meghatározott bűncselekmény törvényileg rögzített képe, amely az adott cselekmény társadalomra veszélyességét írja körül olyképpen, hogy a reális történés elemeinek, azaz a tényállási elemeknek specifikus jegyeit határozza meg. **A különös részben meghatározott törvényi tényállás egy rendszerint (típusosan) társadalomra veszélyes**

²⁰ A. N. Trajnyin: A bűncselekmény tényállása a szovjet büntetőjogban (Moszkva, 1951. 80-83. old., oroszul). Hasonlóképpen V. I. Kurlandszkij: A bűncselekmény tényálladékáról szóló tanítás egyes kérdései a szovjet büntetőjog elméletében (Szovj. Cikkgy., 1952. évi 4. sz. 193. old.).

²¹ „A bűnösség az egyetlen olyan ismérv, amely valóban tényállási elem is, illetőleg az alanyi oldal egyik mozzanata; ezt tehát kettős minőségben kell szemlélnünk. Mint *elem*, a többivel együtt, ez is vonatkozásban áll a társadalomra veszélyességgel és annak egyik együtthatója, mint *ismérv* azonban logikailag kétségtelenül másodlagos jellegű.”

cselekmény részleges (az általános elemeket mellőző) absztrakciója és jogellenes jelleggel való felruházása.²²

Bényey Zoltán rendszerében „a társadalomra veszélyesség és a jogellenesség – a jogellenesség (azaz a törvény) oldaláról nézve – ennél fogva háromféle lehet: a, a jogellenes cselekmény maradéktalanul társadalomra veszélyes; vagy b, jogellenes cselekmény áll fenn (legalábbis formálisan vagy látszólag) tényleges társadalomra veszélyes tartalom nélkül; vagy végül c, egy társadalomra ténylegesen veszélyes cselekmény nem szerepel a jogellenes cselekmények sorában.”²³

„A társadalomra veszélyesség...a bűncselekménynek szükségképpen tartalma és mint ilyen, a bűncselekmény elkövetéséért viselendő büntetőjogi felelősség materiális előfeltétele.”²⁴A bűnösség kapcsán szintén figyelembe jön a társadalomra veszélyesség: „Bűnösen tehát az a személy cselekszik, aki magatartásának kötelességellenes – azaz a társadalomra veszélyt jelentő és ezért elkerülendő voltát – felismerte vagy fel kellett (és fel is lehetett volna) ismernie, ennek ellenére mégis cselekedett. A bűnösen való cselekvésben tehát végeredményében az alany személyiségének társadalomra veszélyessége objektívizálódik.”²⁵

„A társadalomra veszélyességnek jogunkban a második főfunkciója az, hogy a *büntetőjogi felelősség mértékét* is meghatározza és ezáltal közvetve kihatással van a felelősségrevonás következtében elviselendő jogkövetkezmények megállapítására is.”²⁶

Bényey a társadalomra veszélyességet nem tényállási elemnek, hanem ismérvnek tekintette (tehát hiánya nem eshet egy tekintet alá pl.: a gyermekkorral, kóros elmeállapottal, stb., mint büntethetőséget kizáró okokkal). A jogos védelmet és a végszükséget ún. **társadalomra veszélyességet és jogellenességet kizáró okok**nak tekintette.²⁷

„(...) a társadalomra veszélyesség hiányán alapuló büntethetőségi akadály magának a *felróható objektív valóság létének* a hiányára épül.”²⁸

A jogalkalmazó az ezzel kapcsolatos helyes döntéshez „két logikai lépésben jut el: 1. döntésének alapja a cselekmény társadalomra veszélyességét jelentő káros behatás mértékének lelkiismeretes és a legszélesebb körre kiterjedő felmérése (tényállásmegállapítás); és 2. annak a büntetési célok (kriminálpolitika) szemszögéből az elkövetés idejével és helyével vonatkozásban álló értékelése. A társadalomra veszélyesség jelentéktelensége

²² Bényey i. m. 650-653. o.

²³ Bényey i. m. 654. o.

²⁴ Bényey i. m. 655. o.

²⁵ Bényey i. m. 658. o.

²⁶ Bényey i. m. 658. o.

²⁷ Lásd: Bényey i. m. 660. o.

²⁸ Bényey i. m. 662. o.

(hiánya vagy csekély volta) a cselekmény objektív tulajdonsága: a bűncselekményt alkotó *tényállási elemek összhatásának fogyatékos volta.*²⁹

Mivel a „veszély jelentéktelensége mennyiségi kérdés” ezért a cselekmény eredménye fokozható kell, hogy legyen; amelyik bűncselekmény esetén nincs meg ez a fajta fokozhatóság (pl.: emberölés), „ott a jelentéktelen társadalomra veszélyesség soha nem állapítható meg.” Mindezt a törvénynek utalnia kell a „jelentéktelenség generális mértékére”. Megoldásként Bényey a bűncselekményfogalom kibővítését vagy új büntethetőségi akadály kodifikálását javasolta. Előbbi mégis aggályosabb, mert: „**A büntett fogalmi meghatározásának ilyen kiegészítése azonban véleményünk szerint odavezetne, hogy a veszélyesség – a cselekmény jogellenességén felül – a jogalkalmazó által szabályként vizsgálat tárgyává teendő különálló tényállási elemmé lenne, azaz valamiképp a hiány képzete is benne volna fogalmilag minden bűncselekmény tényállásában. Ez elmosná azt a világos tételt, hogy a társadalomra veszélyesség minden különös részi tényállást megvalósító emberi magatartás rendszerinti ismerve, hiánya csak kivételes, rendhagyó lehet.**”³⁰

A társadalomra veszélyesség jelentéktelenné válása kapcsán kimondja: „...az idő múlása során számos olyan körülmény léphet fel, amelyek **az értékelésnek olyan változását idézhetik elő, hogy az elbíráláskori kriminálpolitikai célok szemszögében a cselekményt egészen másként ítéljük meg és kell is megítélnünk, mint ítéltük volna és kellett volna megítélnünk elkövetése pillanatában.**”³¹ Mindez bekövetkezhet egyrészt a *törvényi megítélés változása folytán*, másrészt a *konkrét társadalmi-politikai körülményekben, az életviszonyokban* beállott változás miatt. Ehhez a szerző szerint az alanyi és tárgyi körülmények időbeli változása együttesen kell, hogy fennálljon.³²

4. Kritikai észrevételek

4.1. A társadalomra veszélyesség és a tényállás értelmezése

A Jhering által kidolgozott és Jescheck nyomán “az értelmezési eljárás koronájának” nevezett teleologikus értelmezés - mely jogtárgyharmonikus értelmezésnek tekinthető – módszerének lényege, hogy a tényállás több lehetséges jelentéséből azt választják ki, amely

²⁹ Bényey i. m. 662. o.

³⁰ Bényey i. m. 663. o.

³¹ Bényey i. m. 664. o.

³² Bényey i. m. 667. o.

egyben a védett jogi tárgy elleni támadást jelent. A büntetőjog épületének alapköve ugyanis a tárgy: tárgy nélkül nincs társadalomra veszélyesség, társadalomra veszélyesség nélkül nincs bűncselekmény.³³ Az e módszer segítségével elemzett tényállás lehetővé teszi a nem jogtárgysértő cselekmény miatti felelősség kizárását.

A szocialista büntetőjog időszaka a teleológikus értelmezést illetően is visszalépést jelentett, mivel – a szovjet joggal összhangban – nem ismerte el a teleológikus értelmezés módszerét, hanem csak a Savigny-féle négyes felosztást alkalmazta, azaz nyelvtani, logikai, rendszertani és történeti értelmezést különített el.

Nagy Ferenc – tankönyvében úgy fogalmaz: „...a büntetőjogban a jogellenesség a társadalomra veszélyesség jogi értékelése.”³⁴ „A cselekmény társadalomra veszélyessége ontológiailag létező, életbeli, társadalmi jelenség, amelyet tehát a dolog természeténél fogva nem a jog hoz létre, hanem amelyre a jog csupán reagál. E reagálással viszont a társadalomra veszélyes cselekmény egyszersmind jogellenessé is válik.”³⁵

„Az is kiemelés igényel a társadalomra veszélyesség normatív oldalaként, hogy valamely cselekménytípus büntetendősége elvileg nem vonható kétségbe azon az alapon, hogy a cselekménytípus a maga egészében nélkülözi az ontológiai veszélyességet. Mindezekből az következik, hogy a dogmatikában a társadalomra veszélyesség nem kizárólag mint ontológiai vagy normatív, hanem mint a kettő egysége jut szerephez.”³⁶

Ugyanő idézi Békést, aki a társadalomra veszélyességnek a magyar büntetőjogban általánosan uralkodó ontológiai felfogása helyett a normatív értelmezés mellett foglal állást, mivel nézete szerint az ontológiai veszélyesség a jogalkotás során átalakul, lényegileg normatív ismérvvé válik, ezért az analógiát nem ismerő büntetőjogrendszerekben az ontológiai (a tényleges) veszélyességnek nincs szerepe.³⁷ Némi következtelenséget vélek felfedezni abban, hogy amennyiben a jogellenesség „a társadalomra veszélyesség jogi értékelése”, akkor büntetőjogi szempontú elkülönítést végeztünk, hiszen ugyanazt nem értékelhetjük kétszer (egyszer mint jogellenesség, majd mint társadalomra veszélyesség), hiszen ezáltal sérülne a „ne bis in idem” – jogalkotót is kötő - jogállami alapelve.³⁸ Az

---

³³ Az 1961. évi V. törvényhez fűzött miniszteri indokolás szerint: „a társadalomra veszélyesség fogalma összefoglalása mindazoknak a jogi tárgyakkal, melyeket a törvényhozó egyáltalán büntetőjogi védelemben kíván részesíteni”. Az idézet jól rávilágít az - akkor mellőzött - teleológikus interpretáció és a társadalomra veszélyesség közötti viszonyra.

³⁴ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része; bővített, átdolgozott kiadás, Korona Kiadó, Budapest, 2004, 196. o.

³⁵ Nagy Ferenc i. m. 195. o.

³⁶ Nagy Ferenc i. m. 196. o.

³⁷ Nagy Ferenc: i. m. 196. o. alapján

³⁸ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része, Korona Kiadó, Budapest, 2001, 68. o.

ontológiai veszélyesség normatívvá transzformálása a büntetőjog-politika terepéről a büntetőjogi dogmatika fogalomrendszerébe való átlépést jelenti.³⁹Ezek után nem juthatunk arra a következtetésre, hogy a büntetőjogi felelősség vizsgálatának későbbi fázisában ismét „felbukkanhat” a társadalomra veszélyesség, mint a büntetőjogi felelősség meglétét vagy hiányát alapvetően befolyásoló ismérv (mint az individualizációt segítő büntetéskiszabási szempont, „fokozhatóságából” eredően kevésbé kritizálható).

Mint azt fentebb Finkey-nél is láttuk, a második világháború előtti magyar büntetőjog-tudomány a bíró ilyen mértékű - „a tényállásszerű cselekmény jogellenességét kétségbe vonó” - mérlegelési jogát nem ismerte.

Hollán Miklóssal egyetértve tévesnek gondolom Ujvári Ákos – Finkeynek a bűncselekmény társadalmi jelentőségével kapcsolatban kifejtett, fentebb már idézett tételeire alapozott - bűncselekménytani következtetéseit.⁴⁰

A kritika szerint ugyanis: „A cselekmény közösségre káros jellege (Finkey: *társadalmi veszélyessége* - B. T. M.) tehát semmiképpen sem önálló fogalmi elem, hanem csak a materiális jogellenesség definíciójának körében jut szerephez. Azon belül is csak azt fejezi ki, hogy a jogtárgyak összeütközését az egész jogrendszer alapvető elveinek megfelelően kell feloldani. Ettől megítélésem szerint élesen el kell választani azt a kérdést, hogy a cselekmény „társadalomellenes” jellege megjelenik a bűncselekmény társadalmi fogalmában, mivel ennek – a jogi fogalommal szemben – a dogmatikai rendszerben, a konkrét esetek elbírálásánál semmiféle jelentősége nincsen.”⁴¹

Véleményem szerint fentebb idézett szerző álláspontja úgy értelmezhető, hogy a materiális jogellenesség a társadalomra veszélyességgel nem konkuráló fogalom, mert a bűncselekmény definíciójának nem azonos szintjén helyezkednek el (a káros jelleg a

³⁹ A büntetőpolitika és a dogmatika viszonya kiemelt jelentőségűvé válik diktatórikus viszonyok közepette: „Mindenekelőtt a büntetőjogi dogmatika egyértelmű és következetes kiállása a büntetőjog garanciális elvei és intézményei, törvényben rögzített szabályai mellett. Kifejezetten erről szolt például a büntetőpolitika és a büntetőjogi dogmatika viszonyáról szóló vita. Ebben Békés Imre foglalt állást, amikor is azt fejtegette, hogy a büntető politikával szemben a dogmatika feladata megvédeni a garanciális szabályokat. Amit a politika megengedhetőnek vél, azt a dogmatikának kell igazolnia, vagy elvetnie saját szabályai és elvei alapján.”

Szabó András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban (http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/704_belső.htm)

⁴⁰ „Finkey Ferenc 1914-ben megjelent tankönyvében a következő álláspontra helyezkedett: „A büntetendő cselekménynek a szorosan vett jogi ismérvein kívül egy további általános ismérve a *társadalomellenesség*, vagy *társadalmi veszélyesség*...a büntetendő cselekmény nem merő jogi fogalom, hanem egyszersmind *társadalmi jelenség is*, vagyis a büntetendő cselekmény mindig és mindenütt társadalomellenes magaviselet, mely a társadalommal együtt keletkezik és együtt fejlődik.” Nos, Finkey veretes szavai “élő” példaként szolgálhatnak: a társadalomra veszélyesség kategóriájának nem kell szükségképpen politikai tartalmat tulajdonítanunk.”Ujvári Ákos: Gondolatok a társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) jövőbeli jogi sorsáról, Jogelméleti Szemle, (<http://jesz.ajk.elte.hu>), 2003/1. szám, (Ujvári (2003) V. pont, 6. bek.)

⁴¹ Hollán Miklós: Megkésétt búcsú a társadalomra veszélyességtől, Jogelméleti Szemle, 2003/4. szám, 2. o.

materiális jogellenesség egyik értelmezést segítő alkotóeleme). Ráadásul szakmaiatlanságnak tekinthető a „társadalomellenesség” elemének becsempészése a büntetőjogba, hiszen a dogmatikai rendszerben ez a fogalom értelmezhetetlen és hozzáteszem, hogy maga a társadalomellenes jelleg vezetett ahhoz, hogy a jogalkotó tényállást alkotott egy meghatározott típusú emberi magatartásról, cselekményről. Kérdésként merül fel, hogy mi a bűncselekmény „társadalmi fogalma”. Meglátásom szerint ilyen kategória nem létezik, csakis legális és tudományos bűncselekményfogalmakról beszélhetünk.⁴²

„Ha a társadalomra veszélyességet azonosítjuk a materiális jogellenességgel, akkor megszűnhet a materiális jogellenesség törvényfeletti jellege, de nem változhat a materiális jogellenesség értékelési módja a jogalkalmazásban. A jogalkalmazás a materiális jogellenesség típusait a bírói gyakorlat által alakított szabályok (bírói jog) szerint értékelheti és nem a konkrét cselekményt vetheti össze a bűncselekmény általános fogalmával. A materiális jogellenesség vizsgálatára csak a tényállásszerűség megállapítása után, a bírói gyakorlat által megállapított kizáró okok keretei között kerülhet sor. A hatályos törvénynek éppen a jogbiztonságot sértő hibája, hogy elindíthatja azt a gondolati folyamatot, amely a konkrét cselekményt közvetlenül kapcsolhatja a bűncselekmény általános fogalmához.

A bírói gyakorlat a bűncselekmény absztrakt fogalmát – konkrét szabályok nélkül – az egyedi esettel összevetve alkalmazza. Ekkor éppen a norma hiánya teremti meg a jogbizonytalanságot.

A szabályalkotás a bírói jog része, az összevetés pedig a jogalkalmazás. A jogbiztonságot nem sérti, ha kizáró körülményekre a materiális jogellenesség alapján a bíróság szabályt alkot. Viszont, ha az összes pozitív és negatív feltétel értékelése után részletszabály létezése nélkül, közvetlenül az absztrakt bűncselekmény-fogalomhoz visszatérve állapítják meg a büntetőjogi felelősség hiányát, akkor ez nem jogalkalmazás, hanem kegyelmi rendelkezés.”⁴³

Alkotmányossági szempontból annak van jelentősége a jogfogalmak esetében, hogy egy „határozatlan jogfogalom alkotmányosértő jogalkalmazói értelmezést eredményez-e.”⁴⁴

---

⁴² Úgy gondolom idevágó és ezen álláspontomat megerősítő a PKKB-nek az ún. Marxim-ügy ítéletében megfogalmazott véleménye, mely szerint: „Egy emberi magatartás büntetendő voltát, társadalomra veszélyességét, illetve annak hiányát azonban a közvélemény nem ítélni meg.” (PKKB 5.B.21.918/1994/15.), megjelent: Fundamentum, 1999/4.

⁴³ Bárd Károly – Gellér Balázs – Ligeti Katalin – Margitán Éva – Wiener A. Imre: Büntetőjog, Általános rész, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003, 83-84. o.

⁴⁴ Balogh Zsolt – Holló András – Kukorelli István – Sári János: Az Alkotmány Magyarázata, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003, 196. o.

Továbbá „a jogbiztonság nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is.”⁴⁵

A társadalomra veszélyesség fogalmának legnagyobb negatívumát abban látom, hogy „ha egy jogszabály törvényi tényállása túl elvont, túl általános, akkor a jogszabály rendelkezése a jogalkalmazó belátása szerint kiterjeszhető vagy leszűkíthető. Az ilyen szabály lehetőséget ad a szubjektív jogalkalmazói döntésre, a különböző jogalkalmazók eltérő gyakorlatára, a jogegység hiányára. Ez csorbítja a jogbiztonságot.”⁴⁶

4. 2. A társadalomra veszélyesség és az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmény

Az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmények sajátossága, hogy a jogtárgy veszélyeztetése elegendő az adott bűncselekmény megvalósításához, a konkrét veszélyhelyzet vagy sérelem bekövetkezése csak motívumként értékelhető. A tényállás minden eleme megvalósulhat tehát anélkül, hogy a magatartás tanúsítása következtében a védett jogtárgy a legkisebb mértékben veszélybe kerülhetett volna. Az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmények egyes fajtáinál külön-külön kell vizsgálnunk azt, hogy ki lehet-e, illetve milyen körülmények és feltételek mellett lehet kizárni a büntetőjogi felelősséget. A szocialista büntetőjog irodalmában ismert volt olyan álláspont, amely a társadalomra veszélyesség bűncselekmény-fogalmi eleme körében zárta ki a büntetőjogi felelősségre vonást, amennyiben megállapítható volt absztrakt veszélyeztetési bűncselekmény esetén, hogy a jogtárgy-veszélyeztetés lehetősége kizárt.⁴⁷ Azon különös részi tényállások kivételével, ahol a jogalkotó kifejezetten megkövetelte a jogtárgy veszélyeztetésére való alkalmasságot, ez a megközelítés alkalmasnak mutatkozott a tényállás típusától függetlenül a bűncselekmény társadalomra veszélyességének megállapítására. A veszélyeztetésre alkalmasság elemét nem tartalmazó tényállások vonatkozásában az ilyen felfogások differenciálatlan megközelítése már önmagában is bírálattá válhatott.

---

⁴⁵ 75/1995. (XII. 21.) AB határozat

⁴⁶ 55/2001. (XI. 29.) AB határozat

⁴⁷ Lásd pl.: Tokaji szemléletes példáját az absztrakt veszélyeztetési cselekményekkel kapcsolatosan a társadalomra veszélyesség hiányára: “valaki megtalálja szomszédjának az általa is ismert elveszett értéktárgyát, de azt a hatóságnak nyolc napon belül nem adja át, hanem másokkal is közölve szándékát, megvárja, amíg a szomszédja családjával együtt hazatér kéthetes külföldi útjáról, s neki adja vissza a talált dolgot. Teszi pedig ezt azért, hogy a dolog elvesztőjét az utánajárástól megkímélje. Szomszédja azonban, aki titokban már régóta haragosa volt, köszönet helyett feljelenti őt azon az alapon, hogy a dolognak a hatóság számára történő át nem adása nyolc napon belül beleillik a jogtalan elsajátításról szóló büntető rendelkezés keretei közé.” Tokaji szerint “a cselekmény a Btk. 10. § értelmében mégsem bűncselekmény, mivel nem sértette és nem is veszélyeztette a tulajdonviszonyokat, következésképpen nem veszélyes a társadalomra.”

Differenciált szemlélet alkalmazása mellett - a jogtárgysértés lehetőségének kizártsága ellenére sem – lehet eltekinteni ugyanis a büntetőjogi jogkövetkezmények alkalmazásától.

Hollán Miklós – fentebb már idézett - tanulmányában rámutat: a társadalomra veszélyesség fogalmának felhasználásával soha nem lehet differenciált megoldást nyújtani az in concreto a jogtárgy-veszélyeztetés lehetőségét sem hordozó absztrakt veszélyeztetési bűncselekmények miatti felelősség kizárásának problémájára. Ugyanis a társadalomra veszélyesség fogalmának alkalmazása nem vezethet más eredményhez, mint ahhoz, hogy az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmény a jogtárgy-veszélyeztetés konkrét lehetőségének hiányában sohasem bűncselekmény.

Hiszen a társadalomra veszélyesség törvényi fogalma az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmények büntetni rendelését in abstracto mindig megfelelően indokolja, hiszen ezek a cselekménytípusok veszélyeztetik az ott megjelölt jogtárgyak valamelyikét. Azonban ugyanezen fogalom a jogtárgy veszélyeztetés lehetőségének konkrét hiánya esetén sohasem valósulhat meg. Ráadásul a társadalomra veszélyesség fogalmának felhasználásánál az sem tekinthető logikusnak, hogy a tényállás sajátos konstrukciójából eredő probléma megoldását egy másik bűncselekmény fogalmi szintjére toljuk el.

4.3. A társadalomra veszélyesség és a büntethetőséget kizáró okok

A 2006. évi LI. tv. 285 §. (1) bekezdésének d, pontja, 2006. július 1-jei hatállyal hatályon kívül helyezte a Btk. korábbi 28. és 36. §-át. Mivel a 2006. július 1-je előtti általános részi rendelkezésekben a társadalomra veszélyesség csekély foka a büntethetőséget kizáró okok, míg a megszűnése vagy csekéllyé válása a büntethetőséget megszüntető okok között kapott helyet, azt a látszatot keltette, hogy ez a körülmény érinti a büntetőjogi felelősségre vonást.

Ezt vonta kétségbe és teremtett ezáltal dogmatikai ellentmondást a 71. §, amely kötelező megrovást írt elő erre az esetre.

Ez a törvényi inkongruencia (mely szerint nem volt egyértelmű, hogy a társadalomra veszélyesség mértéke csak büntetéskiszabási tényezőként vagy önálló bűncselekmény-fogalmi elemként szerepel a törvényben, érintve ezáltal a büntetőjogi felelősséget is)

meglátásom szerint sértette a nullum crimen/nulla poena sine lege certa elvét és ezen keresztül a jogbiztonságot, mint a jogállam alapértékét.⁴⁸

Az Alkotmánybíróság gyakorlatából levezetve világossá válik ugyanis, hogy a jogbiztonság a jogállamiság elvéhez kapcsolódva megköveteli a norma világos megfogalmazását, továbbá hatásának kiszámíthatóságát, valamint előreláthatóságát; illetve a büntetőjogi legalitás alkotmányos elve előírja a nullum crimen/nulla poena sine lege elvek következetes érvénye juttatását. Mindezen gondolatmenet után könnyebben érthetővé válik a 2006. évi LI. tv. 285 §. (1) bekezdés d, pontjának jogpolitikai háttere is.⁴⁹

Ujvári Ákos a törvénymódosítást megelőzően úgy vélekedett, hogy „a Btk. rendszertani értelmezéséből is következik, hogy ha a Btk. 28.§. illetve a 36.§-ban foglalt jogintézmények alkalmazási lehetőségét nem tekintjük a Különös Részben meghatározott cselekménytípusokról alkotott jogalkotói értékítélet önkényes - a hatalmi ágak megosztásának elvét sértő - felülbírálatának, akkor a társadalomra veszélyesség teljes hiányának megállapítása sem tekinthető annak a Btk. 10.§.-a alapján. Ezt szem előtt tartva megfogalmazható, hogy a társadalomra veszélyesség a hatályos törvény rendelkezései szerint a jogalkalmazás során is értékelést igénylő kategória.”⁵⁰

Felmerül a kérdés: az említett két szakasz hatályon kívül helyezésével a társadalomra veszélyesség megszűnt-e jogalkalmazói kategória lenni?

Nem alkotmányosértő-e annak a lehetőségnek a fenntartása, hogy a jogalkalmazó a jogalkotót felülbírálván (a hatalmi ágak megosztásának elvét és a büntetőjogi legalitást sértő módon), felelősséget kizáró joggyakorlatot alapíthat a bűncselekmény általános fogalmára?

(Finkey: „S ha ilyen előfordul, **a bíró a törvény által kötve van, a fennálló jog korrekturája kívül áll az ő feladatán.**” - B. T. M.)

---

⁴⁸ „Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a jogbiztonság szorosan a jogállamiság alkotmányjogi elvéhez kapcsolódik. A jogbiztonság – az Alkotmánybíróság értelmezésében – az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatók és a norma címzettjei számára a büntetőjogban is előre láthatóak legyenek. A kiszámíthatóság és az előreláthatóság elvéből a büntetőjogban közvetlenül is levezethető a visszamenőleges hatály tilalma, de különösen az ex post facto jogi rendezés, valamint az analógia alkalmazásának tilalma.”

Bárd Károly – Gellér Balázs – Ligeti Katalin – Margitán Éva – Wiener A. Imre: Büntetőjog, Általános rész, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003, 26. o.

⁴⁹ Bárd Károly – Gellér Balázs – Ligeti Katalin – Margitán Éva – Wiener A. Imre: Büntetőjog, Általános rész, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003, 20. és 84. o. alapján

⁵⁰ Ujvári Ákos: Gondolatok a társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) jövőbeli jogi sorsáról, Jogelméleti Szemle, 2003/1. szám, 2. o. „Nyilvánvaló, hogyha nem lenne jogalkalmazói kategória is a társadalomra veszélyesség, úgy a törvényhozó nem iktatta volna a Btk.-ba a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély fokát, vagy csekélyé válását.” (részlet az ún. Marxim-ügy ítéletéből)

A materiális jogellenesség úttörő definíciója Lisztől származik, mely szerint: “materiálisan jogellenes a cselekmény, ha a társadalomra káros (gesellschaftschädliches) magatartás...

A jogellenes cselekmény jogtárgyak sértése vagy veszélyeztetése...” Hozzátette, hogy mivel a jogtárgyak kollíziója nem zárható ki (Finkey: „...**a jogi javak (a jogi védelemben részesített életérdekek) összeütközése nincs kizárva.**” – B. T. M.), ezért materiális jogellenességről csak akkor beszélhetünk, ha a sértés vagy veszélyeztetés „az emberi együttélés célját biztosító jogrendnek ellentmond”.

Nagy Ferenc álláspontja szerint: „A materiális jogellenességi teória gyakorlati kihatását tekintve ellentmondásos természetű irányzat. Az, hogy a törvény feletti kizáró okok elismerésével adott esetben a törvény jogalkalmazói felülbírálását is lehetővé kívánta tenni, kétségkívül sértette a legalitás elvét. Másfelől viszont a korabeli törvények merevségével szemben gátjául szolgált az indokolatlan büntetőjogi felelősségre vonásnak.”⁵¹

„A magunk részéről a társadalomra veszélyességet régtől fogva mint kodifikált materiális jogellenességet fogtuk fel. A kodifikálás, a törvénybe iktatás azt jelenti, hogy a társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) teljes hiánya nem törvény feletti jogellenességet kizáró ok, hanem a büntetlenség kifejezetten a Btk. rendelkezésén alapul.”- írja Nagy Ferenc.

A társadalomra veszélyesség törvényi fogalma azonban kizárólag a jogtárgy megsértésére vagy veszélyeztetésére utal, olyan szituációkra nem, ahol a versengő érdekek közül a fontosabbat lehet (kell) választani, ezért ez a fajta megközelítés nehezen tekinthető következetesnek. A jogellenességet kizáró okok esetén szintén bekövetkezik a jogtárgy sérelme azonban a konkuráló védett értékek egyikének megsértését megengedi a törvény, mivel azt fontosabb érdek szükségessé teszi (pl.: a rendőrségi törvény előírásainak és a szolgálati szabályzatnak megfelelő löfegyverhasználat a közbiztonság érdekében). Ez a dogmatikai rés tette szükségessé a társadalomra veszélyesség tudományos fogalmának megalkotását, melyet Tokaji végzett el, mikor a társadalomra veszélyesség törvényi definícióját a következőképpen egészítette ki a jogtárgysértés vonatkozásában: **“társadalomra veszélyes (materiálisan is jogellenes) a jogi tárgyat az elkövetéskor fennforgó feltételek alapján reálisan sértő vagy veszélyeztető olyan cselekmény, amely megfelelő társadalmi előnnyel nincs vagy kellőképpen nincs kompenzálva”**. Előfordulhat ugyanis, hogy a cselekmény kifejtésére olyan összefüggések között kerül sor, hogy a létrejött

---

⁵¹ Nagy Ferenc i. m. 192. o.

jogtárgysértést, illetőleg – veszélyeztetést megfelelő társadalmi előny ellensúlyozza, kompenzálja, esetlegesen túlkompensálja (pl. társadalmilag hasznos eredmény individuális szinten jogos védelem esetén).

A társadalomra veszélyesség tudományos fogalma így már lehetővé tette a jogellenességet kizáró okok összefogását és a materiális jogellenesség Liszt-féle fogalmával teljesen azonossá vált. Ha úgy tetszik a tudomány javította a törvényben meglévő dogmatikai hibát, mely a rendszerváltás után elősegítette a jogellenességet kizáró okokhoz való visszatérést. A szocialista időkben a szokásjog és az állandó jogalkalmazói gyakorlat - jogelmélet általi - jogforrásként való elismeréséről nem beszélhetünk. Az elkövető javára szolgáló szokásjog tagadása vezetett a büntethetőséget kizáró okok jogforrási megalapozására, mely szerint azokat: “a jogszabályokból kiolvasható jogelvek, a tudomány kimunkálta tételek alapján az állandó bírósági gyakorlat alakított(a) ki.”

Ekkor jött kapóra a társadalomra veszélyesség fogalma, melynek alkalmazásával a szocialista törvénypozitivizmus látszata megőrizhetővé vált azáltal, hogy hozzá felelősséget kizáró joggyakorlat kapcsolódhatott.⁵² A korábbi szokásjogra visszavezetett felelősségkizáró körülmények helyett így törvényi megalapozást nyert az ítélkezés. Valójában azonban a társadalomra veszélyesség fogalma korántsem befolyásolta az adott döntések érdemét, hiszen a bíróságok a Btk. 10. §-ában már csak kialakult döntésükhöz kerestek utólagosan törvényi fogódzót. A rendszerváltás következtében a büntetőjogban is végbement változás eredményeként a törvénypozitivizmus csupán kisebbségi nézetként maradt meg. A szokásjog jogforrási szerepének elismerése eredményezi, hogy a szerzőknek már nincs szüksége arra, hogy a törvényben nem szabályozott kizáró okok tekintetében a társadalomra veszélyesség fogalmát az adott esetre kibontó joggyakorlat fikciójával éljenek. Természetesen ezzel ellentétes vélemények is megfogalmazódtak, így például Földvári tagadja a szokásjog jogforrási szerepét, és továbbra is törvényben meg nem határozott, az elméletben és a gyakorlatban kialakult kizáró okokról szól.

5. Összefoglalás

---

⁵² A bírói gyakorlat közvetlenül a Btk. 10. §-ára alapítottan lehetővé teszi a társadalomra veszélyesség hiányának jogalkalmazói megállapíthatóságát (BH 1996/347, BH 1998/570, BH 1999/434, BH 2000/238). lásd még ehhez: Berkes György: A társadalomra veszélyesség hiányának büntetőjogi értékelése (Magyar Jog 1999/12. 730-731. o.)

A társadalomra veszélyesség fogalmának 1989 óta jogállami szempontoknak is meg kell felelnie és bár „a jognak nincs két rétege”,⁵³ kétségkívül jelen esetben egy nem jogállami körülmények között kifejlődött bűncselekmény-fogalmi elemnek kell az alkotmányos büntetőjoggal szemben támasztott követelményeknek eleget tennie. Amennyiben jogellenességet kizáró ok hiányában is megállapíthatja a jogalkalmazó az adott cselekmény társadalomra veszélyességének hiányát, ez vajon nem veszélyezteti-e a jogbiztonság alkotmányos követelményét?⁵⁴

Azon szerzők, akik ezt a kérdést igenlően válaszolják meg, arra hivatkoznak, hogy éppen ezekben az esetekben mutatkozik meg a társadalomra veszélyesség fogalmának fő problémája, az, hogy “olyan absztrakció, amely nem felel meg a törvény pontos meghatározása jogállami követelményeinek”. Györgyi szemléletes hasonlata szerint a társadalomra veszélyesség fogalmának használata egy olyan zsilip megnyitásához hasonlít, amin nemcsak a kívánt mennyiségű víz, hanem az egész – addig a gát által fenntartott – víztömeg átzúdulhat. A rendszerváltás utáni joggyakorlatban is lehetett példákat találni arra, hogy a bíróság a vádlott felmentését a társadalomra veszélyesség törvényi fogalmának közvetlenül az adott esetre való alkalmazására alapozta.⁵⁵

A társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség jogállami keretek közötti azonosítása a fentebb vázolt esetkörök miatt tehát erősen félrevezető. Ennek legfőképpen az az oka, hogy a társadalomra veszélyesség a materiális jogellenesség alkalmazási körén jóval túlmenő, a jogbiztonság szempontjából erősen aggályosnak tekinthető funkciókat is betöltött, amelyek a materiális jogellenesség értékesítése kapcsán kizártak. Ilyen például azon felelősségtani probléma megoldása, hogy miképpen lehetséges az absztrakt veszélyeztetési bűncselekmény miatti felelősség kizárása, ha a jogtárgy veszélyeztetése az adott esetben lehetetlen. Ennek differenciált megoldására a társadalomra veszélyesség fogalma – éppen általános megfogalmazása miatt – egyébként teljesen alkalmazhatatlan. Ugyanakkor a társadalomra veszélyesség egyéb – a „jogállami” materiális jogellenesség szerepével megegyező – funkciókat is betöltött a jogalkalmazás során, így például a jogtárgy-harmonikus értelmezésnél vagy a jogellenességet kizáró okok alapjaként. A materiális jogellenesség közvetlen alkalmazásának lehetősége is kizárt (legalábbis a modern, jogállami felfogás

---

⁵³ Ld. 11/1992. (III. 5.) AB határozat

⁵⁴ „...a büntetőjog nem egyszerűen racionális-technikai szabályrendszer, hanem értékorientált normatív rendszer, amely a maga eszmei értékeit garanciális elvekkel védelmezi, garanciális intézményekbe öltözteti.”
Szabó András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban (http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/704_belső.htm)

⁵⁵ Lásd például: Legfelsőbb Bíróság Bf. V. 1651/2001., ill. Tolna Megyei Bíróság Bf. 246/2000.

alapján), míg sok szerző és a joggyakorlat által is elfogadott funkciója (volt) ez a társadalomra veszélyességnek. Mindezek alapján az azonosítás csak a társadalomra veszélyesség fogalmának jelentős redukálása mellett tartható fenn. Rá kell mutatni azonban, hogy a társadalomra veszélyesség ilyen korlátozott alkalmazási körű fogalma is számos módszertani hátránnyal rendelkezik a materiális jogellenességhez képest. Így például a jogtárgy-harmonikus értelmezés lehetőségét feleslegesen zárja ki a tényállásszerűség szintjén, hosszadalmasabb elemzést követelve meg ezáltal a jogalkalmazótól. Ezért a társadalomra veszélyességnek és a materiális jogellenességnek - a bűncselekmény fogalom keretei közötti együttélése – dogmatikai felesleget eredményez. Emellett másodlagos, de korántsem közömbös körülmény az, hogy a materiális jogellenesség fogalmát eleve nem kell megtisztítani semmiféle – önkényuralmi rendszerben ráakódott – üledéktől.⁵⁶

6. De lege ferenda

„A(z) (új Btk.) Tervezet – a hatályos Btk.-tól eltérően – nem rendelkezik a bűncselekmény tartalmi fogalmáról, hanem az 1950. évi Btá.-t megelőző hazai gyakorlatnak megfelelően **formális bűncselekmény fogalmat tartalmaz**. A formális bűncselekmény fogalom a hatályos rendelkezéssel szemben mellőzi a cselekmény társadalomra veszélyességét, mint önálló bűncselekmény-fogalmi elemet. A társadalomra veszélyesség hatályos törvényi megfogalmazása (Btk. 10. §) ugyanis megteremtette az olyan jogalkalmazói gyakorlat lehetőségét, amely büntethetőséget kizáró ok fennforgása nélkül is, egyedül a társadalomra veszélyesség hiányára alapozva lehetővé teszi a büntetőjogi felelősség kizárását. **Noha hazánkban ez a jogalkalmazói gyakorlat nem lelt szélesebb körű elfogadásra, a jogbiztonság követelménye megkívánja, hogy a büntetőjogi felelősség pozitív feltételeit a törvény pontosan határozza meg.** Ez a szemlélet már érvényesült a 2006. évi LI. törvényben, amely a hatályos Btk. 28. és 36. §-ainak hatályon kívül helyezésével egyértelművé tette, hogy **a cselekmény társadalomra veszélyessége nem bűncselekmény-fogalmi elem, hanem a jogalkotó azért nyilvánít adott magatartást bűncselekménnyé, mert a kérdéses magatartást elítélendőnek, antiszociálisnak tartja.** Ezt a szemléletet megerősíti a Tervezet, amely a bűncselekmény-fogalomban a cselekmény büntetni rendeltségét és a bűnösséget fogalmazza meg.

---

⁵⁶ Földvári szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy a fogalom törvényből való eltávolítását semmiképpen nem lehet azzal indokolni, hogy “honnét került be hazai büntetőjogunkba”.

Mind a jogdogmatikának, mind a jogalkalmazásnak – a jövőbeli Kódex szabályozásától függetlenül - a büntetőjogi felelősség megállapításához szüksége lesz egy olyan fogalomra, amely a cselekmény objektív hatásirányára utalva - a bűncselekmény objektív, materiális oldalát kifejezve - a cselekmény-típus büntetni rendeltségének indokát adja.”⁵⁷

Úgy vélem, hogy a jogalkotó által – kriminálpolitikai megfontolásból – bűncselekménnyé nyilvánított és ezért szükségképpen ontológiai veszélyességgel bíró cselekményekről történő tényállás-alkotás a veszélyességet normatívvá transzformálja; és a jogalkalmazás során nincs lehetőség – a kétszeres értékelés jogalkotót és jogalkalmazót egyaránt kötő jogállami tilalma miatt sem – az ontológiai veszélyességhez való visszatérésre, azaz a konkrét cselekménynek a bűncselekmény általános fogalmával való összevetésére. Ezt tette részben egyértelművé a Btk. korábbi 28. és 36. §-ainak hatályon kívül helyezése és teheti végérvényesen egyértelművé a közeljövőben elfogadásra kerülő új Büntető Törvénykönyv, materiális elemeket nélkülöző bűncselekmény-fogalmával. Mindezek eredményeként a korábbi téves dogmatikai-tudományos következtetésekre lehetőséget adó rendelkezések és jogi konstrukciók kiiktatásra kerülnek és egy lépéssel ismét közelebb kerülhetünk a jogállami büntetőjog ideájához.

---

⁵⁷ Kondorosi Ferenc államtitkár előadása a XXV. Jogász Vándorgyűlésen, 2007. május. 18.

*Dux László koordinációs referens,
Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma
EU Bővítési Önálló Osztály*

A Lisszaboni szerződés hatása az Európai Unió bel- és igazságügyi együttműködésére¹

1.

A Maastrichti szerződés elfogadása óta az Európai Uniót ismertető különböző információs anyagok és tankönyvek az Unió felépítésének illusztrálására leggyakrabban az ókori görög templom pilléres, timpanonos szerkezetét használják. Ha a tagállami megerősítéseket követően 2009-ben valóban hatályba lép² a 2007. decemberében elfogadott reformszerződés³ akkor az EU pilléres szerkezetének megszűnte miatt, ezt az elterjedt szemléltető eszközt valami mással kell felváltani. A Lisszaboni szerződéssel bevezetett reformok közül tartalmilag és politikailag talán a legfontosabbak, de egyben a legvitatottabbak az Unió harmadik pillérét alkotó bel- és igazságügyi együttműködését érintő változtatások. Nem véletlen, hogy a reformszerződés tárgyalásai során az integráció mélyítésével szemben kritikusabb, nemzeti szuverenitásukat jobban féltő tagállamok ellenállása miatt többször éppen az igazságügyi együttműködés reformjával kapcsolatosan fenyegetett a tárgyalások kudarcba fulladása.⁴

A harmadik pillér közösségiesítése fontos lépés a jogbiztonság és az egységes jogalkalmazás megteremtése felé, hosszabb távon ugyanis a szabályozás érthetőbbé válhat nemcsak az állampolgárok, de a jogalkalmazók számára is és a döntéshozatal is felgyorsulhat ezen az egyre meghatározóbbá váló területen. Az Európai Parlament bevonása a döntéshozásba csökkentheti az Unió demokratikus legitimitációját hiányoló kritikák

---

¹ A tanulmányban tett megállapítások és kifejtett vélemények a szerző magánvéleményét tükrözik és nem tekinthetők a Külügyminisztérium hivatalos álláspontjának.

² Az ír népszavazás eredménye kétségessé teszi a szerződés eredeti forgatókönyv szerint történő hatályba lépését. A szerződés sorsáról korai lenne jóskásokba bocsájtkozni, de a jelen tanulmányban bemutatott változtatások közép-távon valamilyen formában feltehetően egy esetleges kudarc esetén is életbe lépnek.

³ Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról. Lisszabonban, 2007. december 13.; A szerződés egységes szerkezetbe foglalt szövege elérhető a következő címen: [http://www.consilium.europa.eu/showPage.asp?lang=hu&id=1296&mode=g&name=\(2008.04.23.\)](http://www.consilium.europa.eu/showPage.asp?lang=hu&id=1296&mode=g&name=(2008.04.23.))

⁴ Lásd például: BBC News: EU Leaders Grapple with reforms. 2007. június 17. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6224932.stm> (2008.04.23.)

megalapozottságát, míg az Európa Bíróság joghatóságának kiterjesztése a bel- és igazságügyi együttműködés területére megnyugtató lehet azok számára, akik egyes intézkedések által veszélyeztetve látták az európai állampolgárok alapvető szabadságjogait. Ugyanakkor az opt-out-ok, vészfékek, rugalmassági mechanizmusok, átmeneti mentességek és megerősített együttműködések új rendszere felveti annak a veszélyét, hogy az igazságügyi együttműködés szabályozása tovább töredezik, és a létrejövő bonyolult rendszerben nehezzé válik a gyakorlati együttműködés. Jelen tanulmány célja, hogy a Lisszaboni szerződéssel bevezetett új megoldások és azok várható hatásainak rövid és vázlatos bemutatásával hozzájáruljon ennek a nagyon bonyolult és új, de a kontinens jogfejlődése szempontjából meghatározó terület új fejleményeinek megértéséhez.

2. A Lisszaboni szerződés módosításai

2.1. A pilléres szerkezet megszüntetése

A területet érintő legalapvetőbb változás az új szerződés hatályba lépésével az lesz, hogy megszűnik az Európai Unió három pillére, azaz egységesen, az úgynevezett „közösségi módszerrel” történik majd a döntéshozatal a bel- és igazságügyi együttműködés területén is. A döntéskezdeményezés hatásköre ezzel az Európai Bizottsághoz kerül,⁵ ami lehetővé teszi, hogy egységesebb koncepcióval kezdjenek hozzá egy-egy új terület közösségi szabályozásához, és kevésbé egy-egy tagállami részérdek határozza meg a napirendet. Az igazságügyi együttműködés kérdéseiben rendes jogalkotási eljárás keretében⁶, minősített többségi szavazással⁷ fog a döntéshozatalra sor kerülni. Ez egyrészt lehetővé teszi az erőteljesebb demokratikus kontrollt az Európai Parlament részéről, másrészt megszünteti az egyhangúság követelményét a Tanácsban. Egyúttal eltűnnek a jelenlegi harmadik pilléres jogszabályi formák, nevezetesen a kerethatározat, a közös álláspont és az egyezmények, helyettük a más politikaterületekről ismert irányelvek, rendeletek és határozatok⁸ formájában fognak itt is megjelenni a döntések. Ez jóval átláthatóbbá teszi majd a jogalkalmazást, a jogszabályok sokféle megjelenési formája ugyanis ma sokszor nehezzé teszi gyakorlati

---

⁵ Eddigi szerepéről lásd: Emek M. Ucarer: From the Sidelines to Center Stage: Sidekick No More? The European Commission in Justice and Home Affairs. European Integration online Papers (EIoP), Vol. 5, No. 5, 2001. május 11.

⁶ Ez a korábbi együttdöntési eljárásnak felel meg.

⁷ Az új minősített többséghez a tagállamok 55%-nak támogató szavazata szükséges, úgy, hogy azok legalább az Unió lakosságának 65%-át képviseljék.

⁸ Az Alkotmányos szerződéssel bevezetni tervezett új elnevezések így végül a politikai alkuk áldozataivá váltak.

alkalmazásukat. A pilléres szerkezet megszűnése egy régebbi folyamat betetőződése, a politikaterület megszületése óta folyamatosan egyre több részterület került át közösségi hatáskörbe.

2.2. A nemzeti parlamentek szerepének növelése

A tagállami parlamentek eddig meglévő, elsősorban az utólagos ellenőrzésben kimerülő ellenőrzési funkciója jelentősen kibővül az új szerződéssel. A 8C. cikk szerint a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség keretében részt vesznek az uniós politikák e területen való végrehajtását értékelő eljárásokban, és részt vesznek az Europol politikai ellenőrzésében, valamint az Eurojust tevékenységének értékelésében is. A Lisszaboni szerződés erősebb hatáskört állapít meg számukra, mint az Alkotmányos szerződés tervezete, azaz ebben az esetben messzebb ment a változtatásokban a reformszerződés mint az alkotmány.⁹ A nemzeti parlamentek szerepét tovább erősíti, hogy bevezetésre került egy új eljárás, melynek keretében a jogszabálytervezeteket a tagállami népképviselői szervek előzetesen megvizsgálhatják a szubszidiaritás és az arányosság elvének szempontjaiból. Ez azt teszi lehetővé, hogy ha a rendelkezésükre álló nyolchetes időszakban, nemzeti parlamentek egynegyede úgy dönt, hogy az igazságügyi együttműködést érintő jogszabály-tervezet nem felel meg a szubszidiaritás vagy az arányosság elvének, akkor az előterjesztő azt visszavonhatja, módosíthatja vagy fenntarthatja, de utóbbi esetben meg kell indokolnia döntését. Ez a korábban ismeretlen eljárás, már a kezdeti szakaszban bekapcsolja a nemzeti parlamenteket a jogalkotásba, igaz csak negatív irányba befolyásolhatják annak menetét, azaz megakadályozhatja valamely jogszabály meghozatalát, de továbbra sem kezdeményezhetnek vagy módosíthatnak döntéseket.

A nemzeti parlamentek hatáskörének növelése a Lisszaboni Szerződés egyik általános célja is, ami jelentős változásokat okozhat az Uniós döntéshozatal menetében. A nemzeti parlamentek ugyanakkor eddig nem mutattak jelentősebb érdeklődést az EU-s kérdések iránt, ami főleg kapacitáshiánnyukkal magyarázható. Ahhoz, hogy az új hatáskörökkel megfelelően élni is tudjanak a tagállamok népképviselői szervei, nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a megfelelő intézményi háttér kialakítására.

---

⁹ Simone White: European Constitution: What is New in the Area of Judicial Cooperation in Criminal Matters and Police Cooperation. Federal Trust Constitutional Online Paper No. 07/04, 2004. április p. 5

2.3. Az európai állampolgárok alapvető jogainak erőteljesebb védelme

Az Alapjogi Charta jogi helyzetének rendezésével és az Európai Unió csatlakozásával az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezményéhez egységesebbé és hatékonyabbá válik az európai állampolgárok alapvető jogainak védelme.¹⁰ Ez jelentős előrelépést jelent az igazságügyi együttműködés szempontjából, sok külső kritika ugyanis éppen a megfelelő jogi garanciák hiánya miatt érte ezt az EU politikát. Továbbra sem lesz teljesen egységes a rendszer, mivel az Egyesült Királyság és Lengyelország fenntartásokat tett, amellyel saját vonatkozásukban korlátozzák a Charta alkalmazhatóságát. Másrészt az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezményhez (EJEE) való csatlakozás feltétele, hogy azt ne csak az EU 27 de az Európa Tanács 47 tagállama is ratifikálja, továbbá az Európa Tanács egyezményeit is ki kell egészíteni ahhoz, hogy egy szupranacionális szervezet csatlakozhasson hozzá, azaz gyakorlati következményei csak később lesznek érzékelhetőek. A brit és lengyel fenntartások ellenére kedvező fejlemény az alapvető jogok védelmének erőteljesebb megjelenése, mivel ezzel az egyre inkább fragmentálódó együttműködési területeket legalább az állampolgárok jogvédelmének oldaláról egységes kontroll alá lehet helyezni.

2.4. Az Európai Bíróság joghatóságának kiterjesztése

A bírósági kontroll részleges hiánya ugyancsak nagyon jelentős hiányossága volt az igazságügyi együttműködés eddigi rendszerének. A sok kivétel és eltérés, továbbá az önkéntes alávetési nyilatkozat szükségessége eddig nem biztosíthatott megfelelő garanciákat a szabadságjogok védelmére és az egységes jogértelmezés biztosítására, ami szintén sok kritikának adott alapot. A Lisszaboni szerződés lehetőséget biztosít arra, hogy az Európai Bíróság értelmezze és felülvizsgálja a bel- és igazságügy területén meghozott jogszabályokat. Ez, a sok vitatott intézkedés, illetve az egész terület viszonylagos fiatalsága miatt előreláthatóan nagy számú eljárást fog eredményezni, főleg a kezdeti időszakban, ami lelassíthatja a döntéshozatalt. Az eddigi tapasztalatok azonban azt bizonyítják, hogy az Európai Bíróság által kialakított egységes jogértelmezés, illetve a Bíróság integráció-párti

---

¹⁰ Lásd bővebben: Leonard F.M. Besselink: The EU and the European Convention of Human Rights after Lisbon: From 'Bosphorus' Sovereign Immunity to Full Scrutiny? University of Utrecht Faculty of Law, 2008. január 18.

hozzaállása felgyorsította az együttműködést a különböző politika területeken, illetve javított a jogalkotás és jogalkalmazás minőségén.

2.5. Intézményi változások

A Lisszaboni szerződés lehetővé teszi a jövőben az Eurojust Európai Ügyészséggé történő átalakítását, erről a Tanács hozhat egyhangú döntést az Európai Parlament egyetértésével. Az Európai Ügyészség az Unió érdekeit sértő bűncselekmények ellen léphetne fel, úgy, hogy közvetlenül képviselhetné a vádat a tagállami bíróságokon. A szerződés lehetővé teszi az ügyészség hatáskörének további bővítését a több tagállamot érintő súlyos bűncselekmények ellen történő fellépésre. Amennyiben nem sikerülne a hatáskörbővítésről egyhangú döntést hozni a Tanácsban – amire elég nagy az esély – akkor legalább kilenc tagállam részvételével megerősített együttműködés keretében is lehetővé válik az Európai Ügyészség felállítása. További intézményi változást jelent egy állandó bizottság felállítása a Tanácson belül (Standing Committee on Internal Security – COSI), amelynek hatásköre és pontos szerepe továbbra is homályos.

3. Kivételek és derogációk

A bemutatott változtatásokban közös, hogy későbbi gyakorlati alkalmazásuk során ugyan még sok nyitva álló kérdésre választ kell találni, mégis az igazságügyi együttműködés jogi alapjainak egységesülését és az integráció mélyülését okozzák. A túlzott előrehaladástól ezen, a nemzeti szuverenitást alapvetően érintő területen azonban több tagállam is visszariadt és a tárgyalások során különböző bonyolult mechanizmusokat harcolt ki azért, hogy ne kelljen azokat teljes egészében átültetnie.

1. A reformszerződés 61.E cikke megismétli azt a korábbi kitételt, hogy a szerződés nem érinti a közrend fenntartásával, illetve a belső biztonság megőrzésével kapcsolatos tagállami hatáskörök gyakorlását, ami összhangban is áll a tagállamok szuverenitásának igényével. Ugyanakkor a 61.F cikk rögtön hozzá is teszi, hogy a tagállamok számára nyitva áll a lehetőség, hogy egymás között és saját hatáskörükben, az általuk legcélszerűbbnek ítélt módon közigazgatásaiknak a nemzeti biztonság védelméért felelős, hatáskörrel rendelkező szervezeti egységei közötti együttműködés és koordináció formáit megszervezzék. Ezzel kifejezetten megnyitja a kaput a szerződés szövege a Prümi szerződéshez hasonló

megegerősített együttműködések előtt, ami ellentétes hatású a közösségi megközelítés erősítésére irányuló törekvéssel. Még tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a 61.G cikk az igazgatási (administrative) együttműködés felülvizsgálatát a Bizottság és a tagállamok közös hatáskörébe utalja. Ez a későbbiekben elhatárolási vitákat vethet fel.

2. A terület szabályozásának további szétdarabolódásához vezethet a vészfék intézménye, amelyet a büntetőügyi együttműködés területén vezet be a reformszerződés. Ez lehetőséget biztosít bármely tagállamnak arra, hogy ha úgy látja, hogy valamely irányelvtervezet igazságügyi rendszerének alapvető vonatkozását érint, akkor az eljárás felfüggesztésével azt az Európai Tanács elé terjesztheti, amelynek négy hónap áll rendelkezésre egy egységes álláspont kialakítására. Ha ez nem sikerül, de van legalább kilenc olyan tagállam, amely szeretné a kooperációt folytatni, akkor megerősített együttműködés keretében elfogadhatják a jogszabálytervezetet. Ezzel e megoldással egyrészt minden tagállam lehetőséget kap arra, hogy számára érzékeny területeken megakadályozhassa a jogszabályalkotást, ugyanakkor azt is biztosítja, hogy egy tagállam ellenkezése ne akadályozhassa meg a jogszabályalkotást. Fontos továbbá, hogy a viszonylag rövid – négy hónapos – határidő miatt megszűnik az a lehetőség, hogy a döntéshozatali eljárás tudatos lassításával olyan tagállamok akadályozzák az együttműködés kiterjesztését, amelyeknek egyébként nem szándéka részt venni az adott terület közös szabályozásában. Ez a megoldás azt is lehetővé teszi, hogy az integráció mélyítése mellett elkötelezett tagállamok, adott esetben akár a Bizottsággal együttműködve, olyan javaslatokat tegyenek, amelynek konszenzusos elfogadása eleve kizárt, a négy hónap kivárása után azonban elhárul minden akadály egy megerősített együttműködés kialakítása előtt. Ez gyengítheti a kohéziót az igazságügyi együttműködés területén, és egyben csökkentheti a Bizottság – egyébként növelni szándékozott – kezdeményezési hatáskörét.

3. A több tagállamra kiterjedő családjogi kérdések szabályozásában ugyancsak speciális rendelkezéseket tartalmaz a szerződés. Mivel a családjogi kérdések közül sok egy-egy társadalom alapvető értékeit és meggyőződését érinti, itt is szükségesnek látszott a tagállami szuverenitás erőteljesebb védelme. Így a 65. cikk 3. bekezdése szerint az ilyen jellegű családjogi kérdésekre különleges jogalkotási eljárást kell alkalmazni, amelyben megmarad az egyhangúság követelménye. Később ugyan lehetőséget ad a szerződés arra, hogy egyes kérdésekben áttérjenek a rendes jogalkotási eljárásra, ezt a döntést azonban bármely tagállami parlament előzetesen megvétőzhatja.

4. A büntetőjogi együttműködéshez hasonló megoldással teszi lehetővé a szerződés azt is, hogy a rendőrségi együttműködés területén se akadályozhassa meg egyes tagállamok ellenzése az együttműködés kiterjesztését. Amennyiben ugyanis a Tanács nem támogatja egyhangúlag a hatóságok operatív együttműködésére irányuló javaslatot, akkor legalább kilenc tagállam részvételével megerősített együttműködés keretében mégis meghozhatják a kívánt intézkedést. A kivétel kivételeként nem alkalmazható ez a különleges eljárás a schengeni vívmányok továbbfejlesztésére.

5. A legjelentősebb kivétel az igazságügyi együttműködés szabályozásában, hogy az Egyesült Királyság és Írország korábban csak a migráció és a polgári jogi együttműködés területén meglévő opt-out lehetőségét kiterjesztették a rendőrségi és a büntetőjogi együttműködésre is. Ez az Alkotmányos szerződés tervezetében még nem szerepelt, abban a meglévő opt-outok fenntartása mellett, vészfékek bevezetésével próbáltak eleget tenni a brit nemzeti szuverenitás féltéséből és a common law rendszerek eltéréseiből fakadó igényeknek. Egyes korábbi negatív tapasztalatok miatt a reformszerződéshez csatolt jegyzőkönyvben arra az esetre is megoldást alkottak, ha egy olyan kérdésben akarják továbbfejleszteni a közös szabályozást, amelyben korábban nem élt az opt-out lehetőségével az adott tagállam, az új jogszabályok elfogadását azonban ellenzi. Ebben az esetben, ha a többi tagállam minősített többséggel úgy dönt, hogy a módosítás elmaradása az adott intézkedést működésképtelenné tenné, akkor a korábban elfogadott szabályok hatálya sem fog kiterjedni az Egyesült Királyságra vagy Írországra, és az emiatt felmerülő költségeket is nekik kell viselniük. Ez jelentősen megnehezíti az igazságügyi együttműködés továbbfejlesztésének esetleges szándékos lassítását. Meg kell végül említeni, hogy a rendes jogalkotási folyamat kiterjesztésével az Európai Parlamentben az ír és brit képviselők majd olyan területeken is befolyásolhatják a döntéshozatalt, amelyből országuk egyébként a kimaradást választotta.

6. Végül, különösen állampolgáraik számára, alapvető jelentőségű lehet az utolsó kivétel, amely Lengyelország és az Egyesült Királyság esetében korlátozza az Alapjogi Charta alkalmazhatóságát. Bár egyik országnak sem kifejezetten a bel- és igazságügyi együttműködéssel kapcsolatosan voltak fenntartásai a Chartával, annak a gyakorlatban hosszabb távon mégis lehet majd ilyen hatása.

4. Összegzés

A pilléres szerkezet megszüntetésével a korábbi intézményi széttöredezetttség megszűnik. Az Európai Parlament és a nemzeti parlamentek hatáskörének kiszélesítése – illetve megteremtése – a bel- és igazságügyi együttműködés területén növeli az integráció demokratikus legitimitását és átláthatóságát. Az alapvető jogok védelmének megerősítése és az Európai Bíróság hatásköreinek bővítése egyszerre segíti elő a szabadságjogok fokozottabb védelmét és az egységes jogalkalmazást. Az Európai Bizottság kezdeményezési jogkörének a megteremtése elősegítheti, hogy az eddig, inkább krízisekre ad hoc jellegű válaszokat adó együttműködést, egy egységesebb koncepció alapján történő jogszabályalkotás váltsa fel. A sok kivétel, opt-out, megerősített együttműködési lehetőség és derogáció miatt azonban a terület szabályozásának fragmentációja nem csökken, ami sok nehézséget vethet fel a jogalkalmazók számára, megkérdőjelezve ezzel az egész együttműködés gyakorlati hasznát. Ha ugyanis általánossá válnak a megerősített együttműködések ezen a területen, és egyes, az EU keretein kívül kialakított kormányközi együttműködések is kialakulnak, akkor szinte lehetlenné válik átlátni azt, hogy mely tagállam, és milyen mértékben vesz részt az egyes intézkedésekben. Ez különösen operatív szinten okozhat problémákat, ahol sokszor nagyon rövid időn belül kell döntéseket hozni, vagy a legmegfelelőbb kooperációs formát kiválasztani.

Ahhoz, hogy ne ez a negatív forgatókönyv valósuljon meg és a pilléres szerkezet megszüntetése után¹¹ a növekvő széttöredezetttség ne a politika darabokra hullását okozza, egyszerre szükséges, hogy a tagállamok ne éljenek vissza a vészfékek alkalmazásával, illetve a megerősített együttműködések lehetőségeivel, és az, hogy az Európai Parlament, az Európai Bizottság és az Európai Bíróság¹² kibővült hatásköreit hatékonyan használja fel annak érdekében, hogy a szabadság, biztonság és jog érvényesülésének ténylegesen egységes térsége alakuljon ki.

---

¹¹ A szerződés hatályba lépést követően csak a közös kül- és biztonságpolitika és az eurózóna irányítása marad a közösségi módszer keretein kívül. Brendan Donnelly: Justice and Home Affairs in the Lisbon Treaty: A Constitutionalising Clarification? EIPASCOPE 2008/1. p. 23.

¹² Sergio Carrera, Florian Geyer: The Reform Treaty & Justice and Home Affairs Implications for the *common* Area of Freedom, Security and Justice. CEPS Policy brief No. 141. 2007. augusztus

*Király Andrea PhD hallgató,
Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar
Politológiai Tanszék*

A bokor és a nyúl esete, avagy a lengyel Sejm és Szenátus európai uniós ügyei

1. Bevezetés

A kelet-európai országok között Lengyelország és Csehország kezdte el legkövetkezetesebben a gazdasági átalakulást egyfajta Masterplan szerint. Mindketten az úgynevezett Bing Bang-stratégiát vagy „sokkterápiát” követték. A tulajdonképpeni úttörő szerepet Lengyelország vállalta, amikor az akkori pénzügyminiszterről elnevezett Balcerowitz-terv nyomán ezt a stratégiát néhány hónap alatt kidolgozta és 1990 elején érvénybe is léptette.¹ Mindazonáltal nagyon hosszú ideig az egyetlen közép-kelet-európai állam volt demokratikus alkotmány nélkül. Az alkotmányt 1997-ben fogadták el formálisan, viszont kemény politikai küzdelmek és kompromisszumok előzték meg a létrejöttét, amelyeknek az eredete 1980. augusztusáig nyúlik vissza: a lengyel demokratikus átmenet folyamata és az alkotmányozás voltaképpen egybefonódott.² Az alkotmányban elsősorban a nyugatnémet, egyes megoldásaiban francia alkotmány hatásai fedezhetők fel. Némileg gyengítette az államfő hatáskörét, a miniszterelnök jogállásának súlyát növelte, bevezette a konstruktív bizalmatlansági indítványt, továbbá a kormány csak a Sejmnek, a parlament alsóházának tartozik politikai felelősséggel, a Szenátus nem járhat el bizalmatlansági ügyben – a törvényhozás két kamarája nincs egyenlő helyzetben, a Szenátusnak csak felfüggesztő

---

¹ Jakob Juchler: Lengyelország és Csehország: kelet-európai sikertörténetek? Európai Szemle, 1996/1. p.33.

² A fejezetben nem foglalkozom kiterjedten a lengyel alkotmányozási folyamatokkal, mindösszesen a legfontosabb állomásokat említem meg. Az 1997-es lengyel alkotmány körüli vitákról, koncepciókról, az alaptörvény kidolgozásáról bővebben lásd: Krysztof Wojtyczek: A politikai rendszerváltás és alkotmányozás Lengyelországban. In: Tóh Károly szerk.: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae: Acta Juridica et Politica, Tomus XLVII.: Alkotmány és jogtudomány. Szeged, 1996. p.257-276.; Pawel Spiewak: The Battle for a Constitution. East European Constitutional Review, 1997/2-3.; Wiktor Osiatynski: A Brief History of the Constitution. East European Constitutional Review, 1997/2-3.; Ewa Letowska: A Constitution of Possibilities. East European Constitutional Review, 1997/2-3.; Irena Grudzinska Gross: When Polish Constitutionalism Began. East European Constitutional Review, 1997/2-3.; Mirosław Wyrzykowski: Legitimacy: The Price of a Delayed Constitution in Poland. In: Jan Zielonka szerk.: Democratic Consolidation in Eastern Europe. Vol. I.: Institutional Engineering. Oxford University Press, 2001.

hatályú vétőjoga van az alsóház által megszavazott törvényekkel szemben, amit a Sejm kétharmados többséggel felülbírálnak.³

2. Lengyelország útja az Európai Unióba

Lengyelország 1989. szeptember 19-én írta alá az Európai Közösségekkel a kereskedelmi és a kereskedelmi együttműködésről szóló megállapodást. 1990. februárjában Tadeusz Mazowiecki lengyel miniszterelnök európai parlamenti beszédében ki is fejezte azt a szándékot, hogy az aláírt megállapodás kezdőpontját jelenti az Európai Közösségekhez történő csatlakozásról szóló jövőbeni tárgyalásoknak. 1990. május 19-én Lengyelország hivatalosan is kérte a társulási megállapodásról szóló tárgyalások megkezdését, a tárgyalások pedig 1990. decemberében kezdődtek meg. 1991. júniusában Krzysztof Skubiszewski külügyminiszter parlamenti expozéjában kijelentette, hogy Lengyelország célul tűzte ki az európai közösségi tagságot. 1991. december 16-án a lengyel kormány aláírta az Európai Megállapodást, amely 1994. február 1-jén vált hatályossá azzal a kivétellel, hogy a kölcsönös gazdasági kapcsolatokról szóló rész már 1992. március 1-jétől életbe lépett.

Lengyelország szempontjából nagyon fontos volt a Visegrád Csoport diplomáciai közbenjárása, amelynek eredményeképpen az Európai Tanács az 1993. júniusi koppenhágai csúcson arról döntött, hogy a közép-és kelet európai társult államok, amennyiben kifejezik szándékukat, és eleget tesznek a kritériumoknak, az Európai Unió tagjai lesznek. Az európai uniós csatlakozás útján egy másik fontos pont a luxemburgi csúcs 1997-ben, amikor az EU áldását adta az Európai Bizottság véleményére egyes kelet-közép európai államok – köztük Lengyelország – meghívására, hogy kezdjék meg a csatlakozási tárgyalásokat, amely folyamat 1998. március 31-én kezdődött meg ténylegesen.⁴

Az európai uniós tagságra való felkészülés nemzeti programja a csatlakozásra való felkészülés kapcsán 32 területen 126 feladatot, illetve prioritást jelölt meg, és nagyjából kijelölte azokat a legérzékenyebb területeket is, amelyekkel kapcsolatban Lengyelországnak a legnagyobb problémákkal kellett szembenéznie mind a felkészülés, mind pedig csatlakozási tárgyalások folyamán. Ezek: a környezetvédelem, munkaerőpiac és szociálpolitika, bel-és

---

³ Szente Zoltán: Európai alkotmány-és parlamentarizmus-történet 1945-2005. Budapest: Osiris, 2006. p.474-475.

⁴ Lásd a lengyel kormány honlapján: http://www.poland.gov.pl/Poland's_way_to_UE_458.html, letöltés ideje: 2008. május 21.

igazságügy, pénzügyi szektor, szállítás, mezőgazdaság, és a külföldiek földvásárlásának kérdése.⁵

Lengyelország a többi csatlakozó állammal egyetemben 2002. decemberében zárta le a csatlakozási tárgyalásokat, Leszek Miller miniszterelnök úgy érkezett haza Koppenhágából, hogy Lengyelország minden szempontból nyertesként került ki a lehetséges gazdasági feltételeket és lakossági előnyöket illetően, viszont az elkövetkező hetekben éles kritikák láttak napvilágot. Az egyik támadás szerint a lengyel gazdák nehéz árat fognak fizetni a csatlakozásért és százezrek kényszerülnek otthagyni a munkájukat, a földjeiket pedig külföldiek vásárolják meg. 2003 áprilisában a parlament jóváhagyta a jövőbeni földeladások szabályozásával kapcsolatos törvényt, amely legalább 2016-ig hatályos marad, amikor is a külföldiek földvásárlását az EU irányelvek szerint liberalizálni kell. A másik támadás a méltán népszerű, konzervatív katolikus nemzeti rádióállomás felől érkezett, miszerint Lengyelország keresztény értékei elvesznek, ha az állam az igen világi EU része lesz. Az ellenállás harmadik szereplője a Lengyel Családok Ligája volt, amelynek az volt a kifogása, hogy az EU-s csatlakozással Lengyelország hamar Nyugat-Európa kizsákmányolt gyarmata lesz, a törvényeit idegenek határozzák meg és földjeit, bankjait, valamint iparát kívülállók veszik át.⁶ A csatlakozás mellett elsőként Kwasniewski elnök állt ki, aki energikusan vezette az „Igen Lengyelországnak” kampányt egészen a referendum napjaiig. További csatlakozás-támogatók közül kerül ki a volt elnök, Walesa, a római katolikus egyház vezetője, Jozef Cardinal Glemp, a legfontosabb elektronikus és nyomtatott sajtó, valamint a kormány maga, amelynek szervei erősen támogatták magát az Európai Uniót. És ami a lengyelek szempontjából nagyon fontos, 2003. május 19-én II. János Pál pápa is a csatlakozás mellett szólalt fel.⁷ Az egyetlen nyíltan EU-ellenes parlamenti párt, a nacionalista Lengyel Családok Ligája (LPR) a referendumat megelőző napokban osztogatott röplapokon azzal riogatott, hogy a gazdasági erejével visszaélő Németország maholnap az EU központja, Brüsszel felett is átveszi a hatalmat, a másik fő ellenérve pedig az volt, hogy az „istentelen” EU – amellet, hogy tönkreteszi a lengyel mezőgazdaságot – szétrombolja a lengyel családokat összetartó erkölcsi értékeket is. Részben az LPR szövetségese volt egy jó ideig a nagy befolyással

---

⁵ Lengyelország csatlakozási tárgyalásairól bővebben lásd: Tálás Péter: Egy atlantista európeér esete, avagy Lengyelország útja az Európai Unióba. In: Kiss J. László szerk.: A Huszonötök Európai. Budapest: Osiris, 2005. p.695-704.

⁶ Donald E. Pienkos: Consensus and Division over Poland's Entry into the European Union. East European Quarterly, XXXVII, No. 4, January 2004. p.465.

⁷ Donald E. Pienkos: Consensus and Division over Poland's Entry into the European Union. East European Quarterly, XXXVII, No. 4, January 2004. p.466.

rendelkező katolikus egyház, de a klérus jórészt II. János Pál pápa nyomására egyértelműen a csatlakozás mellé állt.⁸

A közvélemény-kutatások eredményei szerint 1996-ban a lengyel szavazópolgárok 80%-a az európai uniós csatlakozás mellett szállt síkra, míg 1997. szeptemberében 72%-uk adta ugyanezt a választ. 1998. májusáig a csatlakozást támogatók aránya 64%-ra csökkent. 1999. őszére ez a lelkesedés még alacsonyabb volt: a szavazópolgároknak alig fele állt ki az európai uniós csatlakozás mellett. 2001-ben és 2002-ben 20% és 33% között mozgott azok aránya, akik azt nyilatkozták, nem vesznek részt a referendumon, míg a potenciális szavazók közül 66% illetve 74% az „igen” szót karikázná be.⁹

Az igenek és a nemek mellett talán a legfontosabb tényező az volt, hogy meglesz-e az eredményes referendumhoz szükséges részvételi arány.¹⁰ Ezt hivatott megtámogatni a választási törvény 2003. évi módosítása, amelynek 75. cikkelye felhatalmazza a képviselőházat arra, hogy sikertelen referendum-eredmény esetén új népszavazást rendel el, vagy kezébe veszi az ügyet és felhatalmazza (vagy megvétőzhatja) az elnököt a kérdéses megállapodás ratifikálására.¹¹ A képviselőház döntése értelmében két napon keresztül, 2003. június 7-8-án zajlott a referendum: az első napon mindössze 17,6%-os volt a részvétel, végül a szavazásra jogosultak 58,85%-a járult az urnák elé, és az érvényes szavazatok 77,45%-ban az „igen” és 22,55%-ban a „nem” mellett szóltak azzal az érdekességgel, hogy az ország északi és nyugati provinciái mind a részvételt, mind a csatlakozás támogatását tekintve átlagosan magasabb arányt mutattak a központi, keleti és déli provinciákhoz képest.¹²

3. A lengyel alkotmány és a nemzetközi szerződések/Európai Unió

A lengyel alkotmányban nincs kifejezett utalás az Európai Unióra, mindösszesen egyetlen cikkely (90. cikk (1) bekezdés) rendelkezik a szuverenitás-átruházásról, mégpedig

---

⁸ Németh András: Lengyelország az EU-népszavazás előtt: Piros-fehér igen-nem. HVG, 2003/23. (június 7.), p.10.

⁹ Kazimierz M. Slomczynski & Goldie Shabad: Dynamics of support for European integration in post-communist Poland. *European Journal of Political Research* 42, 2003. p.503-504.

¹⁰ Már csak azért is, mert a népszavazás nem túl népszerű Lengyelországban: az 1997. évi alkotmány – szavazáson mindössze 42,9% volt a részvétel, az 1997-es és 2001-es parlamenti választásokon 47,9% illetve 46,3% volt, csak az elnökválasztás lépte át az 50%-os küszöböt 2000-ben (60,1%).

¹¹ Krzysztof Jasiewicz & Agnieszka Jasiewicz-Betkiewicz: Poland. *European Journal of Political Research* 43., 2004. p.1109-1110.

¹² Krzysztof Jasiewicz & Agnieszka Jasiewicz-Betkiewicz: Poland. *European Journal of Political Research* 43., 2004. p.1111.

nemzetközi szinten és meghatározott ügyekben, tehát, mint a legtöbb alkotmányban, nem feltétlenül és nem korlátlanul.¹³

Egyetemesen kötelező erejű jogforrást alkotnak a nemzetközi szervezetek jogszabályai, ha az ilyen szervezeteket létrehozó nemzetközi megállapodás előírja, hogy az adott szervezet által hozott jogszabályok a hazai jogban is jogi hatással bírnak. Ez a cikk a másodlagos közösségi jogra vonatkozik: a lengyel alkotmány 91. cikke határozza meg a közösségi jog helyét a hazai jogrendben. Az Európai Unió elsődleges joga, amely nemzetközi megállapodások formáját ölti, a hazai jogrend részét képezi, és közvetlenül alkalmazandó, valamint elsőbbséget élvez a törvényekkel szemben. Az Európai Unió másodlagos joga közvetlenül alkalmazandó, és ha ellentétes a törvényekkel, elsőbbséget élvez.

A lengyel alkotmány nem foglalkozik a parlament európai uniós szerepével, a kormánnyal szembeni, európai uniós ügyekben megvalósítandó kontroll sem jelenik meg az alaptörvényben. Az alaptörvény 95. cikkelye pedig a parlament alsó házát jogosítja fel általánosságban a kormány felett gyakorolt kontrollmechanizmus hatáskörével, a Szenátust nem is említi. A Szenátus szempontjából tulajdonképpen egyenlőtlen erőviszonyként jelenik meg az alkotmány ilyen szabályozása, és a 2004. évi együttműködésről szóló törvény tovább gyengítette a felsőházat az alsóház javára – ebbe a Szenátus nem nyugodott bele, a Sejmmel egyforma hatásköröket követelt magának európai uniós ügyekben.¹⁴ Az Európai Szenátusok Szövetségének Varsói találkozáján¹⁵ Longin Pastusiak, a lengyel Szenátus elnöke szerint szükséges lenne az alkotmánynak az európai ügyekkel kapcsolatos parlamenti scrutinyvel való közeljövőbeli kiegészítése, mivel ez az alkotmányos norma kényszerítheti ki egyedül a kormánytól, hogy számba vegye a parlament véleményét.¹⁶

4. A lengyel parlament (Sejm és Szenátus) hatásköre

Lengyelország európai uniós csatlakozását követően a lengyel parlament munkája mennyiségileg és minőségileg is megnövekedett, és megváltozott a kapcsolata is a kormánnyal az európai uniós ügyeket illetően. A csatlakozás előtt nem sokkal a parlament

---

¹³ A lengyel alkotmánybíróság 2005-ben tovább foglalkozott a szuverenitás-átruházás, és korlátozás problémakörével, határozatait lásd az alkotmánybíróság honlapján:

http://www.trybunal.gov.pl/eng/summaries/wstep_gb.htm, letöltés ideje: 2008. június 12.

¹⁴ Az ezzel kapcsolatos alkotmánybírósági határozatot lásd a Szenátusról szóló részben.

¹⁵ 2004. május 24-26.

¹⁶ Longin Pastusiak szenátusi elnök felszólalását lásd: <http://www.senat.pl/aes/a/16.htm>, letöltés ideje: 2005. február 14.

elfogadta Minisztertanácsnak a Sejmmel és a Szenátussal való együttműködéséről szóló törvényt európai uniós ügyekben. Mivel ennek az együttműködési formának nincs alkotmányos alapja, ezért ez a törvény képezi az elsődleges forrást. A törvény elfogadását követően így a kormány nemcsak jogilag köteles együttműködni a parlament mindkét házával, hanem köteles a fontos dokumentumokat is megküldeni a parlamentnek. Ezek a dokumentumok az európai uniós jogalkotás, az európai uniós jog végrehajtásához szükséges lengyel jogalkotás körébe tartoznak, valamint egyes európai uniós pozíciókra pályázó jelöltekkel kapcsolatos vélemények megalkotásának körébe. A képviselőház egyébként több hatáskörrel rendelkezik, mint a Szenátus. A Sejm végzi el a jogalkotási és a kontroll funkciót, míg a Szenátus hatásköre a jogalkotás terén limitált. Továbbá, a hatáskörök megosztása is egyenlőtlen, és a Szenátus gyakran érzi magát az „elmélkedések kamarájának” a Sejmmel szemben. A törvényben eredetileg nem fektették le azt, hogy a kormány az Európai Unió Tanácsának ülései előtt ismerteti álláspontját a Szenátus előtt. A szenátorok ezt kifogásolták, megfosztva érezték magukat az európai uniós ügyekkel kapcsolatos hatáskörüktől. A Sejm és a Szenátus közötti konfliktusnak az alkotmánybíróság K 24/04. számú határozata¹⁷ vetett véget 2005. január 12-én. Az alkotmánybíróság döntése értelmében a Szenátussal is konzultálni kell európai politikai ügyekben, és mindkét kamarát egyforma jogokkal kell felruházni az európai politikai koordinációs folyamatban, és az elsődleges jogi előírásokat ebben a tekintetben módosítani kell. Attól kezdve a parlament kétkamarás jellege sokkal egyenlőbb a lengyel európai uniós tagsággal kapcsolatos tevékenységeket illetően, amelybe beletartozik az európai uniós jogszabálytervezetek scrutinyje, az európai uniós jogának transzpozíciója, mint ahogyan az is, hogy megpróbáljon nyomást gyakorolni a kormányra a parlamenti határozatok és tárgyalások által. Ezeknek a tárgyalásoknak és határozatoknak jelentős hatással kell rendelkezniük a kormány tevékenységére nézve, mint ahogyan általánosságban a parlament erős pozíciót tölt be a lengyel politikai rendszerben. A parlament fontosságát tovább erősítették a gyenge kormánykoalíciók és a kisebbségi kormányzások. Továbbá a parlament részt vesz kétoldalú és multilaterális kapcsolatok ápolásában az Európai Unió többi tagországának parlamentjével.

A vezető szerepet továbbra is a végrehajtó hatalom gyakorolja, viszont a Sejm és a Szenátus szerepe is növekedett: már nem eszközként szolgál az *acquis communautaire* gyors transzpozíciójához, a csatlakozást követően sokkal inkább az európai uniós jog minőség alapú

---

¹⁷ Lásd a lengyel alkotmánybíróság honlapján:
http://www.trybunal.gov.pl/eng/summaries/wstep_gb.htm, letöltés ideje: 2008. június 12.

implementálásában és a jogszabálytervezetek megvitatásában tölt be fontos szerepet, sőt a csatlakozás a parlament számára nagy politikai kihívást is jelentett a nemzeti politikák terén, valamint a hazai szereplők közötti erők kiegyenlítését. Gondot okoz viszont még a parlamenti mechanizmusok hatékonyságában a parlamenti képviselők korlátozott szakértelme és az EU-val kapcsolatos anyagok megértése.¹⁸

5. A lengyel nemzeti pozíció kialakítása

A csatlakozás a Sejm és a Szenátus szempontjából a „status quo” megváltozását idézte elő. A csatlakozás előtt a két ház európai, illetve külügyi és integrációs bizottsága foglalkozott a jogharmonizációs ügyekkel, ám 2004. májusától az alsóház ellenőrzési jogköre elvileg kizárólagossá vált az alkotmány 95. cikk (2) bekezdése alapján, miszerint a Sejm ellenőrzi a Minisztertanács tevékenységét. Ezt vonakodott tudomásul venni a felsőház, így mindkettőben, párhuzamos hatáskörrel egy-egy bizottság jött létre, az európai uniós jogszabálytervezetekkel kapcsolatos parlamenti állásfoglalás kialakítása céljából. Viszont a két ház közötti működési, hatásköri rendszer aszimmetrikus lett, mivel a Sejm volt az, amelynek kapcsolata meghatározóbb volt a kormánnyal az európai uniós dokumentumokkal kapcsolatos véleményformálásban – amelyet a Szenátus sérelmezett is, és amelynek a végeredménye egy alkotmánybírósági ítélet lett.¹⁹ Másfelől a kormány számára nem kötött mandátum és ennek rugalmas regulája a kormány mérlegelési jogkörét és ezzel szerepét növelte, mennyiben és mikor kéri ki, követi az alsóház álláspontját, figyelemmel az uniós intézményben a szavazás egyhangúságára, a tervezett költségvetési kihatásaira, a közösségi jog kötelező alkalmazására. Lengyel becslés szerint 60-80%-kal csökkent a törvényhozó közjogi és gazdasági szabályozási hatásköre, tehát az európai integráció nagy vesztese a tagállamok törvényhozása, nyertese pedig a még több végrehajtói feladatot nyerő kormányzat.²⁰ A következőkben a kormány európai uniós jogszabálytervezetekkel kapcsolatos tevékenységét ismertetem, bemutatva a fő szereplőket a kormányon belül, majd a 2004. márc. 11-i törvény alapján részletezem a törvényhozó és a végrehajtó hatalom közötti együttműködést mindkét ház vonatkozásában, a közös szabályozásokkal, majd pedig a két kamara európai uniós munkájával foglalkozom külön-külön.

---

¹⁸ Jowanka K. Jakubek: The Polish Experience: Dealing with European Policy Coordination. Kézirat. p.8-10. Lásd: http://www.uacesstudentforum.org/Docs/Oxford%2006/Jakubek_J.pdf, letöltés ideje: 2008. május 21.

¹⁹ Bővebben lásd a parlament hatásköréről szóló pontban

²⁰ Tóth Judit – Legény Krisztián szerk.: Összehasonlító alkotmányjog. Budapest: Complex, 2006. p.360-361.

5.1. A kormány koordinációja

5.1.1. Főszereplők a kormányon belül

5.1.1.1. Minisztertanács, Európai Bizottság (KERM)

A bizottság 2004. március 23-án jött létre a Minisztertanács elnökének határozatával, amely azután 2005. január 28-án módosult azzal a céllal, hogy fórumként működjön a lengyel kormány hivatalos álláspontjainak megvitatására és elfogadására az európai ügyekkel kapcsolatosan, valamint más, az európai integráció szempontjából fontos ügyek megvitatására. A KERM további feladata a különböző nézőpontok egyeztetése és a kormánynak az Európai Unió Tanácsa és a COREPER ülésekre megalkotandó álláspontjainak elkészítése során előforduló interminiszteriális konfliktusok megoldása. Amennyiben a minisztériumok nem egyeznek meg egy közös álláspontban, a KERM a dokumentumtervezetet továbbítja a Minisztertanácsnak, amely meghozza a végső döntést. A KERM továbbá értesíti a Minisztertanácsot utóbbi kizárólagos hatáskörébe tartozó ügyekről. Ezen ügyek kivételével a KERM döntéshozatali joggal rendelkezik az európai politikák terén. A bizottság hatáskörébe a többi között különösen az alábbi ügyek tartoznak: a Minisztertanács tájékoztatása a Lengyel Köztársaságnak az európai uniós munkában való részvételéről; az EU jog transzpozíciójával kapcsolatos jogalkotási feladatok ütemezése és tájékoztatás azok végrehajtásának állapotáról; azon jogszabályjavaslatok, amelyek átültetik az EU jogot a lengyel jogba; a Minisztertanács tájékoztatása az EU jogalkotás állásáról és a Minisztertanács képviselőjének állásfoglalásáról a döntéshozatal folyamán; az EU Tanácsa és a COREPER üléseire elkészítendő álláspontok; az EU reformokkal kapcsolatos álláspontok; az EU jogszabálytervezeteivel kapcsolatos álláspontok; az EU Tanácsa munkatervével, az Európai Bizottság éves jogalkotási programjával kapcsolatos álláspontok; a nemzetközi megállapodás-tervezetekkel (amelyeknek az EU/EK vagy tagállamai a felei) kapcsolatos álláspontok; a nem kötelező erejű EU jogszabályokkal kapcsolatos álláspontok, mint a gazdasági és monetáris unióval valamint a foglalkozással kapcsolatos iránymutatások; az Európai Bíróság előtti eljárás tárgyát képező ügyekkel kapcsolatos döntések.

A KERM hetente kétszer ülésezik (kedden és pénteken) – az ülések ütemezését az európai uniós intézmények munkaprogramja határozza meg. Felépítése: elnök (jelenleg a

Minisztertanács elnöke), alelnök, titkárság, a határozat értelmében tagjai a minisztériumok az európai uniós ügyekkel foglalkozó államtitkárai és azok helyettesei.²¹

5.1.1.2. Az Európai Integrációs Bizottság hivatala (UKIE)

A hivatal 1996. október 10-én kezdte meg működését a Minisztertanács elnökének 1996. október 2-i rendelkezése alapján. A hivatal koordinálja a minisztériumok Európai Unióval kapcsolatos munkáját, Lengyelország csatlakozását követően fő feladatai a következők: annak biztosítása, hogy a lengyel kormány politikája nem mond ellent az európai uniós tagságból eredő kötelezettségeknek; Lengyelország hivatalos álláspontjainak elkészítése az európai uniós intézmények és szervezetben történő előadásukra; az EU jogának alakításában és implementálásában való részvétel; a kormány képviselőinek felkészítése az Európai Bíróság előtti részvételre a Lengyelország ellen indított eljárásokban; az EU notifikációja az *acquis communautaire* implementálásának állapotáról; együttműködés a parlamenttel az EU jog alakítása és végrehajtása terén, valamint Lengyelországnak az EU intézményekben és szervezetben való részvételével kapcsolatosan.²²

A Külügyminiszter és az UKIE egyik tagja (Minister Mikołaj Dowgielewicz államtitkár) tervei szerint 2009. január 1-jétől a Külügyminisztérium és az UKIE egyesül, eszerint a Minisztertanács veszi át az európai ügyek koordinálását és munkaszinten pedig a Minisztertanács Európai Bizottsága. A KERM vezetősége változatlan marad: elnöke a Minisztertanács elnöke, a miniszterelnök, alelnöke pedig Minister Mikołaj Dowgielewicz lesz, aki Külügyminisztérium államtitkára marad, és akinek fő feladata az európai politika irányítása és a 2011. második felében induló lengyel elnökség előkészítése.²³

---

²¹ Office of the Committee for European Integration
<http://www.ukie.gov.pl/WWW/en.nsf/0/2C6B7B2BEB176D13C1256E970032A047?Open>, letöltés ideje: 2008. május 22.

²² Office of the Committee for European Integration:
[http://www.ukie.gov.pl/www/en.nsf/0/FD3E837173275164C1256E8300256BE9?Open&RestrictToCategory=Office%20of%20the%20Committee%20for%20European%20Integration%20\(UKIE\)>General%20information%20about%20UKIE](http://www.ukie.gov.pl/www/en.nsf/0/FD3E837173275164C1256E8300256BE9?Open&RestrictToCategory=Office%20of%20the%20Committee%20for%20European%20Integration%20(UKIE)>General%20information%20about%20UKIE), letöltés ideje: 2008. május 22.

²³ Office of the Committee for European Integration:
<http://www.ukie.gov.pl/www/en.nsf/DocByNews?Open&Count=-1&RestrictToCategory=Current%20news>Press%20releases>, letöltés ideje: 2008. május 22.

5.2. A kormány és a parlament együttműködése európai uniós ügyekben

A kormány (minisztertanács) és a kétkamarás parlament európai uniós ügyeket illető kapcsolatának jogszabályi alapja a 2004. március 11-i törvény a minisztertanács valamint a Sejm és a Szenátus közötti együttműködésről a Lengyel Köztársaság európai uniós tagságát érintő ügyekben. Mindkét kamara saját házszabályában tovább rendezi az illetékes bizottság(ok) munkáját, valamint a bizottságok is kialakították saját rendjüket, üléselési szokásukat. A következőkben a törvény alapján ismertetem a két kamarára vonatkozó közös szabályokat, eljárási rendet, majd a felsőház és az alsóház európai uniós munkájának sajátosságait részletezem.

5.2.1. Jogszabálytervezetek, dokumentumok köre és megküldésük határideje

A minisztertanács a kézhezvételt követően azonnal megküldi a Sejm és a Szenátus részére a következő európai uniós dokumentumokat: zöld-és fehér könyvek, kommunikációk, valamint ezeknek a kompetens európai uniós intézmények általi értékelését, továbbá az Európai Unió Tanácsának tevékenységével kapcsolatos munkaprogramokat, az Európai Bizottság éves jogalkotási terveit, valamint ezek európai parlamenti és tanácsi értékelését. A minisztertanács megküldi a parlament mindkét háza részére a kézhezvételtől számítva azonnal az európai uniós jogszabálytervezeteket, az ezekkel kapcsolatos minisztertanácsi álláspontervezeteket – figyelembe véve az uniós határidőket, de legkésőbb – 14 napon belül a jogszabálytervezet kézhezvételét követően. A minisztertanács ehhez az álláspontervezethez csatolja: a jogszabálytervezetek lényegi összefoglalását beleértve azoknak a lengyel jogrendszerre való előrelátott következményeinek értékelését, csakúgy, mint társadalmi, gazdasági és pénzügyi következményeit Lengyelországra nézve. Ezen kívül a csatolmány tartalmazza a jogszabálytervezetre vonatkozó európai uniós döntéshozatali és szavazási eljárást.²⁴

A Sejm és a Szenátus a minisztertanácstól megkapja még: a nemzetközi megállapodás-tervezeteket, amelyeknek felei az Európai Unió/Európai Közösségek vagy tagállamai, a tagállamok kormányai képviselőinek a Tanácsban összegyűjtött döntéstervezeteit, a jogilag nem kötelező erejű európai uniós tervezeteket, különösen a gazdasági és monetáris unióra és a foglalkoztatásra vonatkozó iránymutatás-javaslatokat, és

---

²⁴ 2004. március 11-i törvény: 4-5. cikk, 6. cikk (1)-(2) bekezdés.

az európai uniós jog értelmezési/átültetési jelentését magukban foglaló uniós jogszabályokat.²⁵ A dokumentumokat a kormány által 2004-ben kialakított U32 csatornán keresztül kapja meg a parlament.

5.2.2. A lengyel nemzeti pozíció kialakítására vonatkozó közös szabályok

A Sejm és a Szenátus illetékes bizottsága a minisztertanács állásponttervezetének kézhezvételétől számított 21 napon belül kifejezheti véleményét az európai uniós jogszabálytervezetokről. Amennyiben az Európai Bizottság a véleményalkotás határidejéül kevesebb mint 42 napot határoz meg, a minisztertanács a jogszabálytervezetet és az állásponttervezetet is azonnal megküldi a parlament mindkét házának abból a célból, hogy az illetékes bizottságok számára rendelkezésre álljon az Európai Bizottság által megszabott határidő legalább 2/3 része a véleményük megalkotására. Amennyiben a bizottságok a határidő lejártáig elmulasztják a véleményalkotást, azt a jogszabálytervezetre vonatkozó megjegyzések hiányának kell tekinteni.²⁶

A jogszabálytervezetnek az Európai Unió Tanácsában való megvitatása előtt a minisztertanács megkéri a Sejm illetékes bizottságának véleményét, és tájékoztatás ad a minisztertanács által képviselendő állásponttól. Ehhez a tájékoztatóhoz mellékeli az álláspont lényegi összefoglalását, valamint az adott jogszabálytervezetnek a lengyel jogrendszerre való előrelátott következményeinek értékelését, csakúgy, mint társadalmi, gazdasági és pénzügyi következményeit Lengyelországra nézve. Azon ügyek kivételével, amelyekről az Európai Unió Tanácsában egyhangúlag döntenek, valamint azok kivételével, amelyek alapján véve terhelik az állami költségvetést, a minisztertanács az illetékes parlamenti bizottságok véleményének kikérése nélkül is elfogadhatja képviselendő álláspontját. Ilyen esetben a minisztertanács képviselője köteles a Sejm bizottságának előadni a képviselt álláspontot és megmagyarázni annak okát, miért nem kérte ki a bizottság véleményét az ügyben.

Amennyiben a Sejm bizottsága döntést fogadott el a fenti ügyekben, ez az állásfoglalás képezi a minisztertanács álláspontjának alapját. Abban az esetben, ha minisztertanács álláspontjához nem vette figyelembe a Sejm bizottságának állásfoglalását, a

---

²⁵ 2004. március 11-i törvény: 7. cikk

²⁶ 2004. március 11-i törvény: 6. cikk (3)-(5) bekezdés

minisztertanács képviselője köteles megmagyarázni és megindokolni a bizottság állásfoglalásától való eltérést.²⁷

5.2.3. A kormány utólagos és egyéb tájékoztatási kötelezettségei

A törvény értelmében a minisztertanács írásbeli tájékoztatást ad a Sejm és a Szenátus részére az európai uniós jogalkotási folyamatban történő előrehaladásról, valamint az ebben a folyamatban képviselt minisztertanácsi álláspontokról.²⁸ A minisztertanács félévente legalább egyszer tájékoztatást ad a parlament mindkét kamarájának Lengyelország európai uniós tevékenységével kapcsolatban. A Sejm, a Szenátus, azok illetékes bizottságai kérésére a minisztertanács Lengyelország európai uniós tagságával összefüggő bármely ügyben külön-külön is tájékoztatja a kamarákat.²⁹

6. A lengyel nemzeti jog és a közösségi jog viszonya

A minisztertanács legkésőbb három hónappal a határidő lejárta előtt jogszabályt terjeszt elő a Sejm részére az európai uniós jog implementálására. Amennyiben a határidő meghaladja a hat hónapot, a minisztertanács legkésőbb a határidő lejárta előtt öt hónappal terjeszti elő az európai uniós jog implementálásához szükséges jogszabályt. Kivételesen indokolt esetben a Sejm illetékes bizottsága véleményének kikérése után előterjeszti az implementáláshoz szükséges jogszabályt, figyelmen kívül hagyva a fenti határidőket.³⁰

---

²⁷ 2004. március 11-i törvény: 9., 10. cikk

²⁸ 2004. március 11-i törvény: 8. cikk

²⁹ 2004. március 11-i törvény: 3. cikk (1)-(2) bekezdés

³⁰ 2004. március 11-i törvény: 11. cikk

7. A lengyel Szenátus és európai uniós ügyei³¹

7.1. Az európai uniós ügyekkel foglalkozó bizottság

7.1.1. A bizottság felépítése

Az Európai Uniós Ügyek Bizottságának jelenleg (2007. november 28-tól) 14 tagja van, élén az elnökkel és két alelnökkel. Munkájukat segíti a három fős titkárság és a négy fős elemzői csoport.

7.1.2. A bizottság hatásköre

Az Európai Uniós Ügyek Bizottsága elsősorban állásfoglalásokat és véleményeket alkot az európai uniós jogszabálytervezetekkel, a minisztertanács tárgyalási álláspontjával, nemzetközi egyezmény-tervezetekkel, az Európai Unió Tanácsának munkaprogramjával, az Európai Bizottság éves jogalkotási tervével kapcsolatban, valamint a minisztertanács tájékoztatói, illetve az általa megküldött egyéb dokumentumok vonatkozásában.³²

7.2. Munka a bizottságban: véleményalkotás európai uniós ügyekben

A Szenátus elnöke a kézhezvételtől számítva az Európai Uniós Ügyek Bizottságának azonnal megküld minden olyan előterjesztett dokumentumot, amely tárgyában a Lengyel Köztársaság európai uniós tagságát érinti.³³ A bizottság véleményt fogadhat el az európai uniós jogszabálytervezetről, a minisztertanács álláspontjáról az EU jogalkotás folyamatában, és a minisztertanács részére javasolt állásponttól a Tanács tárgyalásai alkalmával.³⁴

Az Európai Uniós Ügyek Bizottsága hetente, csütörtökönként ülészik. A bizottság az ülése előtt az elnök és a három alelnök ügynevezett előzetes szelekciót végez. Ezeken az

---

³¹ A Szenátus európai uniós ügyeinek ismertetéséhez a jogszabályokon túl segítséget nyújtottak még a következő dokumentumok: Malgorzata Korzeniowska, a Szenátus Európai Uniós Ügyek Bizottsága szakértőjének előadása, mely elhangzott az Országgyűlés által szervezett Egyeztetési eljárás a tíz új európai uniós tagállamban című konferencián, 2005. június 3-án (írásos változatát lásd az Országgyűlés honlapján: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_biz.keret_frissit?p_szerv=182&p_fomenu=11&p_almenu=9&p_c kl=&p_rec=1&p_nyelv=HU), letöltés ideje: 2008. április 17.; továbbá a COSAC féléves jelentésekhez csatolt kérdőívekre a Szenátus által megküldött válaszai.

³² Lásd a lengyel Szenátus Hárszabályának mellékletében a bizottságok ügyeinek ismertetésében, a 11) pont alatt.

³³ A lengyel Szenátus Hárszabály, 67a. cikk

³⁴ A lengyel Szenátus Hárszabály, 67b. cikk

üléseken részt vesz a bizottság titkársága azzal a feladattal, hogy a kéznél levő európai uniós jogszabálytervezetekkel kapcsolatban tájékoztatást és előzetes észrevételeket adjon. A bizottsági üléseken minden egyes megvizsgálandó európai uniós jogszabálytervezethez egy-egy raportőrt neveznek ki a szenátorok közül, aki elkészíti a bizottság véleménytervezetét, amelyhez kérheti a szakértők segítségét is – a házszabály felhatalmazása alapján a bizottság másik bizottság véleményét is kikérheti az ülésein megvitatandó tárgyakban.³⁵ Továbbá az EUÜB kérésére a minisztertanács bármely olyan ügyben tájékoztatást ad a Szenátus részére, amely Lengyelország európai uniós tagságával kapcsolatos.³⁶

A kormány képviselőinek és a raportőr végighallgatása után a bizottság meghozza döntését. Ez a döntés megvalósulhat abban, hogy a bizottság tartózkodik a jogszabálytervezettel kapcsolatos véleményalkotástól, avagy határozott állásfoglalást közvetítsen a kormány felé, viszont ez az állásfoglalás nem bír kötelező erővel a kormányra nézve. A bizottság véleményeit a kormány álláspontjával együtt minden szenátor megkapja.

A bizottság indítványára³⁷ a Szenátus elnöke napirendre tűzi a minisztertanács tájékoztatóját azokban az ügyekben, amelyek érintik Lengyelország európai uniós tagságát.³⁸ A Szenátus megvizsgálja a minisztertanácsnak Lengyelország európai uniós tevékenységével kapcsolatos tájékoztatóját, mielőtt azt a szenátorok megkapják.³⁹

7.3. Közösségi jog és a nemzeti jog viszonya

Az elfogadott, megszavazott európai uniós jogszabályok átültetésével, implementálásával kapcsolatosan a Szenátus elnöke az illetékes bizottságoknak megküldi azt a jogszabály-javaslatot, amelyet a Sejm jóváhagyott és átküldött a Szenátusnak. Az ilyen, az Európai Unió jogát implementáló jogszabály-javaslat vizsgálatakor az illetékes bizottság megkérheti az Európai Unió Ügyek Bizottságát a teljes jogszabály vagy annak egy részével kapcsolatos véleményének kialakítására.⁴⁰ A bizottságok a jogszabály-javaslat megvitatását követően legkésőbb 18 napon belül, illetve ha sürgős esetről van szó, akkor a Szenátus elnöke által meghatározott határidőn belül egy határozattervezetet terjesztenek elő, amelyben a következőkre tesznek javaslatot: a Szenátus módosítás nélkül elfogadja a jogszabály-

---

³⁵ A lengyel Szenátus Házszabálya, 67c. cikk

³⁶ A lengyel Szenátus Házszabálya, 67d. cikk

³⁷ A bizottság ezen tárgyú indítványának az ülés előtt legkésőbb 10 nappal meg kell érkeznie a marsallhoz.

³⁸ A lengyel Szenátus Házszabálya, 34. cikk (2a)-(3) bekezdés

³⁹ A lengyel Szenátus Házszabálya, 45a. cikk.

⁴⁰ A lengyel Szenátus Házszabálya, 68. cikk (1)-(1a) bekezdés

javaslatot, módosítást eszközöl a szövegben vagy visszautasítja a jogszabály-javaslatot. A bizottság elnöke kérheti a Szenátus elnökét, hogy a meghatározott határidőt meghosszabbítsa. A Szenátus elnöke, mielőtt módosítást terjesztene elő az európai uniós jogot implementáló lengyel jogszabállyal kapcsolatban, véleményalkotás céljára kérheti fel az Európai Unió Ügyek Bizottságát.⁴¹

7.4. A Szenátus kapcsolata az európai uniós intézményekkel

7.4.1. Európai Bizottság

A Szenátus hasznosnak tartja az Európai Bizottság által közvetlenül a parlamentnek megküldött dokumentumokat, mert ez lehetővé teszi a szenátorok számára, hogy az illető jogszabálytervezetet tanulmányozza mielőtt a kormány álláspontját kézhez kapná. A lengyel jog előírja, hogy mielőtt az Európai Unió Ügyek Bizottsága megküldené véleményét az Európai Bizottság részére, köteles hogy ismerje a kormány álláspontját. Továbbá az együttműködés minőségét emeli az Európai Bizottság visszacsatolása a nemzeti parlamentek által megküldött véleményekre és kommentárookra. A Szenátus véleménye szerint fontos lenne ezeknek a parlamenti véleményeknek és az Európai Bizottság reakcióinak a hozzáférhetősége a többi parlament számára való hozzáférhetősége. A Szenátus szerint továbbá a berlini COSAC elnökök ülésén előterjesztett javaslat – miszerint éves jelentés készüljön az Európai Bizottság reagálásairól – nagy segítség lenne, sőt a Szenátus a féléves jelentések elkészítését még hasznosabbnak tartja.

7.4.2. Európai Parlament, interparlamentáris találkozók

A Szenátus különös fontosságúnak ítéli meg az interparlamentáris találkozókat, elsősorban az Európai Parlament és az Európai Unió soros elnökének parlamentje között. A Szenátus szerint az Elnökök konferenciája lehet a fóruma megállapodások létrehozásának és a figyelemmel követésnek, éppen ezért javasolta az ilyen együttműködések jobb koordinációját. Továbbá, a Szenátus véleménye, hogy az Európai Parlament nemzeti parlamentekkel való kapcsolatok igazgatósága készítsen feljegyzéseket az EP bizottságok nyílt üléseiről, valamint az ülések dokumentációját célszerű lenne az EP honlapján is közzétenni: fontos annak

---

⁴¹ A lengyel Szenátus Hárszabálya, 54. cikk (4a) bekezdés

biztosítása, hogy a nemzeti parlamentek hozzáférjenek a lehető legteljesebb információkhoz az aktuális ülésekről és azok kimeneteléről.

8. A lengyel képviselőház (Sejm) európai uniós ügyei⁴²

8.1. Az európai uniós ügyekkel foglalkozó bizottság

8.1.1. A bizottság felépítése

A Sejm házszabályának értelmében az Európai Unió Ügyek Bizottságának nem lehet több tagja 46 főnél, összetételben pedig arányosan tükröznie kell a Sejmben képvisellel rendelkező képviselői klubok és szövetségek összetételét, tagjainak számát pedig a Sejm elnöksége határozza meg.⁴³ Jelenleg, 2007. november 14-e óta a bizottságnak 44 tagja van élén az elnökkel és négy alelnökkel.⁴⁴ A lengyel európai parlamenti képviselők is részt vehetnek a bizottság ülésén, és fel is szólalhatnak.⁴⁵

8.1.2. A bizottság hatásköre, funkciói

Az Európai Unió Ügyek Bizottsága foglalkozik azon ügyekkel, amelyek Lengyelország európai uniós tagságával kapcsolatosak: állásfoglalást fogadhat el és véleményét fejezheti ki az európai uniós jogszabálytervezetekről, a nemzetközi megállapodás-tervezetekről (amelyeknek az Európai Unió/Európai Közösségek és a tagállamok a felei), az Európai Unió Tanácsának munkaprogramjáról, az Európai Bizottság éves jogalkotási tervéről. Ajánlásokat tehet a minisztertanács részére a jogszabálytervezetnek a Tanácsban való megvitatása folyamán kialakítandó álláspontjával kapcsolatban, továbbá megvizsgálja a

---

⁴² A Sejm európai uniós ismertetéséhez a jogszabályokon túl segítséget nyújtottak még a következő dokumentumok: Joanna Kowalska, a Sejm Unió Ügyek Bizottsága szakértőjének előadása, mely elhangzott az Országgyűlés által szervezett Egyeztetési eljárás a tíz új európai uniós tagállamban című konferencián, 2005. június 3-án (írásos változatát lásd az Országgyűlés honlapján: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_biz.keret_frissit?p_szerv=182&p_fomenu=11&p_almenu=9&p_cl=&p_rec=1&p_nyelv=HU, letöltés ideje: 2008. április 17.; továbbá a COSAC féléves jelentésekhez csatolt kérdőívekre a Sejm által megküldött válaszai.

⁴³ A Sejm egyik sajátossága, hogy a házszabály értelmében létrehozhatók képviselői klubok – szövetségi mintán – vagy képviselőcsoportok. Az előbbinek minimum 15, az utóbbinak minimum három tagja lehet. A bizottság tagjai megválasztásának meglehetősen bonyolult rendszerének szabályozását lásd a házszabály 148a. cikkében.

⁴⁴ Lásd az Európai Unió Ügyek Bizottsága honlapján (lengyelül olvasható): <http://orka.sejm.gov.pl/SQL.nsf/skladkom6?OpenAgent&SUE>, letöltés ideje: 2008. május 31.

⁴⁵ A lengyel Sejm Házszabálya, 154. cikk (1a.) bekezdés

minisztertanács tájékoztatóit és más általa megküldött dokumentumot, valamint véleményezi az Európai Unió intézményeibe javasolt jelölteket.⁴⁶

8.2. Munka a bizottságban: állásfoglalások kialakítása európai uniós ügyekben

A Sejm elnöke, a kézhezvételtől számítva azonnal megküldi a bizottság részére az alábbi dokumentumokat: a minisztertanács tájékoztatóját Lengyelországnak az Európai Unió munkájában való részvételéről; az Európai Unió Tanácsának munkaprogramját, az Európai Bizottság éves jogalkotási tervét és az azzal kapcsolatos európai parlamenti illetve tanácsi értékelést; az európai uniós jogszabálytervezeteket; a minisztertanács tájékoztatóját az uniós jogalkotás előrehaladásáról és ebben a folyamatban a minisztertanács képviselői által képviselt álláspontokról; a minisztertanács tájékoztatóját arról, hogy milyen álláspontot szándékozik képviselni a Tanácsban a jogszabálytervezet tárgyalása során, ezzel együtt a minisztertanács indokait és a leendő jogszabály lengyel jogra vonatkozó következményeinek, társadalmi, gazdasági következményeinek, és pénzügyi hatásainak értékelését; nemzetközi megállapodás-tervezeteket; a tagállamok kormányai képviselőinek döntéstervezeteit; a jogilag kötelező erővel nem bíró jogszabálytervezeteket; azon európai uniós jogszabályokat, amelyek fontossággal bírnak az európai uniós jog értelmezéséhez vagy átültetéséhez; az Európai Unió intézményeibe történő jelöléseket; más dokumentumokat, amelyek a bizottság tevékenységének tárgyát képezik.

A dokumentumok megküldésével a Sejm elnöke az egyes határidőket figyelembe véve felállíthatja a Sejm munkatervét: azon európai uniós dokumentumokról, amelyek a tagállamokkal való konzultációk tárgyát képviselik; az európai uniós jogszabálytervezetokről; a minisztertanács tájékoztatójáról a Tanács ülésén képviselni szándékolt álláspontjával kapcsolatban; az intézményekbe javasolt jelöltekről.

A bizottság állásfoglalást fogadhat el az európai uniós jogszabálytervezetről, valamint a minisztertanács által képviselni kívánt álláspontról. Az állásfoglalásnak tartalmaznia kell a bizottságnak az ügyben jóváhagyott állásfoglalását kifejezve azt, hogy elfogadja vagy nem fogadja el a minisztertanács tárgyalási álláspontját, valamint ajánlást tehet a minisztertanács számára.⁴⁷ Az Európai Unió Ügyek Bizottsága az EU döntéshozatali folyamata három szintjén alkot állásfoglalást: az EU jogalkotás legelején, az Európai Bizottság által kibocsátott

---

⁴⁶ A lengyel Sejm Hárszabálya, melléklet a bizottságok hatásköréről, 3a. pont

⁴⁷ A lengyel Sejm Hárszabálya, 148b. cikk, 148c. cikk

jogszabálytervezetekre vonatkozóan; az Európai Unió Tanácsa munkacsoportjának szintjén, a kormánynak az EU jogalkotási folyamatával kapcsolatos tájékoztatója, valamint a minisztertanács állásponttervezetének vonatkozásában; a jogszabálytervezetek vonatkozásában, amelyekről az Európai Unió Tanácsában tárgyalnak. Ebben a folyamatban a minisztertanács írásban tájékoztatja a bizottságot az Európai Unió Tanácsában képviselni kívánt álláspontjáról.

Azokban az esetekben, ha a bizottsági szavazáson egyenlő a szavazatok száma, az elnök szavazata dönt, hacsak nem a tartózkodás mellett döntött. A bizottság állásfoglalását a kormánynak küldi meg.

Az Európai Ügyek Bizottsága által zárt ajtók mögötti üléseken jóváhagyott véleményeknek a képviselőkhez való eljuttatásáért a Sejm elnöke felelős.⁴⁸ A Sejm plenáris ülésén pedig megvitatja a minisztertanács rendszeres tájékoztatóját Lengyelország európai uniós tevékenységével kapcsolatban.⁴⁹

8.2.1. A lengyel nemzeti pozíció képviseletének parlamenti ellenőrzése

Az együttműködésről szóló törvény 10. cikke értelmében a bizottság által megalkotott állásfoglalás a minisztertanács tárgyalási álláspontjának alapját képezi. Amennyiben az állásfoglalást nem veszi figyelembe, a kormány felelős tagja azonnal köteles megindokolni a bizottság állásfoglalásától való eltérést.

8.2.2. A kormány utólagos és egyéb tájékoztatási kötelezettségei

A Sejm házszabálya értelmében a Sejm tárgyalja a minisztertanács tájékoztatóját az Európai Unió munkájában való lengyel részvételről. Ezt a tájékoztatót minden képviselő kézhez kapja, valamint az Európai Unió Ügyek Bizottsága is megvitatja és ezt követően határozattervezetet nyújt be a Sejmnek a tájékoztató elfogadásáról vagy elutasításáról, amiről a Sejm egy határozatot hagy jóvá. A Sejm határozata tartalmazhatja a minisztertanács tájékoztatójának lényegi összefoglalását is.⁵⁰

---

⁴⁸ A lengyel Sejm Házszabálya, 35. cikk (1) bekezdés

⁴⁹ A lengyel Sejm Házszabálya, 169. cikk (2) bekezdés 15a. pont

⁵⁰ A lengyel Sejm Házszabálya, 125a. cikk (1)-(4) bekezdés

8.3. A közösségi jog és a nemzeti jog viszonya

A közösségi jog implementálása a házszabály szerinti jogszabályalkotásnak felel meg, néhány további, speciális részlettel. Amikor a minisztertanács javaslatot terjeszt elő a Sejm részére, abban meg kell jelölnie, hogy az a javaslat európai uniós jog implementálására vonatkozik-e vagy sem. A többi javaslat esetében a Sejm elnöke dönti el az első olvasatra bocsátás előtt, hogy az európai uniós jog implementálására vonatkozik-e. Ilyen esetekben a Sejm munkatervet állít össze, amelyben szem előtt tartja az európai uniós jog átültetésének határidejét.⁵¹

A közösségi jog implementálásakor nemzeti szinten a parlamenti állandó bizottságok a főszereplői, munkájuk eredményét a Sejm plenáris ülése elé terjesztik. Részletes megvitatását megelőzően az illetékes bizottság saját munkatervét a Sejm munkarendjéhez igazítja és megküldi a Sejm elnökének. A legkevesebb három képviselő által írásban a bizottsági ülésre átnyújtott módosító javaslatokat különvéleményként csatolják a bizottsági jelentéshez. Az európai uniós jogszabályt átültető jogszabály-javaslat második olvasatára a Sejm ülésén kerül sor, a bizottság jelentésének a képviselőkhez történt eljuttatását követően, hacsak a Sejm elnöke a bizottság elnöksége véleményének kikérését követően nem határoz meg hosszabb határidőt a második olvasatig.

8.4. A lengyel Sejm kapcsolata az európai uniós intézményekkel

8.4.1. Európai Bizottság

A Sejm közvetlenül az Európai Bizottság által a parlamenteknek megküldött dokumentumok részére az U32 csatornához hasonló adatbázist alakított ki. A közvetlenül megküldött dokumentumok mechanizmusa nem változtatta meg a Sejm scrutiny gyakorlatát, csak annak tudatát, hogy az EB-től érkező dokumentumok megnöveli azok számát. Az információk mennyiségében sincs változás, mindazonáltal az EB-vel való közvetlen kapcsolat pozitív hatással a nemzeti parlament elkötelezettségére az európai uniós ügyek vonatkozásában. Ezt a kapcsolatot még szélesítheti az EB-től érkező visszacsatolás a dokumentumokkal kapcsolatos álláspontjait és akcióit illetően.

---

⁵¹ A lengyel Sejm Házszabálya, 95a.-95f. cikk

8.4.2. Európai Parlament, interparlamentáris találkozók

A Sejm véleménye szerint az Európai Parlamenttel való kapcsolatok jelenlegi formái kielégítőek, az EP bizottságok által szervezett meghallgatások és a nemzeti parlamentekkel való kapcsolatok fenntartása céljára szervezett találkozók hosszabb távú kapcsolatokhoz vezethetnek. A közös bizottsági ülések rendszeresebb megszervezése, valamint a többi állandó bizottság bevonása lenne célszerű a Sejm szerint. Mindazonáltal a közös parlamenti találkozók ad hoc összehívott EU parlamentáris összejövetelekké vagy új konventté alakulhatnak át.

9. Összegzés

A Szenátus Európai Unió Ügyek Bizottsága kettős, vegyes kontrollt gyakorol: megvizsgálja a jogszabálytervezeteket és a kormány álláspontjait is. Továbbá tárgyalja az Európai Bizottságtól közvetlenül érkező zöld könyveket is, amelyeket a szakbizottságok is megvitatnak. A kormánnyal való együttműködésről szóló törvény értelmében a scrutiny elsődleges célpontja az Európai Bizottság, mint a jogszabálytervezetek „szerzője”, kibocsátója és közvetetten a kormány, aki elkészíti ezen jogszabálytervezetekre vonatkozó tárgyalási álláspontokat. A kontrollfolyamatnak több szintje valósul meg az Európai Unió Ügyek Bizottságában: kezdődik a zöld könyvekkel, majd folytatódik az EB által a kormányon keresztül a parlamenthez megküldött jogszabálytervezetek elemzésével. A következő lépés a kormány álláspontjával kapcsolatos vélemény kialakításával a jogszabálytervezetek kormányközi tárgyalásainak korai szakaszában, majd újra az Európai Unió Tanácsának ülése előtt. Az átültetési fázisban a scrutiny megvalósítói a szakbizottságok, amelyek megkérhetik az Európai Unió Ügyek Bizottságának véleményét. A törvény értelmében a kormány köteles a parlament véleményét megkérni a tárgyalási folyamat egymást követő szintjein. Habár a Szenátus Európai Unió Ügyek Bizottsága véleménye, azaz a jogszabálytervezettel kapcsolatban kialakított állásfoglalása nem kötelezi a kormányt, a bizottsági szinten történő tárgyalások és a bizottság végső állásfoglalása hatással van a kormány tárgyalási álláspontjára. Mielőtt egy jogszabálytervezet az Európai Unió Tanácsában kerülne megvitatásra, a kormány köteles megkérni a parlament állásfoglalását és előterjeszteni a saját tárgyalási álláspontját. Kivételesen indokolt esetben előfordulhat, hogy a kormány úgy fogadja el végső tárgyalási álláspontját, hogy előtte nem kéri meg a parlament állásfoglalását.

Ilyen esetben a kormánynak meg kell indokolnia az állásfoglalás megkérdésének elmulasztását. A Szenátus abszolút nyertese lett az alkotmánybíróság ítéletének, ugyanis így ha nem is egyenlítődnek ki teljes mértékben az európai uniós ügyekkel kapcsolatos hatáskörök a parlament két házában, nagyban hozzá tud járulni a kormány álláspontjának befolyásolásához. A két ház nem gyakorol közös scrutinyt, a Sejm a saját Európai Unió Ügyek Bizottságában, a Szenátustól függetlenül végzi el a szintén vegyes kontrollmechanizmust, de nagyobb hangsúlyt fektet a minisztertanács álláspontjára. A kormány a törvényben előírtak szerint széleskörű „dokumentumtömeeggel” látja el a képviselőházat is, valamint a saját, vonatkozó álláspontját is megküldi. A bizottság állásfoglalást – mint az előzőekben részleteztem, három szinten – alakíthat ki mind a jogszabálytervezetekkel mind pedig a kormány álláspontjával kapcsolatban, állásfoglalását a kormánynak küldi meg. Minden esetben a bizottsági állásfoglalás a kormány álláspontjának alapját képezi. Amennyiben a minisztertanács nem veszi figyelembe a bizottság állásfoglalását, a kormány felelős képviselője azonnal köteles magyarázattal szolgálni és megindokolni az állásfoglalástól való eltérést. A közösségi jogszabályok átültetésében a szakbizottságok játszanak fontos szerepet, a munkájuk eredményét pedig a Sejm plenáris ülése elé terjesztik, amelyen a többi nemzeti jogszabály megalkotásához hasonlóan hoznak döntést az európai uniós jogszabály átültetéséről.

A kérdés az, hogy vajon elegendő-e a heti egyszeri ülésezés, még akkor is, ha az európai uniós ügyekkel foglalkozó bizottság bevonja a szakbizottságokat, és a titkárságot is (Szenátusnál még az elemzői csoportot is), akiknek szintén óriási szerepük van a háttéranyagok elkészítésében. Az ideális talán a heti két ülés megtartása lenne, egy a hét elején, egy pedig a hét végén, csütörtökön, az aktuális tanácsi formációk, illetve az Európai Unió Tanácsa ülései előtt.

Válogatott felhasznált irodalom

- Grudzińska Gross, Irena ed.*: Constitutionalism in East Central Europe. Discussions in Warsaw, Budapest, Prague, Bratislava. Bratislava: Czecho-Slovak Committee of the European Cultural Foundation, 1994
- Grudzińska Gross, Irena*: When Polish Constitutionalism Began. East European Constitutional Review, 1997/2-3.
- Jakubek, Jowanka K.*: The Polish Experience: Dealing with European Policy Coordination. Kézirat
- Jasiewicz, Krzysztof & Jasiewicz-Betkiewicz, Agnieszka*: Poland. European Journal of Political Research 43., 2004.
- Juchler, Jakob*: Lengyelország és Csehország: kelet-európai sikertörténetek? Európai Szemle, 1996/1.
- Letowska, Ewa*: A Constitution of Possibilities. East European Constitutional Review, 1997/2-3.
- Németh András*: Lengyelország az EU-népszavazás előtt: Piros-fehér igen-nem. HVG, 2003/23. (június 7.)
- Osiatynski, Wiktor*: A Brief History of the Constitution. East European Constitutional Review, 1997/2-3.
- Pienkos, Donald E.*: Consensus and Division over Poland's Entry into the European Union. East European Quarterly, XXXVII, No. 4, January 2004
- Skapska, Grażyna*: The Paradigm Lost? The Constitutional Process in Poland and the Hope of a 'Grassroots Constitutionalism'. Collegium Budapest: Institute for Advanced Study, 1997
- Slomczynski, Kazimierz M. & Shabad, Goldie*: Dynamics of support for European integration in post-communist Poland. European Journal of Political Research 42, 2003
- Spiewak, Pawel*: The Battle for a Constitution. East European Constitutional Review, 1997/2-3.
- Szente Zoltán*: Európai alkotmány-és parlamentarizmus-történet 1975-2005. Budapest: Osiris, 2006
- Szokolay Katalin – Tálás Péter*: Lengyelország. In: Kardos, Simándi szerk.: Európai politikai rendszerek. Budapest: Osiris, 2004.

- Tálas Péter*: Egy atlantista européer esete, avagy Lengyelország útja az Európai Unióba. In: Kiss J. László szerk.: A Huszonötök Európai. Budapest: Osiris, 2005
- Tóth Judit – Legény Krisztián szerk.*: Összehasonlító alkotmányjog. Budapest: Complex, 2006.
- Trócsányi László – Badó Attila szerk.*: Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Budapest: KJK-KERSZÖV, 2005
- Wojtyczek, Krzysztof*: A politikai rendszerváltás és alkotmányozás Lengyelországban. In: Tóth Károly szerk.: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica, tomus XLVII.: Alkotmány és jogtudomány. Szeged, 1996
- Wyrzykowski, Mirosław*: Legitimacy: The Price of a Delayed Constitution in Poland. In: Jan Zielonka szerk.: Democratic Consolidation in Eastern Europe. Vol. I.: Institutional Engineering. Oxford University Press, 2001

Molnár András PhD hallgató,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Jogelméleti Tanszék

Rüdiger Lautmann: Justiz – die stille Gewalt

1. Bevezetés

A szociológus és jogász végzettségű Rüdiger Lautmann 1972-ben adta ki *Justiz – die stille Gewalt* című munkáját. A könyvben foglalt megállapítások a szerző egy éves bírósági alkalmazása során tett megfigyelések eredményei. Bár 1972 régen volt, úgy gondolom, hogy a német és a magyar jogi szemléletmód és bírószerp-felfogás hasonlatosságai, valamint a Lautmann által felvetett nézőpontok indokoltá teszik, hogy a kutató figyelmet fordítson a műre.

Mindenekelőtt a címről érdemes szót ejteni. A *'still'* melléknév elsődleges értelme: 'csendes, nyugodt.' A 'titkos' csak sokadik a sorban.¹ Úgy gondolom, mégis több tényező támasztja alá ezt a választásomat. Az elsőt mindjárt a könyv első fejezetéből kiolvashatjuk. Lautmann az elméleti keretek meghatározásánál kitér arra, hogy a bírósági eljárás és a bírói döntés folyamata egyfajta „ezoterikus jelleggel” bír a külső szemlélő számára. A „be nem avatott” felek, elsősorban a laikusok, sokszor értetlenül állnak a bonyolult jogi fogalmak labirintusa előtt. A bíró e fogalmak „beavatott ismerőjeként” jelenik meg előttük. Ezt a hatást fokozza, hogy az ítélet kihirdetése előtti tanácskozás titkos, a bírók egymás között beszélnek meg az ügyet.² „Titkos” azonban a Lautmann által elemzett „hatalom” azért is, mert a hatalmi ágak hagyományos felosztásánál (törvényhozó, igazságszolgáltató, végrehajtó) nem tekintünk a bíróságra hatalmat gyakorló szervként abban az értelemben, hogy érvényesítene a saját önálló akaratát az alárendeltek fölött. A bíróságok csak érvényesítik egy másik hatalmi ág (a törvényhozó) akaratát. Ha mégis önálló döntéseket akarnak hozni, azt leplezetten kell tenniük.³

---

¹ Vö. Halász Előd: Német-magyar kéziszótár (huszadik kiadás), Akadémiai Kiadó, 1991, 576. o.

² Lautmann 1972, 13. o.

³ Természetesen a helyzet messze nem ilyen egyszerű. Igazából legalábbis sok bírói döntés önálló, nem csak érvényesítése, hanem kiegészítése, pontosítása a törvényhozói akaratnak (ez különösen az Amerikai Egyesült Államok jogalkalmazásának visszatérő problémája. Legújabb taglalásához ld.: Posner 2008). Ez egyenes következménye a törvényhozói előrelátás korlátozottságának, az egyedi tényállások átláthatatlan

A rövid bevezetőt követően a mű kilenc fejezetre tagolódik: 1. Fogalmi keretek (*Ein theoretischer Bezugsrahmen*), 2. A résztvevői megfigyelés módszere és folyamata (*Method und Verlauf der teilnehmenden Beobachtung*), 3. Tények I: a tények begyűjtése (*Fakten I: Sammeln von Tatsachen*), 4. Tények II: absztrakció (*Fakten II: Abstraktion*), 5. Normák I: formális program (*Normen I: Formelles Programm*), 6. Normák II: mérlegelés (*Normen II: Ermessen*), 7. A tények és normák összjátéka (*Fakten und Normen in Zusammenspiel*), 8. A választás: egy alternatíva felállítása (*Auswahl: Festlegung einer Alternative*), 9. A döntés elkészítése és indoklása (*Ausführen und Darstellung der Entscheidung*). Az érdemi részt a bírósági rendszer rövid ismertetése, majd irodalomjegyzék és tárgymutató követi. A továbbiakban ezt a beosztást követve kívánom ismertetni az egyes fejezetek tartalmát, röviden bemutatva a legfontosabb gondolatokat.

2. Fogalmi keretek

Lautmann kutatásának célja a bírói döntés folyamatának megismerése, a keresetlevél beérkezésétől egészen az ítélet kihirdetéséig. A szociológia hiányosságaként rója fel, hogy nem hatol a kihirdetett jogi következtetések mögé, nem helyezett kellő figyelmet arra a folyamatra, amelynek eredményeképpen elénk kerül a konzisztens, összeszedett, szilárd érveléssel alátámasztott ítélet. Kiemeli a vizsgálat tárgyának folyamatjellegét. A kutatás tárgyára tekintettel – nevezetesen, hogy a bírói szakma központi jelentőségű eleme a normatív döntés – a döntésszociológiai megközelítést választja.

A szerző a „döntés” fogalma alá vonja azt a teljes folyamatot, amelynek során egy probléma elénk kerül és arra megoldást találunk. Ezen belül a döntéshozatal a választás több kínáló megoldási alternatívák közül. A bírói döntés folyamatára szűkítve ezt a meghatározást, a problémát a nap mint nap felmerülő jogviták jelentik, az erre adott megoldást a határozat, az alternatívákat pedig az elképzelhető határozatvariációk.

A döntési folyamatot Lautmann hét fázisra bontja. Kiemeli ugyanakkor, hogy ezek sorrendje nem jelent köbe vésett szabályt: egyes szakaszok időben felcserélhetők egymással,

---

sokszínűségének. A kérdés vizsgálatához nem kívánok feszes elméleti kereteket nyújtani. Itt és most megelégszem Duncan Kennedy nyomán a jog „nyilvánvaló” és „nem nyilvánvaló” értelmének megkülönböztetésével (Kennedynél, igaz, más környezetben és céllal: „a jog” [„the law”] és az „ahogy én akarom” [„how-I-want-to-come-out”]. Vö. Kennedy 1986, 518. o.). Ha a bíró a „nyilvánvaló” értelem szerint dönt, akkor „nem önálló”, ha a „nem nyilvánvaló” értelem szerint, akkor pedig „önálló.” A felosztás természetesen ezer és ezer támadási felületet nyújt, a jelenlegi keretek azonban nem engedik, hogy a felmerülő kérdéseket akár csak áttekintő jelleggel is taglaljam.

sőt, nem is mindig választhatók el élesen egymástól. A hét fázis a következő: 1. A probléma beazonosítása, 2. Alternatívák összeszedése és mérlegelése, 3. Az alternatíváknak megfelelő tények gyűjtése, 4. Normatív premisszák gyűjtése, 5. Egy alternatíva kiválasztása, 6. A választott alternatíva alapos kidolgozása, pontosítása (tkp. a határozat megindoklása, kihirdetése), 7. A döntés utáni eljárás (ide sorolható pl. a döntésre érkezett kritikák feldolgozása, a tanulságok levonása).

Egymástól elkülönítve, a *Sein-Sollen* elválasztásának megfelelően tárgyalja Lautmann a tényeket és a normákat, mint a döntési folyamat végén megszülető határozat premisszáit. A tények tapasztalati úton észlelhető jelenségek, melyeket legtöbbször az eljárás során tett észlelésekről szóló jegyzőkönyvek tartalmaznak. A normák ezzel szemben mérceként szolgálna, azt szabják meg, mit kell tenni. Normatív kijelentések empirikus alátámasztás nélkül is tehetők.

A döntési folyamatban szerephez jutó normákat, értékeket⁴ Lautmann programoknak nevezi el. Ezek a programok kétféleképpen csoportosíthatók. A formális-informális párosítás az első (*formelles/informelles Programm*). A formális program fogalomkörébe az írott, autoritativ normák tartoznak. Tipikusan a jogszabályok sorolhatók ide, de a kategória nem merül ki ezzel, hiszen pl. a felsőbb bírósági precedensek is megemlíthetők itt. Az informális programot ezzel szemben íratlan szabályok, befolyásoló tényezők adják. Megfigyelésük – természetükből kifolyólag – jóval nehezebb a formális programba tartozókénál. Ezt nehezíti az is, hogy bár kétségtelenül léteznek, a bírók nem ismerik el hatásukat.

A másik lehetséges párosítás az anyagi-eljárási (*Sachprogramm/Verfahrensprogramm*). Az anyagi program azokat a tényezőket foglalja magába, amelyek közvetlen hatással bírnak a döntés tartalmára. A legnyilvánvalóbb ilyen tényezők az anyagi jog szabályai. Az eljárási program ehhez képest a döntési folyamat mikéntjét szabályozza, nincs közvetlen hatása a tartalomra. Az előbbieket nyomán rögtön idesorolhatjuk az eljárásjog szabályait. A két csoportosítás alkalmazható együtt: mind az anyagi, mind az eljárási program egyaránt tartalmaz formális és informális elemeket.

A döntéshez való eljutásban fontos szerepe van az absztrakciónak és a mérlegelésnek, így Lautmann már a könyv elején kitér ezekre. Az absztrakció segítséget nyújt abban, hogy a felmérhetetlen mennyiségű tényadat kezelhetővé váljon. A bíróságnak nincs ideje a múlt történettudományos pontosságú feltérképezésére, csak bizonyos releváns tényeket emel ki, majd ezeket jogi fogalmakba öltöztetve használja fel döntéséhez. Azonban még a valóság e

---

⁴ A két fogalom elkülönítését a jelen vizsgálódásban Lautmann nem tartja fontosnak.

szükségszerű torzításával sem mindig jut el egy kizárólagos megoldáshoz. Amikor több, nagyjából hasonló meggyőző erővel bíró döntési alternatíva merül föl, a bíróság mérlegeléssel választja ki a megfelelőnek tűnő döntést.

A valóság egyszerűbb feldolgozását, a „fölösleges” bizonyítás elkerülését szolgálja a „mindennapi józan ész” (*Alltagstheorien*) és az ún. „normálfigurák” (*Normalfiguren*) is. Az előbbi bizonyos sztereotípiák felállítását jelenti. Ha egy esemény bizonyított, akkor bizonyítottnak tekinthető mellé egy másik is: ha X igaz, akkor Y is. Ennek példája lehet a később többször hivatkozott bírói hozzáállás, mely szerint a válófélben levő felek kibékültek, ha az eljárás alatt nemi érintkezés folyt le közöttük.

A normálfigurák a rutinmunkát segítik elő: ha a bizonyítottság adott fokán álló tényállásra alkalmazható egy „jól bevált” jogi megoldás, akkor nem folytatják a bizonyítást, hanem a rutinszerűen alkalmazott jogi rendelkezés szerint döntenek el az ügyet.

3. A résztvevői megfigyelés módszere és folyamata

Lautmann az ún. „résztvevői megfigyelés” (*teilnehmende Beobachtung*) módszerét választotta kutatásához. Egy éven keresztül dolgozott próbaidős bíróként (*Gerichtsassessor* – vagyis olyan bíró, akit még nem élethosszig neveztek ki) két megyei bíróságon (*Landgericht* – elsőfokú bíróságok súlyosabb bűncselekmények, illetve magasabb pertárgyérték esetén, valamint a helyi bíróságoknak megfelelő *Amtsgerichte* fellebbviteli fórumai), összesen tizenhárom tanácsban. Az általa megfigyelt ügyek többsége (94%) polgári ügy volt (ideértve a családjogi, elsősorban válási ügyeket is); túlnyomórészt (72%) elsőfokú eljárások. Az egyes bíróságokon töltött idő 50-50%-ban oszlik meg.

Így próbált meg Lautmann a nyilvánosság számára hozzáférhető dokumentumok – az indoklással ellátott határozatok – mögé pillantani. Az informális tényezők léte miatt a közvetlen részvétel tűnt a legmegfelelőbb módszernek ahhoz, hogy a bírói döntéshez vezető valódi mozgatórugókat feltárja. Kutatói tevékenységéről nem beszélt kollégáinak, csak a bíróságok elnökeinek, akik alkalmazták.

Beszámolója szerint a beilleszkedés nem volt különösebben problémás. Ezt a bírók közötti nagymértékben formalizált érintkezésnek tudta be, ami ugyanakkor elősegíti, hogy egy-egy tanács egy új taggal is rögtön határozatképes. Nem jelentett problémát az sem, hogy szakvizsgáját a felvétel időpontjában már több mint öt évvel korábban tette le, addig szociológusként folytatott kutatásokat.

Próbaidős bíróként minden olyan feladatot el kellett látnia, amit egy élethosszig kinevezett bírótól is megkövetelnek. Az első hónapokban bizonyos munkarutint kellett fölszednie, ki kellett tapasztalnia, mi az az átlagos teljesítmény, amit elvárnak tőle. „Hivatásbeli” kötelezettségei mellett mindazonáltal jutott elég ideje a kutatásra is.

A nagyobb konfliktusokat nem a kutatói tevékenység leplezése eredményezte. „Beépült” bíróként Lautmannnak azonosulnia kellett a bírói szereppel, ez azonban néha a szerep és a személy ütközéséhez vezetett. Az első probléma a magas emlékezőtehetség követelménye volt: a bíróknak emlékezniük kell az eléjük kerülő ügyek számára, a vitázó felekre, a jogvita lényegére, Lautmannak pedig kezdetben nehezen ment ez. A próbaidős bírótól elvárják, hogy vissza tudjon térni a gondolatmenetéhez, ha egyszer megszakítják, így sokszor vágtak bele a beszédébe. A munka rutinná válása az érdeklődés lankadásának veszélye révén magát a kutatást fenyegette. Furcsa volt Lautmann számára az is, hogy egy hatalmi szervbe épül be, minthogy a szociológia számára, minthogy a szociológiában szokatlan dolog a hatalmat gyakorló szervek beépülés útján való elemzése.

Lautmann szűrőpróbaszerűen akarta vizsgálni a bíróságok tevékenységét. Ezt korlátozta a tény, hogy – értelemszerűen – nem juthatott be tetszés szerint bármelyik bíróságra, és a bírósági elnökök nem is engedélyezték mindenhol a megfigyelést. A kutatás reprezentativitásának felmérése érdekében két táblázatban hasonlította össze az általa vizsgált bíróságok és az összes (nyugat)német bíróság bíráinak életkorát. Az adatok elég jól illeszkednek egymáshoz, és ezek alapján Lautmann kutatási eredményei reprezentatívnak mondhatók.

4. Tények I: a tények begyűjtése

Nem ritkán fordul elő, hogy a bírói és történelmi munka között párhuzamot vonnak. Az összehasonlítás alapját az adja, hogy mindkét esetben egy múltbeli eseményt kell rekonstruálni. Egy nagyon fontos különbség azonban, hogy míg a történésznek – hivatásából következően – aránylag sok ideje van a múltbeli esemény minél alaposabb felderítésére, és az esetleges tévedések korrigálására mindig van lehetőség, addig a bíró – szintén hivatásából adódóan – határidőkhöz van kötve, a beérkező ügyek mennyisége pedig csak megnehezíti a dolgát.

Ez a munkateher eredményezi azt, amit Lautmann a jogászai ténygyűjtés primitivitásának (*Primitivität juristischer Faktenfindung*) nevez. A bírói hivatás lényege nem

a valóság megállapítása, hanem a viták lerendezése – lehetőleg minél hamarabb. Rutinszerű döntéshozatalt várnak el tőle. Ezt a múlt rekonstrukciójának alapossága sínyli meg. A bírók különféle stratégiákat fejlesztenek ki, amelyekkel könnyebbé – olykor egyáltalán lehetségessé – teszik a munkájukat. Ezeket a stratégiákat mutatja be Lautmann a következőkben. A hátralévő fejezetekben a szerző által megadott címeket követve ismertetem Lautmann fontosabb megállapításait.

4.1. Formalizált ténymegállapítás

A beáramló információtömeget formalizált eljárás szerint dolgozzák fel. A bírók erősen kötődnek az eljárási szabályokhoz, néha akkor is, amikor az teljesen fölösleges. Lautmann egyik példája egy olyan eset, amelyben egy bírót egyesbíróként bíztak meg egy meghallgatás lebonyolításával. Miután ez megtörtént, újabb engedélyt kért az elnöktől, hogy a meghallgatás eredményét formális bizonyítási eszközként rögzítse (mert az első engedély csak a meghallgatás lebonyolítására szólt).

4.2. Kötődés az információforrás eljárásbeli szerepéhez

Ez a stratégia szorosan kapcsolódik az előző ponthoz. A bírók figyelemmel vannak arra, hogy a bizonyító személy (*Beweisperson*) milyen eljárási minőségében szolgáltat információt. Amit például a felperes a saját maga javára hoz fel, könnyen irrelevánssá válhat – amit ellenben az alperes javára állít, azt jó eséllyel fogadják el igazként.

Egy házassági perben a bírósági elnök meghallgatta a férjet, majd fölvetette a kérdést a tanács többi tagjának: nem szükséges-e a férjet mint felet is meghallgatni? „Már meghallgattam őt a 619-es szerint (ti. a ZPO [*Zivilprozeßordnung*, a német polgári eljárási törvény] 619. §-a szerint, amely az említett meghallgatást szabályozza – M. A.), de minthogy az állításait nem bizonyította, ezért lehetőség van még félként történő meghallgatására is.” Erre sor is került – a férj ugyanazt mondta el, mint amit a „619-es szerinti” személyes meghallgatáson, „csupán” az eljárás más szereplőjeként. A résztvevők eme formális szerepe alkalmas arra, hogy kvalifikálja vagy diszkvalifikálja az információforrásokat. Ez magában hordozza annak veszélyét is, hogy az információforrás egyébként releváns megjegyzései esetleg figyelmen kívül maradnak (így például egy tanú szavahihetőségének elfogadásához

elegendő annyi, hogy nem azonos egyik féllel sem, az pedig, hogy egyébként milyen közel áll a felek bármelyikéhez vagy a pertárgyhoz, másodlagos jelentőségűvé degradálódik).

Fontos a bizonyító személyek által elmondottak ellentmondásmentessége is. A bírók nem szívesen szakítják félbe a bizonyító személyek előadásait, a jegyzőkönyvbe pedig lehetőség szerint az ellentmondásokat kiszűrve veszik fel az elhangzottakat. Ez utóbbi olykor egészen konkrét módon realizálódik. Történt egyszer, hogy egy bérlakás vevője a számára megadott téves adatok következtében többet fizetett az értékesítőnek a lakás valódi értékénél. Egyebek közt meghallgatták tanúként az értékesítő hivatalának egyik dolgozóját is, aki elmondta, hogy öt évvel korábban hibás értékbecslést állított ki, mivel téves adatokat talált. Az elnök kérdésére, hogy mit csinált, amikor felmerült benne a kétség az adatok valóságára, az alkalmazott a következőt felelte: „Megkérdeztem az igazgatóságunkat. Ám ez nálunk elég nyögvenyelősen megy végbe; az ember sokszor nem tud zöld ágra vergődni telefonon keresztül.” Az elnök a válaszból csupán az első mondatot vette jegyzőkönyvbe, a másodikat nem.

A perbeli eskünek sokszor tulajdonítanak jelentős szerepet. „Aki esküt tesz, rendszerint az igazat mondja.” „Ha esküt tesz, hiszek neki.” – idéz Lautmann a tanácskozáson elhangzottakból.

A formális információforrásokhoz való kötöttség egy speciális esete a szakvélemények minden kétség felett álló igazságának elfogadása. E jelenség mögött az áll, hogy a bírók – képzettségüknek megfelelően – túlságosan is a normákkal való bánásmódra szakosodtak, elidegenedtek a tényekkel foglalkozó tudományoktól, ezért képtelenné váltak arra, hogy a nem jogász szakértők álláspontjait kritizálják. Ez a „szakbarbárság” olykor téves ítéletekhez is vezethet, amit Lautmann különösen a különféle gyógyintézetekben való elhelyezések kapcsán élesen kritizál.

4.3. Informális ténygyűjtés

Az ügydöntő bizonyítékok beszerzésénél nem csak a formális úton beszerzett ismeretek jöhetnek szóba. Gyakran segítségül hívnak a törvényben külön nem szabályozott – de nem is jogellenes – „bizonyítékokat” is. Ilyenek például a korábbi perekből származó ismeretek, a bíró személyes ismeretségei, az eljáró ügyvéd jó vagy rossz hírneve. Ha például egy jó nevű ügyvéd jár el a fél érdekében, akkor feltételezhető, hogy az általa előterjesztett bizonyítékok kimerítik a fél javára szóló tényezőket.

A személyes ismeretség jutott szerephez egy elvált házastársak közötti perben is: az asszony (még a válás előtt) a férje költségére vásárolt egy drága árut. A bíró a „kulisszák mögött” azt mondta: „Ismerem ezt a házaspárt. (...) Ahogy én látom a dolgot, szerintem a házasság már megromlott, amikor az asszony azt mondta magában: 'Még gyorsan vásárolok magamnak valamit az ő költségére.'”

Ha a beszerzett információk nem elégségesek, a bírók hajlamosak a meglévőket kiterjeszteni. Ehhez segítségül hívják a mindennapi józan ésszt, de néha még ennyi sem szükséges. Az ilyen kiterjesztéseket nem ismerik be maguk előtt, értelmezésnek, logikai gondolkodásnak titulálják őket.

Az ilyen kiterjesztésekre példa egy építési vállalkozó esete, aki arra kérte a bíróságot, hogy ideiglenes intézkedéssel jegyeztessen be egy általa épített házra jelzálogjogot a telekkönyvbe, az építető tartozásainak biztosítása végett. A ZPO szerint ideiglenes intézkedés szóbeli tárgyalás nélkül csak sürgős esetben eszközölhető. A törvény kommentárja ehhez hozzáteszi, hogy a sürgősségre hivatkozni, mi több, azt valószínűsíteni kell. A kérelem erre vonatkozólag semmit nem tartalmazott. Ennek ellenére az elnök megkérdezte a többieket: „Önök egyetértenek? Helyt adjunk neki?” És helyt adtak. Hasonló példa egy férfi esete, akit a bíróság döntésével nem engedett ki egy egészségügyi intézetből. Ez ellen természetesen panaszt emelt. A panasz elbírálásában résztvevő két bíró a következőképpen okoskodott egymás közt: „Az orvosi szakvélemény semmit nem tartalmaz arról, hogy időközben bármiféle javulás állhatna be. Tehát nem is állt be semmiféle javulás, így a panaszt elutasítjuk.”

4.4. Mindennapi józan ész

A mindennapi józan ész segítségül hívását tulajdonképpen már jól példázza az esküben való bizalom és a kiterjesztéssel való „tényfeltárás.” Ide sorolható a „nemi érintkezés = kibékülés” képlet is a válópereknel. Különösen gazdasági, társadalmi és lelki kérdéseknél gyakori, hogy sztereotípiákat hívnak segítségül a kérdések leegyszerűsítése végett. Ha valamilyen kulcsinformáció adva van, nem bonyolítják tovább a vizsgálódást, hanem annak segítségével teszik kezelhetővé a bonyolult tényösszességet. Az ilyen ismeretek tudományosan nem ellenőrzött, általánosan elfogadott nézetek a valóságról. Nem deskriptív, hanem pragmatikus célokat szolgálnak.

Ezek az előítéletek, némi szakmai tapasztalattal megacélozva, a megfellebbezhetetlen igazság rangjára emelkedhetnek. Egy alkalommal Lautmann egy szabadságvesztés tartamát akarta lecsökkenteni, arra hivatkozva, hogy a hosszabb tartamú büntetésnek mélyebb (károsabb) hatásai vannak, mint a rövidebbnek. Az elnök megkérdezte Lautmanntól, hány éve bíró. Mikor ő azt felelte, hogy háromnegyed éve, amaz azzal válaszolt, hogy ő pedig harminc éve büntetőbíró. Lautmann nem hagyta ezt annyiban, és azt mondta, hogy nem csak a szakmabeli évekkkel lehet tapasztalatot gyűjteni: ő tudományos könyvek tanulmányozásával tett szert tapasztalatra. Az elnök erre így felelt: „Á, a tudomány, azzal nem sokra megy az ember.”

5. Tények II: absztrakció

Az előző fejezetben arról volt szó, hogyan vonják be a tényeket az eljárásba. A következő fejezet azt taglalja, hogyan zárnak ki olyan tényeket, amelyek már „fölslegesek.” Ahhoz, hogy egy ügy eldönthetővé váljon, nincs szükség végletes precizitású tényfeltárássra. A bírók nem akarnak többet tudni, mint amennyi a döntéshozatalhoz feltétlenül szükséges, hiszen az így befektetett energiát a többi, még eldöntetlen ügytől vonják el. Az alábbiakban ennek különböző módozatainak ismertetésére kerül sor.

5.1. Lépcsőzetes tényfeltárás

A döntéshozó először kevés tényből indul ki, később pedig az ezekhez illő tényeket részesíti előnyben a bizonyításnál. Az első benyomás szerepe nagyon fontos, mert meghatározhatják, milyen döntési alternatíva felé hajlik később a bíró; az elsőként felmerülő tények pedig azért, mert kialakíthatják a bíróban az első benyomást.

5.2. Idegen tényszerűség átvétele

Természetesen nem csak a bíró szelektál a tények között. Más indokból, de a felek, illetve képviselőik is – saját érdekeiknek megfelelően – megszűrve adják elő az ügyvel kapcsolatban felépített variációikat. A bíró ilyenkor megteheti, hogy az eset rekonstruálásánál az általuk előadottakra támaszkodik, és csak az abban feltüntetett tények kapcsán tesz föl

kérdéseket. Ugyanígy alapul veheti az ügyész által valónak vélt tényeket is, mint azt az alábbi példában is teszi.

Egy büntetőügyben a vádlott azt állította, hogy közvetlenül a cselekmény előtt két üveg snapszot fogyasztott el. A tanácselnök a következő megjegyzést tette a tanácskozáson: „Még az ügyész is ezt vette alapul, úgyhogy mi is kiindulhatunk belőle.”

5.3. Az információforrások kiválasztása és irányítása

A bírónak széles mérlegelési tere van azzal kapcsolatban, hogy mely bizonyítékokat fogadja el. Ha akarja, ezzel korrigálhatja az eljárás többi szereplője által szolgáltatott bizonyítékokat is.

Megválogathatják azt is, hogy kitől szeretnék az információt megtudni. Egy alkalommal a peres fél éppen csak belefogott előadásába, mikor az elnök már félbeszakította, és így szólt hozzá: „Hagyja csak az ügyvédjét beszélni!”

Néha úgy fejezik ki, mit is tartanak fontosnak, hogy a kérdésekre adott válaszok lehetőségét az „igen/nem”-re csökkentik, vagy már előre megfogalmazott kérdéseket nyújtanak át a feleknek. Lautmann felidéz egy példát, amikor a bíró egybekapcsolta a jegyzőkönyvben szereplő külön mondatokat. Az információforrás irányítását példázza az az eset, amikor a bíró a következő szavakkal szakította félbe a tanút: „Ez túl részletes.”

5.4. Érvelési fogások az absztrakciónál

Különböző érvek állnak a bíróságok rendelkezésre, amelyekkel megindokolható egy körülmény figyelembe vétele. Ha például egy körülmény „lényeges” (*substantiiert*), a bíróság érdemben foglalkozik vele, ha viszont „nem lényeges” (*unsubstantiiert*), akkor nem. Azt, hogy mi lényeges, természetesen a bíróság dönti el. A példaként felhozott jogesetben a felperes egy céget perelt, amiért az nem fizetett bérleti díjat a felperestől bérelt – hibás – gép után. Az ítéletben az alperest a díj egy részének megfizetésére kötelezték. Az alperes erre beszámításként kártérítést követelt, amiért a meghibásodás miatt elesett egy fontos vevőtől, és másik gépet kellett beszerezni. Az elnök a következőképpen nyilatkozott erről: „Az ellenkövetelés megvitatása nem lényeges, úgyhogy adjunk helyt a beszámításnak.”

Ha a fél többször nem jelenik meg a tárgyaláson, vagy nem nyilatkozik, a bíróság nem veszi figyelembe hivatalból a javára szóló körülményeket: „Az alperes dolga, hogy

nyilatkozzon erről. Ha ő nem mozdul – én helyt adok.” (Ti. egy tisztességtelen mértékű kamat követelésének.) További érvek a körülmény életidegennek nyilvánítása, a hivatkozás elkészttségének hangoztatása, egy hivatkozás „tipikus védekezési fogásnak” minősítése és lebecsülése, valamint a bizonytalanság enyhítése a bizonyítási teher valamelyik félre hárításával.

5.5. Az alternatívák polarizálása

Ha egy ténykérdésre több válasz adható, a választás egyszerűbbé tétele kedvéért a bírók törekednek a szóba jöhető alternatívák számának – lehetőleg kettőre – csökkentésére. Sokszor eljárási szerepekhez köthető ez a polarizálás (alperes-felperes, tanú-ellentanú, stb.). Ez a végletes felosztás néha nehezzé teszi a bíró dolgát. Így volt ez abban az esetben is, amelyben két tanú eltérően, de alaposan mesélte el a kérdéses eseményt. A bírók csak azt tudták, hogy valamelyik tanú hazudik – azt nem, hogy melyik.

Hasonló taktika a hihetőbb-kevésbé hihető dichotómia mentén történő felosztás. Szerepet játszhat az is, kik (pl. az ügyész, a tanács elnöke) tartják még hitelesebbnek az egyik lehetőséget. Enyhíthető a bizonytalanság azzal is, hogy a jogszabályokhoz fordulnak, és amelyik lehetőség jobban megfelel a jognak, azt választják.

A valószínűségi ítéletektől viszont irtóznak a bírók. Egy bírói akadémiai tanácskozáson csípte el Lautmann a következő elszólást: „Az olyan ítélet, ami valószínűségi értékekkel dolgozik, nem éri meg a papírt.”

5.6. Az ítéletek következményeinek kitakarása

A német bíró retrospektív. Döntésében (alapvetően) korábban lefektetett jogszabályok vezérlik. Nem a következményeket nézi, hanem a retrospektív döntés kondicionálisának premisszáit; az előbbi nem tartozik a döntési programba. Az eljárás célja a status quo helyreállítása. A következmények figyelembe vételénél fölmerülő morális és egyéb szempontok megnehezítik a munkamenetet.

Bizonyos alkalmakkor azonban mégis tekintetbe jönnek a következmények. Ha előre látható, hogy egy döntés nem végrehajtható, a bíró egyfelől arra törekszik, hogy mihamarabb véget vessen az eljárásnak, másfelől pedig arra, hogy olyan ítélet szülessen, amivel „tud valamit kezdeni” a pernyertes fél. Egy – különösen büntetőbírók körében – tapasztalható

sajátos hivatástudatot jelent a deviáns polgárok elkülönítése. Egy esetben egy hétig gyógyintézetbe zártak egy öregembert öregkori szellemi leépülés miatt. Az egy hétből öt lett, és amikor ezt Lautmann szóvá tette az elnöknek, ő a következőt válaszolta: „Ha ezt a határozatot kézbesítik, ő azonnal kijön. Talán jobb volna még egyszer megkérdeni tőle, hogy fenn kívánja-e tartani a panaszát.” Egy másik alkalommal egy pszichiátriai betegek intézetébe utalt személy elbocsátásra irányuló panaszának elbírálása volt a téma. Az elnök a következőképpen érvelt az elbocsátási panasz ellen: „És mi történik, ha ő kikerül? Van neki családja?”

5.7. Eljárási valóság kontra tapasztalati valóság

A negyedik fejezet utolsó címében Lautmann az eljárásjog-tudomány hatókörébe tartozó kérdésekre tér át. Egyes megállapítások egyenesen a jogi realistákat idézik. A bírói eljárás elsődleges célja a döntéshozatal. A tények megállapításánál a jogi relevancia az igazán fontos, és nem az, mennyiben felel meg a valóságnak. Az, hogy mi történt valójában, és az, hogy mi bizonyítható, nem mindig kerül fedésbe, sőt, akár ellentétbe is kerülhetnek egymással. A felek szempontjából nézve elmondható, hogy nem egy objektív valóság feltárása, hanem a bíró meggyőzése a cél.⁵ Egy büntetőtanács elnök mondta Lautmannak a következő, a könyvben több helyen is idézett mondatot: „Ha ön büntetőítéletet hoz, elég bátornak kell lennie ahhoz, hogy kimondja: 'Ez így történt.'”

6. Normák I: formális program

A bírói döntés normaoldalán belül az ún. „formális program” (ez gyakorlatilag a bíró kezét megkötő formális tényezőket jelöli, mint pl. a jogszabály vagy a precedens) és a mérlegelés kérdései különíthetők el. A formális program elemzése során Lautmann a következő kérdésekre tért ki.

---

⁵ Hasonlót fejezett ki – jóllehet radikálisabban – Jerome Frank is a „*fight theory*” (harcelmélet) és „*truth theory*” (igazságelmélet) szembeállításával. Vö. Frank 1949, különösen 80-102. o. A párhuzam persze csak korlátozott lehet, hiszen az Egyesült Államokban nem csak az esküdtzéki rendszer más, mint a német (és általában a kontinentális európai) bírói rendszerek, de az ottani ügyvédközpontú eljárás is más az Európában megszokott bíróközpontú eljárásokhoz képest. Az „eljárási kontra objektív igazság” szembeállításának azonban minkét helyen van létjogosultsága.

6.1. „Konstrukciós stratégia” (*Konstruktionsstrategie*) kontra „Eredménystratégia” (*Ergebnisstrategie*)

Kétféle hozzáállás az eldöntendő kérdéshez. A konstrukciós stratégiát követő bíró a beadott indítványhoz igazodik, és abból kiindulva választ a helyt adás vagy az elutasítás között; az eredménystratégiát követő bíró ezzel szemben a saját intuitív meggyőződéséből kiindulva alakítja a formális programot. A két nézet szembesülésére Lautmann megmosolyogtató példát szolgáltat: egy nehéz ügy megvitatásánál az elnök az ő véleményét is megkérdezte. Lautmann visszakérdezett: „Milyen eredményt kíván?” Az elnök felelete: „Nem az eredményből indulok ki; csak szeretném kialakítani a tényállást, majd szubszumálni.”

6.2. Kööttség a törvényhez

A törvénytisztelet Lautmann szerint már gyermekkorban beleivódik a bírókba (is), a rend tiszteletben tartása alakjában. Később a bíróközpontú jogászképzés folyamán ezt még mélyebben elsajátítják, és a bírói szereppel kapcsolatos társadalmi elvárások is ezt a hozzáállást erősítik. A bíró feladata az állami normák érvényesítése. Ennek kapcsán idéz fel Lautmann egy indulatos elszólást, ami egy nehézkes válási tárgyalást követően szakadt ki a tanács elnökéből: „*Miért kényszerítenek minket arra, hogy ezt a bohózatot levezényeljük? Miért nem változtatják meg a házassági törvényt? Én amellet vagyok, hogy a törvényhez kötve vagyunk* (Lautmann kiemelései – M. A.). De ez, amit nap mint nap csinálnunk kell, félelmetes.”

6.3. A formális eljárási program követése

A formális program követése mind az anyagi, mind az eljárási program tekintetében jellemző. Ez utóbbi merev követése olykor indokolatlan formalizmushoz vezet. Így pl. egyes eljárási cselekményeket olyankor is végrehajta(t)nak, amikor a formalitásokon kívül semmi szükség rájuk, illetve olyan formulákat tüntetnek fel a jegyzőkönyvben, amelyek nem tükrözik a valóságban történteket. Ez utóbbit példázzák olyan jegyzőkönyv-részletek, mint: „A felek viták közepette tárgyalták az ügyet.” – miközben egy felet meghallgattak, és utána nem volt tárgyalás; „Az érintett akták képezték a szóbeli tárgyalás tárgyát.” – pedig szó sem esett az említett aktákról; „A nyilvánosság visszaállítását követően kihirdetésre került az

alábbi ítélet.” – közben semmi olyasmi nem történt, ami a nyilvánosság visszaállítását célozta volna.

A formális eljárási program követése egyfajta színelőadás része: legitimációt kölcsönöz egy hatalmi aktusnak. Az eljárási programhoz ugyanakkor mégsem ragaszkodnak olyan erővel, mint az anyagihoz. Lautmann számos megélt példát hoz fel ennek kapcsán; én most csak egyet emelnék ki.

A büntetőeljárás vádlottja azzal védekezik, hogy egy tablettá befolyása alatt állt elkövetéskor. Egyszer csak így szól hozzá az elnök: „Ez egy veszélyes védekezés! Ön azt kockáztatja meg, hogy beutaljuk egy gyógyintézetbe. Most szünetet tartunk, ezalatt átgondolhatja a dolgot és megbeszélheti a védőjével.” A szünet alatt, a tanácsteremben aztán elismerte: „Túl messzire mentem. Természetesen ezt nem tudjuk megtenni.” A vádlott végül megmaradt a védekezésénél.

6.4. A korábbi (felsőbbbíróági) ítéletek és a szakirodalom felhasználása

A felsőbbbíróóságok (a *Landgerichte* esetében ezek az *Oberlandesgerichte* [OLG – a *Landgerichte* fellebbviteli fórumai] és a *Bundesgerichtshof* [BGH – a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság]) döntéseit a bírók magukra kötelezőnek ismerik el, úgy értelmezik és alkalmazzák őket, mintha törvények lennének, és igyekeznek megfelelni nekik, nehogy azok megsemmisítsék az alsóbb szinteken hozott ítéleteket. Jól érzékelteti ezt a következő kiragadott mondat: „De az OLG azt várja el tőlünk, hogy ilyen tartalmú döntést hozzunk.” Fontos az is, hogy a megyei bíróság annak a felsőbbbíróáságnak feleljen meg, amelynek illetékességi területéhez tartozik: „És mivel Düsseldorfban vagyunk, ezért egy düsseldorfi OLG ítéletét olvassuk most fel.”

A felsőbbbíróági döntésekhez képest csekélyebb súllyal bír a szakirodalom. Hivatalosan a szakirodalom nem is jogforrás, hiszen az abban foglalt megállapítások nem kötelezik a bírókat. Mindazonáltal legalább az anyagi, illetve eljárásjog egy-egy fontosabb kommentárja megtalálható minden bíró munkaasztalán. A kommentárok segítséget nyújthatnak egy vitatható vagy a bíró által nagyon áhított jogkövetkezmény szilárdabb megalapozásában, úgy, hogy közben a tudományosság és a korrektség látszatát mutatja.

6.5. Normakonfliktusok a bírók és a polgárok között

A felek (értelemszerűen) azért mennek bíróságra, mert valamilyen jogszabálynak eltérő értelmezést tulajdonítanak. Ilyen jogi félreértés azonban nem csak közöttük, hanem a laikus fél és a bíró között is adódik. A bíró úgy kezeli a laikus feleket, mint racionális személyeket, akik tisztában vannak jogaikkal és kötelezettségeikkel. Ez a megközelítés megint csak megkönnyíti a bíró számára a döntéshozatalt. Ha egy laikus másképp értelmezi a jogot, mint a bíró, ez utóbbi úgy tekint rá, mint akinek hiányosak az ismeretei. Olykor íratlan szabályok ismeretét is elvárják tőlük.

A jog ütközhet szubkulturális és magánjogi szerződési szabályokkal is. A szubkulturális szabályokkal szemben általában az állami jog kerekedik felül. A szerződési rendelkezéseket csak akkor veszik figyelembe, ha elég részletesek.

6.6. Új problémák és innováció

Azon túl, hogy a bíróknak hivatásbeli kötelezettsége, hogy minden eléjük kerülő jogvitát eldöntsenek, nem lelkesednek az új, semmilyen korábbira nem emlékeztető esetek iránt. Az ilyenek nem illeszthetők bele a megszokott sémákba, nem intézhetők el rutinszerűen, elbírálásuk így többletmunkával jár.

Hasonló okokból idegenkednek a törvénymódosításoktól is. Az új törvényeket – a „formális programhoz” való hűség folytán – követik, de ahol mérlegelési lehetőségük van, ott a korábbi gyakorlathoz nyúlnak vissza.

7. Normák II: mérlegelés

7.1. A mérlegelés meghatározása

Lautmann fogalomhasználatában a mérlegelés olyan döntési szituáció, amelyben a bíró a formális program alapján több megoldási lehetőség közül választhat. A meghatározásból Lautmann három elemet emel ki a döntési szituációt, a döntési programot és a több lehetőség közül való választást.

A döntési szituáció lényege, hogy meghatározott szabályok szerint több lehetőség közül kell egy lehetséges cselekvési alternatívát kiválasztani.

A döntési (formális) program nem másra utal, mint arra, hogy a döntés programozva van, tehát a döntéshozó cselekvése korlátok közé van szorítva.

A mérlegelésre több okból adódhat lehetőség. Lautmann a következőket nevezi meg: 1. maga a formális program több alternatívát tartalmaz; 2. a formális program megfogalmazása homályos; 3. a formális program nem tartalmaz szabályt az adott esetre; 4. a formális és az informális program ütközése (pl. a bíró megpróbál megkerülni egy jogszabályt, mert az alkalmazásától várható eredmény élesen ellenkezik az ő meggyőződésével).

7.2. A mérlegelés gyakorlása

Itt három kérdés kerül részletesebb elemzésre. Az első arra vonatkozik, mennyiben delegálja a mérlegelés jogát a formális program a döntéshozóra. Lautmann szociológiai szempontból közelíti meg a problémát, és azt mondja, akkor beszélhetünk érdemben erről, ha a bíró maga is mérlegelésként tekint aktuális magatartására. Ha ilyen helyzet adódik, általában úgy tekintenek rá, mint delegált mérlegelési jogkörre. Abból indulnak ki, hogy az eléjük kerülő vitát hivatásukból adódóan kötelesek elrendezni; márpedig ha a jog erre nem ad explicit rendelkezést, akkor nekik kell a szabályanyagot „kisegíteni.” Olyan mérlegelést, ami nem delegáltként fognak fel, a bírók – elsősorban a beléjük ivódott törvénytiszteltet folytán – nem gyakorolnak.

A mérlegelés tudatos gyakorlása és a mérlegelési lehetőség tényleges fennállása közötti összhang (ez a második kérdés) felmérésére Lautmann egy táblázatot alakított ki. Az egyszerűség kedvéért ezt most úgy, ahogy van, felvázolom.

	Mérlegelési helyzet tényleges fennállása	
	Igen	Nem
Mérlegelés gyakorlása Igen	1. delegált mérlegelés szelektív döntés	2. nem delegált (tkp. tiltott) mérlegelés
Nem	3. akadályozott mérlegelés	4. kötött döntés

Láthatóan az 1. és a 4. számú cellák „tisztá sort” jelentenek. A 2. számú eset ritka a német gyakorlatban. A 3. jelenti azokat az eseteket (s vezet át egyúttal a harmadik kérdéshez is), amikor a bírónak lehetősége nyílna a mérlegelésre, mégsem teszi azt meg. Ennek oka részben az, hogy minél kevesebb energiárfordítással akarják megoldani az eseteket, részben

pedig az ódzkodás a „kreatív” jogalkalmazástól. A társadalmi élet alakításának lehetősége, a nehéz döntésekben rejlő kihívás nem vonzza a német bírakat. A bírói karrier értékelési mechanizmusai nem ezt, hanem a törvényhez való hűséget értékelik, és a bírók tartanak a túlzott önállóságért járó negatív szankcióktól.

7.3. Az alternatívák mennyisége

A normaoldal e kérdése szorosan összefügg a tényállás-lehetőségek tényoldalon tárgyalt polarizálásával. A bírók a választható jogi megoldás-lehetőségek számát is igyekeznek mihamarabb lecsökkenteni. Gyakran arra számítanak, hogy ezeket a felek, illetve jogi képviselőik „készen szállítják.” Nem céljuk minden lehetséges alternatíva feltérképezése. Mindemellett azonban a két alternatíva közötti választás nem kizárólagos (és nem is föltétlenül a legegyszerűbb); van, hogy három lehetőség közül választják ki az „arany középutat” (így elkerülik a „mindent vagy semmit” döntéssel járó kellemetlenségeket olyankor, amikor egyik végtet sem túl meggyőző), de előfordul, hogy négy vagy akár több lehetőséget tartanak szem előtt.

7.4. „Alternatívakontinuum” (*Alternativenkontinuum*)

Amikor a jogszabály két végpont között tetszőleges eredményt tesz lehetővé, vagy még csak határértékeket sem ad meg, a bíró mérlegelési jogköre számottevően kiszélesedik. Ha ilyen helyzet adódik, a bírók csak néhány lehetőséget vesznek számításba. Egy érzékletes példa: a súlyos testi sértés sértettje fájdalomdíjat (*Schmerzugeld*) követel két kivert fogáért. A tanácskozáson az egyik bíró 1500, a másik 2000 DM-ra tett javaslatot. Ezekről eltérő összeg lehetősége már nem merült föl. Nem ritka az sem, hogy megérzésből tesznek konkrét javaslatokat.

7.5. „Normálfigurák” (*Normalfiguren*)

A vitás jogkérdésekre a bírók sokszor a praxisukban tapasztalt leggyakoribb megoldási lehetőségeket alkalmazzák. Ilyenkor is kevés információ alapján történik a választás; az alkalmazott normáknak nincs bizonyítva az összes tétele. Egy szemléltető eset tényállása a következő: az ítélet szerint kiskorút véglegesen állami gondozásba kell venni, a

szülők azonban nem hajlandók kiadni őt. A kérdés az, kinek kell őt elhoznia? A bírósági végrehajtónak, vagy a rendőrségnek? Az elnök így szól: „Megfigyelésem szerint ezt mindig a rendőrség végzi el.” Az egyik bíró azt feleli erre: „Így igaz, mert amikor a gondozás ideje alatt megszökik a gyerek, akkor is a rendőrség hozza őt vissza.”

7.6. Konzisztens döntések

A döntések konzisztenciája iránti igény megint csak a német bírói törvénytiszteletre és a jogbiztonság nagyra értékelésére vezethető vissza. A bírók nem egyedi szerzeményekként értékeli az ítéleteket, hanem az egész bírói szervezet aktusaiként. Ennek megfelelően a döntéseket más bírói döntésekhez is igazítják.

7.7. Mérlegelés és informális program

A mérlegelés „királyi út az informális program számára a bírói döntés felé.” A szabad döntésben nem tételezett, nem formalizált tényezők is szerepet kapnak. Ezek azonban „fü alatt” maradnak, nyíltan nem beszélnek róluk. Lautmann személyes tapasztalata volt, hogy ha ilyeneket fölvetett, többnyire idegenkedő, megütközött tekinteteket kapott viszonzásul.

7.8. Mérlegelés az eljárási programban

Az eljárásjogi szabályokkal ugyanolyan „takarékosan” bánnak a bírók, mint az anyagi jogiakkal. A cél ezek tekintetében a munkateher enyhítése, a rengeteg tennivaló kezelhetővé tétele. Azon túl, hogy olyan eljárási döntéseket hoznak, amelyek kevesebb munkát vonnak maguk után, ennek egy gyakorlatias módja az, hogy jó viszonyt tartanak fenn az ügyvédekkel. Ezáltal nem csekély módon megkönnyítik egymás munkáját. Ha pedig egy ügyvéd ezekkel az íratlan szabályokkal nem törődve sokat akadékoskodik, számíthat rá, hogy a bíró megjegyzi, és egy későbbi találkozás során „megnézheti magát” (mint ahogy Lautmann is beszámol egy hasonló élményről).

7.9. Mérlegelés és politikai bírászkodás

A politikai preferenciák az informális programhoz sorolhatók, és mint ilyenek, természetesen lehetőségük nyílik érvényre jutni a mérlegelés keretei között. A bírók „kulisszák mögötti” megnyilatkozásait figyelemmel kísérve Lautmann arra a következtetésre jutott, hogy létezik ún. „osztályigazság” (*Klassenjustiz*), és az alacsonyabb társadalmi osztályokba tartozó személyek nehezebben tudják érvényesíteni jogukat a bíróságok előtt. Egy ilyen eset volt, amikor egy munkás házaspárból a feleség – a férj részegeskedésére, féltékenykedésére és bántalmazásaira hivatkozva – válópert kezdeményezett. A kereset kapcsán, a ZPO rendelkezése értelmében, ideiglenesen rendezni kellett a nő eltartását is. A tanácskozáson az egyik bíró a következő mondat kíséretében tett javaslatot a kereset elutasítására: „Nem azért vagyunk, hogy ilyen proletárok számára megkönnyítsük a válást.”

8. A tények és normák összjátéka

8.1. Ténykeresés a normák fényében

A bírók csak azokkal a tényekkel foglalkoznak, amelyek egy norma szempontjából relevánsak. A tények beszerzéséhez a normában megjelölt tényálláselemek adják a bíró számára a fogódzót. Egy előadó bíró által vázolt metafora szerint a norma a „tengely”, eköré épül a ténymegállapítás. Így például annak megállapításakor, hogy helyrehozhatatlanul megromlott-e a házasság, a bíróság a házasságot nem egy egybefüggő, hosszú folyamatként szemléli, hanem elkülöníthető események láncaként, és ezek közül kiemeli azt, amelyik igazolja a helyrehozhatatlanságot.

A tényállás mint empirikus tények összessége másodlagos jelentőségűvé degradálódik: szükség esetén az eljárási program műfogalmai által is pótolhatók. Az eljárási valóság része, hogy az eljárás szereplői a jog által meghatározott szerepekben jelennek meg (hitelező, adós, eladó, vevő, stb.). Ez megint csak megkönnyíti a döntéshozást azáltal, hogy az egyedi jellegzetességeket leválasztja az ügyről, és a közös, formális vonások kerülnek előtérbe.

8.2. A mérlegelés ténykérdésekkel való helyettesítése

A ténykérdések és a normakérdések nem különülnek el egymástól hermetikusan. Az eljárás során lehetőség van arra, hogy a bíró egyikről a másikra váltson át, és így oldjon meg egy bizonytalan helyzetet. Ha több normatív megoldás között lehet mérlegelni, akkor a bizonytalanság feloldható a ténykérdésekre való ugrással.

Lautmann egyik példájában egy nő elmulasztotta a részletfizetésre vásárolt mosógép árának éppen esedékes részét befizetni. Az eladó erre elszállította az árut. A részletfizetést szabályozó törvény szerint azonban ez (az eladó részéről) elállásnak minősül, aminek következtében az eladó eszik a legtöbb igényétől. Ezért mikor elhozta a gépet, aláíratott a nővel egy nyilatkozatot, amelyben lemondott az elállásból fakadó követeléseiről. A törvény értelmében egy ilyen nyilatkozat csak az elállás előtt érvényes. A szóban forgó esetben a kettő egyidőben történt. A (jog)kérdés a következő: érvényes-e az egyidejű lemondás vagy sem? A problémát az elnöknek a következőképpen sikerült föloldania: „Az aláírt formula értelmezése azt mutatja, hogy a nyilatkozatot az elállás előtt tették; mert a szövegben ez áll: 'Az eladó elállása esetén...' Ilyen nyilatkozatot csak akkor tehet bárki, ha még nem adta vissza a mosógépet; így tehát nyilvánvaló, hogy a nyilatkozattétel a visszaadás és az elállás előtt történt.”

Egy másik példa a következőképpen szól. Egy bérház tulajdonosa közvetítő útján próbál bérlőt találni. A közvetítő szerzett is egy ügyfelet, de akkor nem lett üzlet a dologból, csak egy év múlva. A közvetítő közvetítői díjat követelt. A kommentár szerint erre nem jogosult a közvetítő, ha a szerződés nem áll oksági kapcsolatban a közvetítő közreműködésével. Ez azonban itt kevés volt, mert nem adott szilárd, részletes támpontot arról, hogy mikor szakad meg az oksági lánc. A bírók hiába törték a fejüket, míg végül az elnök előrukkolt a megoldással. „Eldönthetjük az esetet a bizonyítási teher szabályai szerint is. Az alperes köteles bizonyítani, hogy az oksági lánc megszakadt. De nem mutatott fel ilyen irányú bizonyítékot.” A közvetítő így megnyerte a pert.

8.3. Tények és normák viszonya a bírói döntésben

Ebben a címben a ténybeli és normatív elemek keveredésére hoz fel néhány példát a szerző. Az egyik ilyen egy csendháborítással kapcsolatos ügy, mely már korábban, a mérlegelés fogalmának taglalásánál is előkerül. A történet dióhéjban: egy lakóházi lakás

tulajdonosa csendháborítás miatt perel egy másikat. Ilyenkor csak akkor van helye pernek, ha már egyszer előzetesen felhívták a csendháborító figyelmét az általa okozott zajra. Kérdés, hogy a lakóház minden lakója által aláírt körirat, amely a csendháborítás és a lárma ellen szól, és amelyről a későbbi alperes is tudott, elégséges figyelmeztetésnek számít-e? Az elnök a következőt jegyezte meg a helyzet kapcsán: „Nem igazán lepődhetett meg rajta, hogy keresetet indítottak ellene (ti. miután a lakóközösség kifejezte nemtetszését a lárma iránt – M. A.)” A feltételes mód a ’lepődhetett’ szóban utalhat arra, hogy valószínűleg nem lepődött meg – tehát egy valószínűségi következtetéssel, ténykijelentéssel állunk szemben; de arra is, hogy egy elvárást, normatív kijelentést fejez ki, melynek értelmében az alperesnek „nem illet” meglepődnie a belátható következményeken. Az ilyen kétértelmű helyzeteknél a bírók jól tudnak ugrálni a tények és a normák síkjai között.

9. A választás: egy alternatíva felállítása

A döntési folyamat során következő fázisa az, amikor a döntéshozó megállapodik egy vonzónak tűnő döntési lehetőség mellett. Természetesen ebben az esetben sem szükségszerű, hogy ez a fázis időben kövesse az eddig tárgyaltakat – elképzelhető, hogy a döntéshozó már a kezdet kezdetén kiválasztott egy vonzó végkifejletet, amit aztán a további ténygyűjtések által erősít meg, vagy éppen kénytelen azok nyomán elvetni és új alternatíva után nézni.

Előbb-utóbb minden döntési folyamat eljut odáig, hogy a döntéshozó döntésre érettnak találja a problémát. Ilyenkor 1. Kiválasztja a legmegfelelőbb alternatívát az eddig kialakítottak közül, 2. Elfogadja adekvátnak a korábbi szelekciók során egyedülként megmaradt alternatívát, 3. Lezárja a visszatérés lehetőségét egy korábbi fázishoz. Nézzük meg közelebbről, milyen kérdésekre tért itt ki Lautmann!

9.1. „Ragaszkodás” (*Perseveranz*) kontra „ingadozás” (*Schwanken*)

A ragaszkodás és az ingadozás a döntési alternatívákhoz való hozzáállás két véglete. A ragaszkodás annyit tesz, hogy a bíró mindenképpen kitart az általa választott elképzelés mellett. Egy büntetőbíró a következőt mondta kollégájának egy humoros beszélgetés során: „Hagytam, hadd mondják el, amit akarnak; aztán a végén azt mondtam: ’A fellebbezés elutasítva!’” A ragaszkodás gyakorlata mögött két funkciót látott meghúzódnival Lautmann. Az első bizonyos társadalmi rétegek legitimitációjának megerősítése, az „osztályigazság”

gyakorlása egy másik réteg rovására. A másik egyfajta szociálpszichológiai törvényszerűséghez köthető: ez az ún. „elsőbbség törvénye” (*Gesetz des Primats*), melynek értelmében a hamarabb megmutatkozó alternatíva végig vonzóbb marad a bíró szemében. Ingadozásról akkor beszélhetünk, ha több nyitott alternatíva tűnik egyformán vonzónak. Ez különösen a bonyolultabb jogeseteknél fordulhat elő, de egyébként ritkább az előbbinél, és a megítélése is negatívabb, mert az informális elvárás az, hogy mihamarabb találjanak egy jól alátámasztható alternatívát.

9.2. Konzonáns érvelés

Konzonáns érvelésről akkor beszélünk, ha a választott alternatívát a bíró több egybehangzó érveléssel támasztja alá. A választott alternatíva így még vonzóbbá válik, a versengő alternatívák pedig még kevésbé vonzóvá. Ezt a hozzáállást Lautmann arra vezeti vissza, hogy az emberek általában a saját álláspontjukat védik a legjobban. Annak ellenére, hogy a jogász szakmában ez tipikusan ügyvédi hozzáállás, fölfedezhető a bírók körében is.

9.3. A jogorvoslatok elkerülése

A jogorvoslatnak, túl azon, hogy – az eszme szerint – az érintett félnek lehetőséget ad a téves ítéletek korrigálására, fontos szerepe van a bírói szervezetben is: a jogorvoslat a legkézenfekvőbb legitim út a bíróságok tevékenységének kritizálására. Emellett a karrierbeli előmenetelt súlyosan visszafogja, ha egy bíró sok döntését semmisíti meg a fellebbviteli bíróság.

Ennek következménye az, hogy a bírók a felettük álló bíróságoknak próbálják megfeleltetni döntéseiket – és ezt nem is mindig rejtik véka alá. Egy esetben a vádlottat orgazdasággal és okirathamisítással vádolták, de csak az előbbi bűncselekményre nézve volt elegendő bizonyíték. Ha az okirathamisításért is büntetést szabtak volna ki, azt biztos megmásította volna az OLG. Az elnök a következő megoldást javasolta: „Mindig úgy próbáljuk megindokolni az ítéleteket, hogy azok revízióbiztosak legyenek. Az okirathamisításnál ez nehéz. Úgyhogy inkább vegyünk egy csekélyebb bűncselekményt, és szabjunk ki rá megfelelő mértékű büntetést.” Vagyis csak az orgazdaságot tüntetik fel az ítéletben, a büntetési tétel azonban a két bűncselekmény együttesének felel meg. Egy másik

bíró büszkén jelentette ki: „Az a mi büszkeségünk, hogy nagyon ritkán, talán évente egyszer törlik el a döntéseinket.”

Egy további következmény, hogy a jogorvoslati eljárásnál igyekeznek a fellebbező félnek megfelelni, hogy ne folyamodjon újabb jogorvoslatokhoz. Lautmann álláspontja szerint ez a gyakorlat a gazdagoknak kedvez, akik meg tudják fizetni a jogorvoslatok költségeit.

9.4. Az eljárás gyorsabb lezárása

A gyors ügylezárás állandó igény a túlterhelt bíróságokon; minden korábbi vázolt stratégiának ez a végső célja. Ez egy informális érték, az informális program része. Ha az ügy megérett a döntésre, a bírók félreteszik a „főösleges” tényeket, és igyekeznek „túlesni” a döntésen, hogy mihamarabb a következőre térhessenek át. Ahogy Lautmann egy kollégája megjegyezte: „Most így vagy úgy, de eldöntjük ezt az ügyet.” Egy másik esetben adócsalás miatt folyt büntetőeljárás. A kérdés az volt, hogy rendes eljárást folytassanak le, vagy büntetőparancsot adjanak ki? Az eljáró bíró válasza a dilemmára (a büntetőparancsot választotta): „Csak egy aláírásomba kerül, és le van tudva.” A mihamarabbi ügylezárásra való törekvés ugyanakkor néha a ténymegismerés rovására megy, és akkor is dönt a bíróság, ha még nem áll rendelkezésére megfelelő mennyiségű tényadat.

9.5. Az alternatívaállítás idődimenziója

A fentieknek megfelelően a bírók igyekeznek spórolni az idővel. Ha haboznak is egy ügy kapcsán, előbb-utóbb, ha kényszeredetten is, de kikötnek egy alternatíva mellett. Vannak azonban kivételek is. Egy alkalommal egy vitorlásjacht hiányosságai szolgáltatták a jogvita tárgyát. A tanács elnöke – lévén maga is megszállott vitorlázó, aki ráadásul ismerte is a kérdéses hajót – órákon át beszélt kollégáinak az ítéletről.

Időigényes a számadatok pontos rekonstrukciója is. Ezt szükségesnek tartják, mert a precíz számadatokkal jól demonstrálható az ítélet alapossága a nyilvánosság felé.

A kollegiális döntési folyamatban kiemelkedő szerephez jut az időtényező. Az időhúzás a meggyőzés igen hatékony stratégiája, és olykor gyakorolják is a bírók egymás között.

A cím zárásaként Lautmann felveti a per szereplőinek szociális helyzete és az idődimenzió közötti összefüggést: elgondolása szerint a csekélyebb értékű pertárgyért küzdő szegényebb rétegeknek jutnak a kevés munkát igénylő rutinügyek, míg a gazdagabb felek nagyobb értékek körül folyó jogvitái több és alaposabb odafigyelést kapnak.

10. A döntés elkészítése és indoklása

Egy, a műben hivatkozott felmérés szerint a bírók munkaidejének 35%-át teszi ki a döntéshez való eljutás; 34%-ot a döntés meghozatala és megindoklása; a maradék 31%-ot pedig az „egyéb” tevékenységek. Elmondható, hogy a döntés megfelelő alátámasztása majdnem annyi időt vesz igénybe, mint annak kialakítása. A továbbiakban Lautmann ezzel kapcsolatos problémafelvetései kerülnek ismertetésre.

10.1. Formális indoklási program

Az indoklás formális irányítóit nehéz azonosítani, mivel kevés van belőlük. Néhány (anyagi és eljárási) jogszabály mellett a bírók számára készült tankönyvek sorolhatók ide. Fontos szerepet játszik ugyanakkor az informális program, így pl. az első benyomás kialakítása hatással bír a döntés tartalmára is. A jó indoklással szemben azt várják el, hogy formálisan megfelelő színvonalú legyen. (vagyis ne tudjon meg olyasmit a nyilvánosság, ami esetleg „nem rá tartozik”).

10.2. A döntés kötelező erejének megindoklása

A bírók között nyílt célja az indoklásnak, hogy az eljárás ne legyen „átlátszó”, vagyis ne a valódi motívumok kerüljenek a nyilvánosság színe elé. Az indoklással egy már korábban kialakult ítéletet kell úgy megalapozni, hogy az racionálisnak és lehetőleg az „egyetlen helyes megoldásnak” tűnjön. A racionalitás követelménye az egész döntési folyamatot végigkíséri, és a logikai kényszer már akkor felmerül, amikor kellő mennyiségű tény és norma összegyűlt (itt visszautalnék egy mondatra, amit Lautmann a Konzonáns érvelés cím alatt idéz egy volt kollégájától: „Az csak jó, ha a döntésünk több lábon áll.”). Az összegyűlt információkat aztán egy szigorúan felépített, logikus, meggyőző gondolatmenetté kell összegyűjteni. Egy asztali

beszélgetésen az egyik bíró a következőképpen reagált a másik felvetésére: „Az indoklásnál soha nem ingadozom. Olyankor nem mutatok semmiféle kételyt.”

10.3. A döntéshozó korrektségének demonstrálása

Az ítéletnek azt kell sugallnia a nyilvánosság számára, hogy az a döntéshozó tisztességes és távolságtartó eljárása révén született. Ennek egyik – már említett – egyszerű eszköze a számadatok pontos követése, amivel az alaposág érzetét keltik. Odafigyelnek a könnyen ellenőrizhető állítások pontos feltüntetésére is – szintén hasonló okból. Fontos az is, hogy kifelé az erős szervezeti zártság látszatát keltik: minél inkább egy konzisztens blokként jelennek meg, annál legitimebbnek és tisztességebbnek hat a tevékenységük a nyilvánosság szemében (itt fel lehet idézni a korábban mondottakat, miszerint a bírók nem saját szerzeménynek, hanem a bírói szervezet alkotásának tartják a határozatot). A bírók emellett kényesek a legapróbb formai hibákra is, és akkora munkaráfordítással javítják ki őket, amekkora a döntés tartalmi része esetén nem figyelhető meg. A saját vélemény kimondása is furcsa hatásokkal járhat. Egy fiatakorút aránylag súlyos büntetésre ítélt a fiatakorúak bírósága. Az elítélt fellebbezett, de később visszavonta. Lautmann értetlenkedésére (hogy ti. nem akar jogorvoslatot egy ilyen súlyos ügyben) az elnök megemlítette, hogy szerinte az ítéletet rosszul indokolták meg. Lautmann később elmesélte ezt egy másik bírónak, aki teljesen elképedt: nem azon, hogy talán igazságtalanul kap súlyos büntetést egy fiatal, hanem azon, hogy az elnök kinyilvánította a véleményét.

10.4. A távolságtartás demonstrálása

A bíró hivatása a konfliktusok lerendezése, ezért elvárják tőle, hogy a felekkel szemben elfogulatlan legyen. Ehhez hozzátartozik többek között a velük való bizalmas kapcsolat tilalma, a felek eljárásbeli szerep szerinti megnevezése, a bírói asztal kiemelkedése, vagy éppen a talár, amelyhez – egy bírói fórumon való eszmecsere alapján – a bírók még mindig kötődnek: „A talár távolságot teremt.”⁶ A bírók nagyon ügyelnek rá, hogy esetleges szimpátiájuk ne legyen kiolvasható az ítéletből, és ha azon kapják magukat, hogy

---

⁶ Érdekes módon pl. Jerome Frank kifejezetten ellenezte a talárt, és a bírók hétköznapi öltözetben való megjelenését szorgalmazta, éppen az említett, és általa kárhozottott távolság megszüntetése érdekében. Vö. Frank 1949, 254-261. o.

rokonszenveznek vagy ellenségesen viseltetnek egy eljárási szereplő iránt, akkor az első, amiért aggódnak, az, hogy ezt nem szabad megjelenni hagyni az ítéletben – és nem az, hogy ez esetleg torzíthatja a tényleges ítélethozatalt. Úgy dolgoznak, hogy a nyilvánosságban az a benyomás keletkezzék: csak az utolsó pillanatban, az utolsó tárgyalást követő tanácskozáson jutnak dűlőre az ügy kapcsán – miközben a valóságban talán már az első bizonyítékok értékelésénél kialakultak a végső ítélet körvonalai.

10.5. A kritika elhárítása

A cím alatt lényegében a jogorvoslat mint a bírói döntés kritikájának legfőbb eszköze elleni taktikákat kell érteni. Az eddig felsoroltakon túl ide tartozik az olyan tények feltüntetése az indoklásban, amelyek mindkét fél előadásában szerepeltek. Néha látszatérveket használnak fel a döntés „károsultjának” lecsillapítására. Ilyesmit javasolt az egyik tanács elnöke egy részeges ember elvonóintézetbe való utalásakor: „Beleírhatjuk az indoklásba azt is, hogy ’Amennyiben a határidő lejárta előtt javulás áll be, az alperes idő előtt kiengedhető.’ De csak azért, hogy a panasztevő egy kicsit lenyugodjon.” Az indoklásnak olyannak kell lennie, hogy az minél kevésbé „fájjon” a félnek, hogy lehetőleg beletörődjön a döntésbe, és ne legyen kedve jogorvoslatot kezdeményezni.

10.6. Indokolhatóság és alternatívaállítás

Az alternatíva kiválasztása és megindoklása nem két egymástól hermetikusan elszigetelt folyamat. Mind a kettő része a bírói döntéshozó tevékenységének. Ha az egyik megtörtént, a bíró már a másikon gondolkodik: amint megvan a kézenfekvő alternatíva, már azon jár az esze, miképpen tudná jól megindokolni.

A jó indoklás nincs mindig kéznél. Van olyan eset, hogy a bíró már biztos az alternatívában, de nem tud választani az indoklási lehetőségek közül. Lautmann több olyan esetet idéz, ahol a tanácskozó bírók már csak az indoklást vitatták egymás között, míg a döntés tartalmában egységesek voltak.

Az indoklásban tükröződnie kell a formális programhoz való hűségnek. Az az indoklási alternatíva, amely kevésbé feszesen tudja megmagyarázni a döntést, kiesik a választékból, csakúgy, mint az, amely a nyilvánosság előtt „kellemetlen” lenne. Ugyancsak fontos, hogy ne kerüljön konfliktusba önmagával.

Az indoklási tevékenységhez hozzátartozik az a követelmény, hogy a bírónak nem csak a saját álláspontját kell tudnia megindokolni. Sokszor az elnök álláspontja mérvadó egy döntés tekintetében. Az a bíró, aki mindenáron ragaszkodik a saját álláspontjához, jobban megnehezíti a saját dolgát, mint az, aki felkészül rá, hogy a várható többségi döntést megindokolja.

11. Zárszó

A *Stille Gewalt* legfőbb tanulságát abban látom, hogy mennyire kiszámíthatatlan tényezők uralják a bírói tevékenységet – még itt, Európában is, a jogbiztonság eszméjének szülőhazájában. Jerome Frank annakidején arra panaszkodott a *Courts on Trial*-ban, hogy az embereknek – még a képzett jogászoknak is – alig van fogalma a bírói döntést valóságban vezérlő tényezőkről, és a jogbiztonság illúziójába ringatják magukat, mígnem egyszer csak pervesztesként találják magukat, megfosztva vagyonuktól, szabadságuktól. Frank odáig ment, hogy még a „törvényes jogok” (*legal rights*)⁷ létezését is csak akkor vette biztosra, ha bírói ítélet erősíti meg őket – addig csak „lógnak a levegőben”, mert a bírói⁸ döntés túlságosan bizonytalan.

Lautmann könyvét olvasva az olvasó is hasonló helyzetben érezheti magát. A tény- és normaszelekció buktatói, a döntésindoklás titkossága, a munkateher elhárítására szolgáló stratégiák mind megrengetik a hagyományos értelemben vett jogbiztonságba vetett bizalmat, és a fogalom újragondolására ösztönöznek.

Rüdiger Lautmann könyve jól szerkesztett, alapos munka. A részletes felosztás áttekinthetővé, kezelhetővé teszi az anyagot. Kritikus pontként – vagy inkább a módszertannal járó nehézségként – talán csak a fejezetcímekben feltüntetett fázisok hermetikus elkülönítése hozható fel (bár tény, hogy ő maga is beismerte e fázisok felcserélhetőségét, összemoshatóságát), mert a példaként felhozott jogesetekben néha nem az éppen illusztrálni kívánt probléma ismerhető fel. Ettől az egy apróságtól eltekintve azonban bátran ajánlható mindenkinek, aki a bírói munka valódi mozgatórugóira kíváncsi.

---

⁷ Frank 1949, 5. o.

⁸ Pontosabban törvényszéki döntés, mert Frank az esküdtek és a hivatásos bírók tevékenységét is vizsgálta.

Felhasznált irodalom

Jerome Frank: Courts on Trial – Myth and Reality in American Justice, Princeton University Press, 1949

Duncan Kennedy: Freedom and Constraint in Adjudication: A Critical Phenomenology, in: *Journal of Legal Education*, 36, 1986, 518-562. o.

Rüdiger Lautmann: Justiz – die stille Gewalt, Athenäum Verlag, 1972

Richard Allen Posner: How Judges Think, Harvard University Press, 2008

Tóth J. Zoltán,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Jogelméleti Tanszék

A halálbüntetés írottjogi szabályozása Magyarországon a felvilágosodástól a Csemegi-kódexig

Magyarországon a közép- és kora újkorban a halálbüntetés – ahogy Európa többi részén is ekkoriban – általánosan alkalmazott büntetőjogi jogkövetkezmény volt. Ezt mutatja Magyarországon bevett latin elnevezése (*poena ordinaria*) is, bár olyan mértékű igénybe vételére, mint ahogy azt manapság sokan a „sötét középkor” fogalmából kiindulva elképzelik (napi-heti rendszerességű kivégzések az ország minden vidékén), nem került sor. Ennek oka persze nagyon sokáig nem a humanista eszmények érvényesülése, hanem az értékes munkaerővel való takarékoskodás volt; nem véletlen, hogy a kivégzettek jó részét az adott vidéken idegenek tették ki (akik senkinek sem hiányoztak), illetve az sem, hogy a meghozott halálos ítéleteket sem mindig hajtották végre, hanem a lehető legtöbb esetben éltek a kegyelem eszközével. Ennek ellenére minden évben történt néhány száz kivégzés, és ez a tendencia csak a XVIII. század közepétől ért véget, amikor is megindult a felvilágosodás hatására bizonyos alapvető jogok elismerése, többek között csökkent a halálos ítéletek és a kivégzések száma, eltűnt a tortúra intézménye, és véget értek a boszorkányperek. Mindez azonban nem egyik évről a másikra következett be, hanem lassan, fokozatosan történt meg, ami azt jelentette például, hogy a vármegyei gyakorlatban több helyütt még a reformkorban is voltak kínvallatások vagy minősített kivégzések, és ezek hatásai (például a botbüntetés vonatkozásában) eltartottak majdnem a Csemegi-kódexig. A következőkben írásomban ezt az időszakot fogom át, amelyben is be kívánom mutatni azt, hogy a halálbüntetés alkalmazhatóságának köre hogyan csökkent az írott jogban (mind a törvényekben és rendeletekben, mind pedig a törvényerőre nem emelkedett javaslatokban), és hogy milyen utat tettünk meg a XVIII. század közepétől addig a törvénykönyvig, amely hazánkat a büntetőjog terén (is) a modern európai humanista államok közé emelte.

Magyarországon a halálbüntetést sokáig elsősorban szokásjogi alapon, a vármegyei törvényszékek (*sedriák*) és a pallosjoggal vagy „vérhatalommal” (*ius gladii*) rendelkező úriszékek gyakorlatában alkalmazták. A szokásjogi szabályozás még a XVIII. (részben pedig

De inisprudencia et iure publico

81

a XIX.) században is érvényesült, azonban ezt a szankciót a XVIII. század második felétől már egyre ritkábban vették igénybe. Ebben legnagyobb szerepet a felvilágosult abszolútizmus uralkodói, Mária Terézia és II. József játszottak, akik rendeleti úton meghozott szabályaikkal nagyban hozzájárultak a magyar büntetőjogi gyakorlat humanizálódásához. III. Károly 1723-as igazságügyi reformja után ugyanis a büntetőjog fő forrásává (a szokásjog mellett) a pátensek váltak: a felvilágosodás eredményeit a konzervatív, hagyományaikhoz és előjogaikhoz makacsul ragaszkodó nemesekkel szemben csak ezen az úton lehetett érvényre juttatni. A „sötét középkorból” és a talán még „sötétebb” kora újkorból való kivezető út első állomásának a boszorkányság megítélésének megváltozása tekinthető: Mária Terézia előbb, 1756-ban elrendelte, hogy a boszorkánysággal gyanúsított személyeket csak kellő körültekintés és mérlegelés alapján lehet elítélni, és hogy az így elítéltek ügyét az ítélet helyességének megvizsgálása végett fel kell terjeszteni a kancelláriához;¹ két évvel később, 1758-ban előírta a törvényhatóságoknak, hogy az ilyen ügyekről még a bírói eljárás megindítását megelőzően tájékoztatniuk kell az uralkodót; végül 1768-ban általános jelleggel megtiltotta a boszorkányokkal szembeni eljárást, kivéve, ha a gyanújelek kétségtelenül ilyen deliktum elkövetésére utaltak, de még ebben az esetben is csak akkor lehetett boszorkányság vádjával büntetőpert indítani, ha egyéb bűncselekmények gyanúja is felmerült.² 1768-ban elkészült és 1770 januárjában hatályba lépett a *Constitutio Criminalis Theresiana*, a bűnöket és büntetéseket átfogó jelleggel szabályozó osztrák kódex, melynek hatálya ugyan Magyarországra nem terjedt ki, de szokásjogi úton (ahogy például a *Constitutio Criminalis Carolina* az egyes városokban, illetve a *Praxis Criminalis* az északi és nyugati törvényhatóságok területén) részben nálunk is érvényesült. Ez már korlátozta a kínvallatást, és pontosan előírta a halálbüntetések végrehajtásának módját, miáltal a jogalkalmazói önkényt megszüntette; mindazonáltal rendelkezései önmagukban is elég kegyetlenek voltak,³ így ez még csak kis mértékben tudott hozzájárulni a büntetőjog humanizálódásához. Sokkal fontosabb volt ennél Mária Terézia 1776. március 22-én kelt pátense, mely teljes mértékben megtiltotta Magyarországon a tortúrát, és ezt a rendelkezést II. József 1783-as rendelete is megismételte. Ezeket azonban a megyék, városok és pallosjogú uradalmak rendre

¹ Erre az elhatározásra Mária Terézia azért jutott, mivel értesült arról, hogy az Arad megyei Borosjenőn négy nőt „kétséges körülmények” között ítélték máglyahalálra és végeztek ki. (Ez volt egyébként Magyarországon az utolsó, élő emberen végrehajtott megégetés.)

² Azonban már Mária Teréziát megelőzően született a boszorkányság tárgyában királyi leirat, amikor is 1728-ban a szegedi boszorkányper sajnálatos tapasztalatainak okán III. Károly előírta, hogy hasonló gyanú felmerültekor a törvényszékek az eljárást a szegedi esetenél nagyobb körültekintéssel folytassák le.

³ A *Constitutio Criminalis Theresiana* (németül *Theresianische Halsgerichtsordnung*) elismerte a minősített és súlyosított kivégzések létjogosultságát, és azok változatos, kegyetlenebbnél kegyetlenebb formáit ismerte (igaz, alkalmazási körüket definiálta), és több büntetetre írt elő halálbüntetést, mint a *Carolina*.

megszegték, mivel nem fogadták el legitimnek a rendeleti szabályozást. Ezért a kínvallatás teljes és végleges megtiltására csak II. József halála után (1791-ben) került sor,⁴ amikor is II. Lipót törvényben mondta ki annak megszűnését.⁵

Ugyancsak rendeleti úton valósult meg II. József igazságügyi reformja, mely az abszolutizmus jegyében központosítani igyekezett a büntető igazságszolgáltatást. Ennek érdekében előbb, 1785. december 12-én egységesen megvonta az úriszékektől a pallosjogot,⁶ majd 1786. november 30-án megszüntette a megyei törvényszékek és a városi *magistratusok* büntető ítélkezési jogát is. Ugyanezzel a rendelettel felállította ugyanakkor a *Judicium Subalternumokat*, a központi ellenőrzés alatt álló állandó bíróságokat, melyek 1787. szeptember 1-jén kezdték meg ténylegesen működésüket, amely időponttól fogva a *sedriák* és *magistratusok* egyebek mellett nem szabhattak ki többé halálbüntetést. Legnagyobb és legfontosabb, máig emlékezetes újítása azonban anyagi jogi volt: az Ausztria számára készített, közönségesen csak „*Josephinának*” nevezett 1787-es büntető törvénykönyvében, mely Magyarországon királyi pátens útján lépett életbe,⁷ köztörvényes bűncselekményekre eltörölte a halálbüntetést,⁸ és helyette az életfogytig tartó dunai hajóvontatást vezette be.⁹

⁴ Ugyanekkor foglaltak törvénybe egy másik fontos garanciális eljárásjogi rendelkezést; az 1790/91. évi XLIII. tc. ugyanis megengedte súlyosabb büntető ügyekben a nem-nemesek számára is azt, hogy az elsőfokú elmarasztaló ítélet ellen fellebbezhessenek.

⁵ „A kínzó vallatások annál fogva, mivel az igazság kikutatására alkalmas és megfelelő eszközt nem nyújtanak, hanem inkább büntetés számba mennek, addig, míg a büntető eljárásra nézve országgyűlésileg más intézkedés nem tétetik, egyszerűen tiltva lesznek.” (1790/91. évi XLII. törvénycikk a kínvallatásról)

⁶ A pallosjogot (illetve általában véve a földesúri bíraskodást) a Magyar Királyság területén véglegesen és örökre az 1848. évi IX. törvénycikk 4. §-a szüntette meg, az új, azt követően alkalmazandó hatásköri szabályokról pedig az 1848. évi XI. törvénycikk rendelkezett.

⁷ A *Sanctio Criminalis Josephinát* (amely nem tévesztendő össze az I. József által 1707-ben kiadott *Constitutio Criminalis Josephinával*) az 1787. január 14-i királyi leirat szerint a magyarországi alkalmazásba vétel érdekében le kellett fordíttatni az eredeti németről latinra, amely feladattal az uralkodó a kancelláriát bízta meg. Mivel e törvénykönyv szelleme és szabályai a magyar gyakorlatlól részben idegenek voltak, illetve mivel az alkalmazási követelmények a gyakorlatban nem teljesültek volna (például a törvénykönyv fő büntetési neve a korábbi magyar szankcióalkalmazási gyakorlatban viszonylag kevésbé használt tömlőcbüntetés volt, a bebörtönzöttek számának radikális megnövekedésére így a magyar büntetőrendszer nem volt felkészülve), ezért a kancellária megpróbálta húzni az időt, és előterjesztésében pontosítást kért az utasítás valódi tartalmára nézve (nevezetesen, hogy esetleg nem az adaptáció lenne-e a feladata). A király válasza azonban gyors és egyértelmű volt, így meg kellett kezdeni a hatályba léptetéshez szükséges intézkedések előkészítését, mindenekelőtt a latinra fordítást. A király azonban ezt sem bízta a véletlenre: maga készítette el azt, mégpedig nemcsak Magyarország, hanem Erdély, Galícia és az olasz tartományok számára is. Hiába tiltakozott a Hétszemélyes Tábla, hogy az egyes országok fejlettsége, helyzete, történelmi fejlődése és jogi hagyományai mindenhol mások és mások, II. József ragaszkodott ahhoz, hogy az egységes birodalomban mindenhol egységes jog alapján járjanak el és ítélkezzenek a bíróságok. Így 1787. március 22-én már ki is bocsátotta azt a pátent, mely Magyarországon életbe léptette a *Josephinát*, és amely – igaz, ekkor még csak nagyon rövid időre – véget vetett a magyar törvények és szokásjog alkalmazásának.

⁸ „A halálnak büntetése azokon a vétkeken kívül, melyekről a Törvény szerint Álló Ítéletet (*Judicium statarium*) kell tartani, helyt ezentúl ne találjon. Azokban az esetekben pedig, a hol Álló Ítéletet kell tartani, az istráng rendeltetik egyedül halálos büntetésnek. Az erre ítéltetett Gonosztévő felakasztatni, megfojtatni, és a szokott temetéstől el fog tiltatni. A Gonosztévőnek teste azután, minek utána például a népnek 12 óráig függött, minden pompa vagy kísérés nélkül takaríttasson a földbe, a hol lehet, az akasztófa mellett.” (*Josephina*, 20. §)

Sem ez, sem a többi rendelete nem lett azonban hosszú életű: 1790-ben bekövetkezett halála előtt mindegyik rendelkezését visszavonta, és ezt a helyzetet II. Lipót 1790/91. évi XL. törvénycikke szentesítette. Ezt követően a nemesi ellenállás felerősödött, az uralkodók (II. Lipót, I. Ferenc) pedig inkább az új külpolitikai kihívásokkal (francia forradalom, Napóleon, Szent Szövetség) voltak elfoglalva, így a következő néhány évtizedben sem idejük, sem kedvük nem volt a magyar törvényhatósági büntető ítélkezésbe való beleszóláshoz, a *sedriák* gyakorlata törvényességének ellenőrzéséhez,¹⁰ minek következtében a halálos ítéletek újra megszorodtak, bár a végrehajtás módja maga humanizálódott. Egyre kevésbé szabtak ki minősített vagy súlyosított halálbüntetéseket, részben saját emberiességi megfontolásaiknak, részben pedig annak az 1814. május 15-én kelt királyi leiratnak köszönhetően, mely megtiltotta a rendkívüli szenvedéssel járó vagy kínzással egybekötött halálbüntetések alkalmazását, és csak két végrehajtási módozatot ismert el, az akasztást és a lenyakazást (fővételt); mindazonáltal még 1827-ben is hajtottak végre például keréketöréses kivégzést.

Az önkényes jogszolgáltatás¹¹ visszaszorításának és ezáltal a büntetőjog humanizálódásának fontos feltétele lett volna egy önálló büntető kódex létrehozása, mely az egész országra kötelező jelleggel szabályozta volna a büntethetőség feltételeit, a büntetendő magatartásokat, azok szankcióit, valamint a büntetés kiszabása során figyelembe veendő körülményeket; e kódex megszületésére azonban az első próbálkozásoktól számítva majd egy évszázadot várni kellett. Az első ilyen kezdeményezés¹² már 1791-ben megszületett, amikor is az 1790-91-es diétán országgyűlési bizottságot¹³ állítottak fel az első magyar büntető törvénykönyv megalkotására.¹⁴ A tervezet 1795-re „*Codex de delictis eorumque poenis*”

(Az idézet forrása: Mezey Barna /szerk./: A magyar jogtörténet forrásai. Szemelvénygyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 243. o.)

⁹ Ebben természetesen nemcsak humánus megfontolások, hanem praktikus célok (az elítéltek munkaerejének hasznosítására való törekvés) is szerepet játszott.

¹⁰ Ha ezt néha meg is kísérelték, akkor sem értek el vele különösebb eredményt; 1794. február 21-én például egy királyi helytartótanácsi rendelet a halálbüntetést csak a legsúlyosabb bűncselekmények esetében tette lehetővé alkalmazni, ezt azonban a magyar ítélőszékek nem tartották be.

¹¹ Az önkény lehetőségét a XVIII. század végén, XIX. század elején csak fokozta, hogy a megyék a király vagy a nádor engedélyével statáriumot hirdethettek a közbiztonságot jelentősen veszélyeztető cselekmények elszaporodása (például rablóbandák garázdálkodása) esetén. Ennek eredményeképpen a XIX. század első felében a törvényhatóságok többségében érvényben volt a rögtönbíráskodás, bár ez sokszor merőben formális volt, mivel tényleges statáriális eljárásra csak nagyon ritkán (néhol pedig szinte soha nem) került sor.

¹² Valójában 1712-ben már volt egy próbálkozás ilyen kódex létrehozására, amelyet Bencsik Mihály nagyszombati jogtanár készített el, de a később a jog teljes rendezésének igényéből felállított országgyűlési bizottság, a *Systematica Commissio* létrejöttével ez a plánum pusztán e bizottság egyik megtárgyalandó anyagává vált, majd sorsa osztozott a jogrendezés általános sorsával: minthogy az elmaradt, a büntető tervezetből sem lett törvény (bár a III. Károly-féle reform annak egyes elemeit felhasználta).

¹³ E bizottság a *Deputatio Juridica* nevet viselte, elnöke pedig az akkori országbíró, gr. Zichy Károly volt.

¹⁴ 1790/91. évi LXVII. tc.

címmel el is készült,¹⁵ de annak diétai megtárgyalására soha nem került sor. E kódex egyébként a kor magyar viszonyaihoz képest meglehetősen felvilágosult szellemű volt, az elrettentés mellett fontos büntetőpolitikai célnak tekintette a megjavítást is, amelyre minden lehetséges esetben törekedni kellett, és halálbüntetést vagy életfogytig tartó tömlöcbüntetést csak akkor lehetett kiszabni, ha ez a cél (a megjavítás), továbbá az általános megelőzés a bíró értékelése szerint más büntetéssel nem volt megvalósítható.¹⁶ A tervezet bevezetője, az Alapelvek (*Principia*)¹⁷ ezt azzal magyarázta, hogy ha a társadalom biztonsága más szankció alkalmazásával nem garantálható, akkor az állam saját védelme érdekében jogosult akár az elkövető életének elvételére is. Semmi sem indokolja ugyanis – mondja a bevezető –, hogy ha az önvédelem jogát megadjuk az egyes embereknek, akkor ne adjuk meg az emberek közösségének.¹⁸

Kimondta ugyanakkor a javaslat, hogy a halálbüntetést a lehető legritkább esetben szabad alkalmazni, a minősített és súlyosított kivégzéseket pedig *expressis verbis* megtiltotta.¹⁹ További garanciális szabályként íratott elő, hogy a kivégzést a lehető

¹⁵ A köztörvényes bűncselekményekre vonatkozó általános Btk.-n túl született egy külön javaslat a statáriális bíraskodás szabályozására is, amely azonban elfogadása esetén sem hozott volna sok újat, mivel az gyakorlatilag az addigi szokás- és helytartótanácsi rendeletekkel szabályozott jog írásba foglalása lett volna. Eszerint statáriális bíraskodásra lázadás, zendülés, avagy rablások, rablógyilkosságok elszaporodása esetén lett volna lehetőség, a király engedélyének kikérését és a statárium kihirdetését követően. A bíróság hat tag tagból állt volna, az ítéletet pedig szóbeli bizonyítás után, a tárgyalás megkezdésétől számított 24 órán belül és egyhangú szavazással kellett volna meghozni (ellenkező esetben rendes bíraskodásnak lett volna helye). Az elmarasztaló ítélet csak akasztásra szólhatott volna, amelyet három órán belül kellett volna végrehajtani; fellebbezésnek vagy kegyelmi kérvény benyújtásának pedig nem lett volna helye. (Ismételjük: mindezek a szabályok a gyakorlatban alkalmaztattak, azok tehát e külön törvényjavaslat hatályba lépésének elmaradása ellenére ténylegesen érvényesültek – lásd még ehhez az 1849-es véstörvény elemzésénél írottakat!)

¹⁶ „Minden egyes büntetésnek az a célja a bűnöst illetően, hogy vagy javuljon meg, vagy – ha már nem javítható – további, jövőbeni ártó képességétől fosztassék meg. A közösséget illetően pedig a példaadás a büntetés célja: hogy tudniillik mások a büntetéstől való félelmükben visszariadjanak a büntettek elkövetésétől. A bosszú tehát egyetlen esetben sem lehet a büntetés célja, és mindig méltatlan a törvények szentségéhez.” (Alapelvek VIII.) „Halálbüntetést semmilyen más esetben nem szabad kimondani, csakis akkor, ha a tettes szándékossága olyan fokot ér el, hogy sem a társadalom, sem az egyes polgárok biztonsága, továbbá valamennyi büntetés általános célja, a példamutatás nem érhető el másképpen, csakis a tettes halálával. Hogy mindez annál biztosabban elérhető legyen, a halálbüntetést – amennyiben erre mód van – mindig a tett elkövetésének helyén, de legalábbis ahhoz közel kell végrehajtani.” (Alapelvek XV.) [Az 1795-ös büntető javaslat idézetei Hajdu Lajosnak „Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet” című könyvéből (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971) valók.]

¹⁷ A javaslat az „Alapelvek” című bevezetőből, valamint két részből állt, mely utóbbiak közül az első az eljárási, a második pedig az anyagi jogi rendelkezéseket tartalmazta.

¹⁸ „Bármilyen hátrányt, még az élettől való megfosztást is ki lehet szabni büntetésként, ha a közbiztonság megóvására nem áll más eszköz rendelkezésre. Ha ugyanis bármelyik polgár védelmi helyzetben, saját életének megmentésére bármilyen eszközt jogszerűen alkalmazhat, minden bizonnyal nem lehet nehezményezni az állam esetében sem, ha saját biztonsága megóvása érdekében ugyanezt teszi. Azt pedig, hogy miféle eszköz és miféle példa szükséges a közbiztonság megóvásához és a büntetések céljának eléréséhez, a nép erkölceiből és az eset egyéb körülményeiből kell megítélni.” (Alapelvek XII.)

¹⁹ „A halálbüntetésnél azonban figyelemmel kell lenni arra, hogy – lévén a halál valamennyi rossz közül a legvégső – annak súlyosítása ellenkezik a büntetés céljával, de főképp az emberi jó érzéssel, ezért a halálbüntetés súlyosítását élő elítélten soha nem szabad alkalmazni, sőt: ... a halálbüntetést nagyon ritkán

leggyorsabban és legfájdalommentesebben kell végrehajtani, mégpedig rendi állástól függetlenül egyforma módon, mindenkivel szemben pallossal.²⁰ (Ez utóbbi elv már a törvény előtti egyenlőség egy megnyilvánulásaként tekinthető, de a javaslat egyebekben is törekedett a státuszbeli különbségek értékelésének a mellőzésére.) A tervezet a halállal való büntethetőség alsó korhatárát 16 évben szabta meg,²¹ sőt úgy rendelkezett, hogy a 16 és 24 év közötti fiatalokkal szemben is csak kivételesen („hacsak javíthatatlanságuk és szerfölötti gonoszságuk meg nem haladja életkorukat”) lehet kapitális szankciót kiszabni.²² Ismerte az elévülést is: a *praescriptio* idejét általában tíz évben határozta meg, de a javaslat szerint még a halállal büntethető cselekmények is húsz év alatt elévültek volna.²³ További érdekessége volt, hogy általános jelleggel rendelkezett a felbujtó, a társtettes, a közvetett tettes és a bűnpártoló büntethetőségéről (a bűnrészesekéről csak némely különös részi tényállás körében), és mindegyikre a tettesre megállapított büntetési tétel alkalmazását rendelte el, a felbujtót kivéve, mert „aki mint a büntett szerzője (*author delicti*) kiválik a többiek közül, vagy tekintélyével, illetve egyéb módon bárkit is rábirt a büntett elkövetésére, súlyosabb büntetéssel kell sújtani, mint a többieket.”²⁴ Az elaborátum biztosította ezenkívül a fellebbezés, a halálra ítélték számára pedig a kétfokú fellebbvitel jogát²⁵ (a perújítását azonban nem),²⁶ szabályozta a halálbüntetés végrehajtásának módját,²⁷ emancipálta a hóhér személyét,²⁸ valamint rendelkezett a kegyelem gyakorlásának mikéntjéről is.²⁹

---

szabad ... alkalmazni. Néha azonban, rendkívüli esetekben, el lehet rendelni a holttestnek a gyalázat helyére való kitételét, felnégyelést, elégetését, avagy az ítélet végrehajtásának kihíresztelését.” (Alapelvek XII.)

²⁰ „E büntetés végrehajtási módja egyforma legyen, és az e célra alkalmassá tett pallost mindig úgy kell alkalmazni, hogy a halálraítélt a lehető leggyorsabban és legbiztosabban viselje el a büntetést.” (Alapelvek XV.)

²¹ Első rész, XII. szakasz, 7. §

²² Első rész, XII. szakasz, 9. §

²³ „... a főbenjáró bűncselekményeknél a több mint 20 esztendőn át tanúsított tisztességes élet ... törli a büntetést...” (Első rész, XII. szakasz, 19. §)

²⁴ Alapelvek VI.

²⁵ „... minden főbenjáró ítélettel elmarasztalt személynek joga van ahhoz, hogy fellebbezhessen a fellebbezési fórumhoz, vagyis a kerületi ítélőtáblához, s ha ott is marasztaló ítéletet kapna, avagy ha a királyi tábla lenne az eljáró bíróság ... akkor jogosult a fellebbezést a legfelsőbb felülvizsgálati fórumhoz, a Hétszemélyes Táblához benyújtani. Egyetlen halálos ... ítéletet sem lehet mindaddig végrehajtani, míg az ügy meg nem járja a legfelsőbb felülvizsgálati fórumot.” (Első rész, XV. szakasz, 2. §)

²⁶ Perújítás helyett a javaslat pusztán a halálra ítélt és kivégzett személy leszármazóinak és örököseinek azon jogát biztosította volna, hogy azok az új bizonyítékok alapján pert indítsanak az ártatlanul kivégzett rehabilitációja érdekében, és ennek során, bizonyítva rokonuk ártatlanságát, helyreállítsák annak becsületét. (Első rész, XVI. szakasz)

²⁷ Ez az első rész XVII. szakasza szerint a következőképpen történt volna: a halálbüntetésre szóló ítéletet a Hétszemélyes Tábla általi jóváhagyást követően a vádlott előtt kihirdetik, majd az ezt követő harmadik napon a délelőtti órákban végrehajtják azt. Ez alatt a három nap alatt előkészítik a terheltet a kivégzésre (például lelkészt biztosítanak számára, hogy meggyónhasson neki és az vigaszt nyújthasson), majd a nyilvános kivégzés napján az egybegyűltek előtt újból felolvassák az ítéletet. A lefejezést követően a holttestet egy rövid időre közszemlére teszik, majd épp olyan rendes temetésben részesítik, mint bárki mást. Bizonyos esetekben a kivégzés félbeszakítható vagy elhalasztható: így például ha az időközben felmerült új bizonyítékok alapján

A *Codex de delictis eorumque poenis* a korábbi törvényi és szokásjogi szabályokhoz képest visszafogottabban élt a halálbüntetés alkalmazásával, bár az még így is a bűncselekmények jelentős körében kiszabható maradt volna: a tervezet három bűncselekményi kategória tizenkilenc különböző büntetettére tette lehetővé az elítélt halálra ítéletét. Így a közbiztonság elleni bűncselekmények közül a hűtlenség (második rész,³⁰ I. szakasz),³¹ a lázadás és a zendülés (III. szakasz),³² a bűnözők rejtegetése (IX. szakasz),³³ a „hamis feladás” (rágalmazás – XV. szakasz), valamint a hamis tanúzás (hitszegés – XVI. szakasz)³⁴ esetében élhetett volna a bíró e szankcióval, az élet és testi épség elleni büntettek

kiderül, hogy az elítélt ártatlan; ha a terhelt a királytól kegyelmet kapott; ha magasabb dikasztérium kérte az ítélet felülvizsgálatát; továbbá ha az elítélt terhes lett, beszámíthatatlanná vált vagy súlyos betegségbe esett, addig, amíg ez az állapot tart.

²⁸ „... minthogy a társadalom alapelveivel az is ellenkezik, hogy az ítéletvégrehajtókat ... a hamis közfelfogás tisztességtelen embereknek tartsa ... ezennel kinyilvánítatik, hogy egyenlőképpen élvezik mindama jogokat, amelyek a társadalom valamennyi tagjának általánosságban kijárnak. Éppen ezért senkinek sem szabad szemrehányást tenni nekik életformájuk miatt, avagy valamiféle kifogást emelni ellenük ezen a címen.” (Első rész, XVII. szakasz, 13. §)

²⁹ Ennek kapcsán kinyilvánította, hogy a király elvileg korlátozás nélkül gyakorolhat kegyelmet (vagyis hogy bármely, bírói ítélettel kiszabott büntetést elengedhet vagy mérsékelhet), és azt is, hogy a megkegyelmezés joga kizárólag őt illeti meg, ám egyúttal arra is utalt, hogy e jogával az uralkodó a törvények hatékonyságának biztosítása érdekében lehetőség szerint visszafogottan éljen, vagyis csak „abban az esetben, ha különleges körülmények, avagy a közösség java teszi szükségessé a megkegyelmezést”. (Első rész, XVIII. szakasz)

³⁰ Az egyes bűncselekmények mindegyike a második (ha úgy tetszik: a különös) részben nyert elhelyezést, így ezt a továbbiakban nem jelölöm, csak a szakaszszámot hivatkozom meg.

³¹ A hűtlenségnek három formáját különbözteti meg a tervezet: az állam külső biztonsága elleni hűtlenséget (az ellenséggel való szövetekezést, összejátszást, az ellenség bármilyen módon /például fegyver vagy élelmiszer szállításával/ való segítését, a kémkedést, erődítmények feladását, elárulását, a háborúra való ok szándékos előidézését stb.); az állam belső biztonsága elleni hűtlenséget (a király tekintélyét veszélyeztető vagy a törvényhozó és a végrehajtó hatalom jogszerű működését akadályozni célzó tevékenységeket); valamint a felségsértés káuzusát. Ez utóbbi a király testi épsége, személyes szabadsága vagy élete elleni bármely szándékos cselekményt felöleli, akár véghezvitték azt, akár csak megkísérelték vagy pusztán szövetkeztek annak megvalósítására. Míg a hűtlenség első két faja esetében csak a szándékosság harmadik fokán (előre eltökélt, gonosz szándék esetében) van helye halálbüntetésnek (és ezenkívül jószágvesztésnek /vagyis e deliktum büntetése tulajdonképpen a klasszikus fej- és jószágvesztés esete/), addig a felségsértésnél „nem lehet tekintettel lenni a szándék különböző fokozataira”, hanem mindenféle mérlegelés nélkül, csakis és kizárólag halálbüntetés szabható ki (sőt még a büntetés súlyosításának /lásd: Alapelvek XII./ is helye van).

³² A III. szakasz 1. §-a szerint: „A lázadás: a törvényes hatalom elleni erőszakos vagy fegyveres felkelés többekkel társulva; ha ez hirtelen kezdődik, hamarosan elrendeződik, illetve mindjárt kezdetben sikerül elcsendesíteni, akkor zendülés a neve.” A szándékosság harmadik fokán (a hűtlenséghez hasonlóan) a halálbüntetés mellett ez esetben is helye lehet a kivégzés súlyosításának.

³³ E deliktum tulajdonképpen a mai bűnpártolással egyezik meg; a bűnpártoló büntetése pedig azon bűncselekmény súlyához igazodik, amelyet az követett el, akinek a hatóság elől való szökését, menekülését, elrejtését a bűnpártoló (az illető által elkövetett bűncselekmény jellegéről tudva) segítette. Ennek alapján minden olyan bűnöző rejtegetése, menekülésének előmozdítása, aki halállal büntethető vagy büntetendő cselekményt valósított meg, szintén halállal büntethető vagy büntetendő.

³⁴ A rágalmazás „ártatlannak bizonyult személy ... megvádolása büntett elkövetésével” (XV. szakasz 1. §), a hamis tanúzás pedig hamis eskü tétele olyan személlyel szemben, akit a hatóság valamely bűncselekmény elkövetésével gyanúsít, ha ezt a hamis esküt az elkövető az illető személy büntetőperében teszi. Mindkét deliktum büntetése (a bűnözők rejtegetéséhez hasonlóan) azon büntettől függ, amellyel az elkövető mást ártatlanul megvádolt; így ha a bevádolt halálbüntetést kaphatott volna, akkor (a tükröző büntetés elvének megfelelően) a rágalmazó és a hamisan tanúskodó is, ha állítása igaztalan voltáról tudott, büntethető *poena capitalisszal*.

esetében pedig az emberölés (XIX. szakasz),³⁵ a szülő- és egyéb rokonyilkosságok (XX. szakasz),³⁶ a csecsemőgyilkosság (XXI. szakasz),³⁷ a csecsemők kitétele (XXIII. szakasz),³⁸ a bérgyilkosság (XXIV. szakasz),³⁹ a „megétegetés” (mérgezés⁴⁰ – XXV. szakasz) és a rablógyilkosság (XXVII. szakasz)⁴¹ esetében szabhatott volna ki ilyen büntetést. Végül „a polgárok javait, vagyonát és szabadságát veszélyeztető büntettek” elkövetői közül halálra lehetett volna ítélni azt, aki útonállás („latorság”) vagy rablás (XXXIV. szakasz),⁴² nemi erőszak (XXXVII. szakasz),⁴³ lopás (XXXVIII. szakasz),⁴⁴ „tolvajok támogatása” (XXXIX.

³⁵ Az „egyszerű emberölések” büntetése tizenkét évtől halálig tartó börtön, a minősítetté viszont halálbüntetés (adott esetben szigorítással). A XIX. szakasz 2. §-a szerint minősített az emberölés, ha azt „több személyen, vagy ha terhes asszonyon, jótévőn, a polgári társadalomban különleges rangot betöltő személyen, vagy ha különleges módon és különlegesen gonosz szándékkal követik el”; a 4. § pedig egyéb minősített eseteket is felsorol, amelyek közül többet az egyéb különös részi tényállások *sui generis* deliktumként határoznak meg („a szülők, a gyermekek, a házastársak, az első fokú fivérek és nővérek megölése, továbbá kutak olyan megmérgezése, amelynek nyomán haláleset is bekövetkezett ténylegesen, az ismételt bérgyilkosság, a rablógyilkosság”).

³⁶ E körbe az összes le- és felmenő, egyenes ági vérrokon, a házastárs, valamint az örökbefogadó szülő, az örökbefogadott gyermek, a mostohaszülő (de érdekes módon a mostohagyermek nem), továbbá a gyám és a gyámolt tartozott.

³⁷ A csecsemőgyilkosság nem más, mint az újszülött gyermek anyja általi megölése, amelynek büntetési tétele az emberölés szankciójához igazodik.

³⁸ A csecsemő kitételét csecsemőgyilkosságnak kell tekinteni, ha a kitett újszülött a megtalálása előtt meghal, és természetesen ekkor is az emberölésre előírt szankciókat kell alkalmazni.

³⁹ A bérgyilkosság fogalma alá nemcsak az tartozott, ha valaki mást anyagi juttatások révén igyekezett rávenni egy harmadik személy megölésére, hanem a bármilyen egyéb ígérlet, fenyegetés stb. hatására végrehajtott vagy megkísérelt gyilkosságok is ideértettek; érdekes módon azonban a megbízó (a felbújtó) cselekményét a javaslat enyhébbnek értékelte, mint a tényleges gyilkos magatartását.

⁴⁰ A „megétegetés” az elaborátum szóhasználatában nem egyszerű mérgekeverés vagy mérgezés, hanem „méreggel elkövetett emberölés” (XXV. szakasz 1. §), vagyis a gyilkosság egy speciális, különösen veszélyes (és nehezen leleplezhető) módja.

⁴¹ A rablógyilkosság a javaslat szerint nem más, mint „haszonszerzési céllal elkövetett emberölés” (XXVII. szakasz 1. §), de a haszon bármi lehet, és az sem feltétel, hogy az ténylegesen realizálódjon. E minősített emberölési esetet még tovább súlyosbítja, „ha közút elállásával követik el, ... ha megismétlődik, és ha többekkel társulva, úgy gyakorolják, mint valami foglalkozást, és végül: ha a gyilkosság elkövetésének módjából a rablógyilkos különleges kegyetlenségére lehet következtetni” (XXVII. szakasz 3. §). Mivel azonban a XIX. szakasz 4. §-a értelmében a rablógyilkos büntetése eleve csak halál lehet, ezért a súlyosító körülmények legfeljebb a kivégzés szigorítását jelenthetik.

⁴² „A bármely személy ellen haszonszerzés céljából okozott erőszak (anélkül azonban, hogy annak halála következne be) latorság, amennyiben pedig a támadó ténylegesen el is vesz erőszakkal valamit, a büntettnak rablás a neve.” (XXXIV. szakasz 1. §) „Megismételt rablások esetén, amikor tehát a javulás reménye sincs már meg, ki lehet szabni a halálbüntetést is.” (XXXIV. szakasz 7. §)

⁴³ „Ha a nemi erőszak elkövetéséhez a tettesnek több társa volt, s a cselekmény egyúttal a köznyugalmat is megzavarta, olyannyira, hogy e tett a rablás egyik minősített esetének tekinthető, akkor ennél a büntettnél is helye van a rablás büntetéseire előírt büntetésnek.” (XXXVII. szakasz 8. §) Vagyis ha a nemi erőszakra csoportosan és rendszeresen, szinte már rutinszerűen, illetve ha különös félelmet keltve és a közbiztonságba vetett hitet lerombolva kerül sor, akkor halálbüntetés is kimondható.

⁴⁴ A tervezet XXXVIII. szakasz 8. §-a a lopás körébe foglalja a mai fogalmaink szerinti sikkasztást és a római jogból ismert használatlopást (*furtum usus*) is, mindkettőt (sok egyéb mellett) a lopás minősített esetének tekintve. Ugyane szakasz 11. §-a pedig kimondja, hogy „abban az esetben, ha a tolvaj már gyakran kapott súlyos büntetést, s nem mutat semmi reményt arra, hogy megjavuljon, éppen ezért részéről továbbra is veszedelem fenyegeti a társadalmat, büntetésként kimondható a halál is”.

szakasz),⁴⁵ csalárdság avagy csalás (XL. szakasz),⁴⁶ okirat- és pecséthamisítás (XLI. szakasz)⁴⁷ vagy gyújtogatás (XLIII. szakasz)⁴⁸ bűncselekményét valósítja meg; jelentős előrelépésként értékelhető viszont, hogy az elaborátum egyetlen erkölcsi vagy vallási deliktumra sem írt elő halálbüntetést, de még súlyos tömlöcbüntetést sem.

A tervezet – talán éppen túlságosan előremutató jellege miatt – soha nem került az országgyűlés elé megtárgyalásra, és bár később is (így 1802-ben és 1807-ben) voltak kísérletek annak plénum elé vitelére, arra végül is nem került sor. Eredetileg az 1827. évi VIII. törvénycikk által kiküldött választmány feladata szintén az 1795-ös javaslat átvizsgálása és véleményezése lett volna,⁴⁹ ám az általa 1829-re elkészített és 1830-ban az országgyűlés elé terjesztett elaborátum inkább az 1803. szeptember 3-án hatályba lépett osztrák büntető törvénykönyvet tekintette mintának. E tervezet ennek megfelelően meglehetősen retrográd volt: a halálbüntetést általánosan, a bűncselekmények széles körében alkalmazott „rendes” büntetésként szabályozta, a rendi különbségeket pedig mind a bűncselekmények meghatározása, mind pedig a büntetések kiszabása és végrehajtása során figyelembe vette; egyetlen haladó vonásának az tekinthető, hogy megtiltotta a minősített halálbüntetéseket. A reformkor szellemisége azonban ezt a szintet ekkorra már túlhaladta, így nem csoda, hogy az 1830-as elaborátum nem válhatott törvénné.

⁴⁵ A „tolvajok támogatásán” az elaborátum egyszerre érti a lopásra való felbujtást, a lopásban való bűnsegédi közreműködést, valamint az orgazdaságot. E cselekmény büntetése fő szabályként a lopás szankciójával egyezik meg: „Mindaz, aki magában a lopás aktusában szándékosan tényleges segítséget nyújt a tolvajnak, ugyanazon büntetésre teszi érdemessé magát, mint amilyenekkel a törvény rendelkezése a fő tolvajt sújtja.” (XXXIX. szakasz 4. §) Továbbá: „... e deliktum büntetése ... ugyanaz legyen, mint ami a közvetlenül megelőző szakaszban az elsődleges lopásra határozott meg.” (XXXIX. szakasz 8. §)

⁴⁶ A XL. szakasz 1. §-a szerint csalárdság „az igazságnak bármilyen álnok ravaszsággal történő, mások becsapására, vagy megkárosítására irányuló megváltoztatása vagy elkendőzése”. E szakasz a csalárdságnak rengeteg konkrét esetét sorolja fel: e büntett fogalmi körébe tartozik például a tervezet szerint az ún. alakoskodás („idegen személyiségnek álnok, más megkárosítására irányuló felvétele” /2. §/, például más neve alatt jognyilatkozat tétele), a hamis tanúzásra való felbujtás, a váltóhamisítás, a mérték- és súlyhamisítás, a szerzői jogi plágium, a csalárd csőd, a csecsemők összecserélése stb. A csalás büntetése pedig – a tolvajok támogatása büntetéhez hasonlóan – a lopáséhoz igazodik, tehát többszörös visszaesés és megrögzött, javíthatatlan bűnöző életmód esetében halálbüntetés is alkalmazható.

⁴⁷ E cselekmény büntetésére szintén a lopásra előírt tételek irányadóak, hozzátéve, hogy „súlyosabban vét az, aki e büntetével valakinek életére ... tör, mint az, aki ... csak mások javai ellen ármánykodik, de sem becsülete, sem élete ellen nem” (XLI. szakasz 3. §).

⁴⁸ A javaslat gyújtogatás címszó alatt valójában a mai „közveszély okozás” büntettséghez sorolható minden olyan magatartást ért, amely a közösségre nézve veszélyt jelent (például vízáradás okozása gátak lerombolásával). Ami pedig a szankciót illeti: „Abban az esetben, ha a fennálló pozitív szándék, valamint a másik ember megölésének intenciója következtében valaki meghalt és nagyobb anyagi kár is bekövetkezett, az ilyen tettesre a halálbüntetést is ki lehet mondani.” (XLIII. szakasz 11. §)

⁴⁹ „Az 1790/1:LXVII. törvénycikk alapján kidolgozott rendszeres munkálatok tárgyalása, mint igen nagy jelentőségű és fontos következményekkel bíró ügy, hosszabb tanácskozást igényelvén: a karok és rendek, Ő szent felsége kegyes jóváhagyásának hozzájárulásával, egy számos tagból álló bizottság kiküldését határozták el, mely albizottságokra oszolva, az említett munkálatokat bírálja meg, a fentebb idézett 1790/1:LXVII. törvénycikk elvei szerint vegye tárgyalás alá s véleményét úgy maguk a bizottsági munkálatokra, valamint a tervezett törvénycikkekre vonatkozólag is, indító okokkal támogatva, a következő országgyűlésre nyujtsa be.” (1827. évi VIII. tc.)

A szabályozás igénye azonban ekkor (ellentétben például az 1790-es évekkel) már megvolt a nemességben, amit az udvar belpolitikai szerepvállalásának fokozódása tesz érthetővé. A kancellária ugyanis a felvilágosult gondolatok terjedését és az uralkodóval való szembenállást igyekezett részben adminisztratív, részben büntetőjogi eszközökkel megakadályozni, és az ilyen cselekmények letörése érdekében (különböző állam elleni, politikai vagy sajtóvétségek elkövetése címén) többeket büntetőeljárás alá vont vagy akár be is börtönöztetett. Így járt például br. Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos és az ún. „országgyűlési ifjak” több tagja is. Ilyen körülmények között érthetővé válik, hogy a magyar nemesség miért változtatta meg nagyjából egy rövidke évtized alatt addigi álláspontját, és miért kezdett el egyre jobban ragaszkodni egy új, a jogbiztonságot (és persze ezáltal a nemesi érdekek érvényesülését) garantáló, egységes büntető kódex létrehozásához. Erre az első alkalom az 1839-40. évi diétán adódott, amikor is az országgyűlés az 1840. évi V. törvénycikkkel országos választmányt küldött ki, melynek elsődleges feladatául a börtönrendszer megreformálását (pontosabban a tömlöcök helyetti börtönrendszer kialakítását), másodsorban azonban az 1830-as büntető anyagi és eljárásjogi javaslat „tökéletesítését” jelölte meg. Az országos választmány 1841. december 2-án úgy határozott, hogy a munkát három alválasztmányban fogja elvégezni, melyeket az anyagi, az eljárási és a végrehajtási jog korszerű, a humanizmus elveinek megfelelő szabályainak megalkotására hoznak létre. Ugyanekkor e három bizottság munkájának összehangolására és a követendő alapelvek meghatározására egy küldöttséget állítottak össze,⁵⁰ mely december 10-én az anyagi jogi alválasztmány számára egyebek mellett lefektette azt az elvi álláspontot, hogy a halálbüntetést a köztörvényes bűncselekmények szankciói köréből ki kell iktatni.⁵¹ Bár az anyagi jogi bizottság elnöke gr. Tihanyi Ferenc lett, a tervezet Deák Ferenc keze nyomát viselte magán, mivel ő hangolta össze az anyagi jogi alválasztmány munkáját, és a végső szöveget ő diktálta le a bizottság titkárának, Pulszky Ferencnek.⁵²

⁵⁰ A küldöttség elnöke gr. Teleki József, tagjai pedig Deák Ferenc, gr. Dessewffy Aurél, br. Eötvös József, Klauzál Gábor, Pulszky Ferenc és Zarka János voltak.

⁵¹ Az alválasztmányok számára további elvi követelményként állították fel a törvény előtti egyenlőséget (konkrétan azt, hogy nemes és nem-nemes, illetve hogy világi és egyházi személyek között semmi különbség ne tévessék); a büntető eljárás szóbeliségét és nyilvánosságát; a felelősségre vonásnak és a büntetés végrehajthatóságának az elévülését; a testi büntetések eltörlését; hogy a büntetőpercek az akkuzatórius formán alapuljanak; valamint hogy ugyanaz a grémium ítélje meg a tény- és a jogkérdéseket is.

⁵² A tervezetet sokan Szalay László nevéhez kötik, ő azonban – bár időnként kétségtelenül segített a munkában – nem volt tagja az anyagi jogi bizottságnak; ő az eljárási alválasztmány titkári teendőit látta el. A félreértés oka az, hogy a tervezetet egy röpiratban Szalay ismertette meg a nagyközönséggel, így a köztudatban e javaslat az ő nevével forrott össze, noha annak megszerkesztése és megszövegezése Deák és (kisebb részben) Pulszky érdeme.

A javaslat legfontosabb vonása természetesen az volt, hogy a halálbüntetést nem vette fel a szankciók sorába,⁵³ de a büntetések nemeiről rendelkező 8. § nemcsak ezt a jogkövetkezményt „törölte el”, hanem a testi és a megszégyenítő büntetéseket is.⁵⁴ A legsúlyosabb szankció az „életfogytáig tartó rabság” lett (volna),⁵⁵ és még az olyan bűncselekmények esetében is maximum ezt lehetett (volna) alkalmazni, mint a gyilkosság,⁵⁶ a felségsértés⁵⁷ vagy a hűtlenség.⁵⁸ Bár a tervezetet az alsóház előbb az 1843 augusztusában megtartott kerületi ülésen 30 megye igenlő szavazatával, 12 megye nemleges szavazata ellenében,⁵⁹ később pedig a szeptemberi országos ülésen⁶⁰ 27:16 arányban elfogadta, a főrendiház ellenállásán a javaslat végül megbukott.⁶¹ 1848-ban a forradalom győzelmével és Deák igazságügy-miniszterré válásával ismét felmerült az elvi lehetősége annak, hogy ezekből a humanisztikus elképzelésekből jogszabály legyen, ám az 1847-48-as országgyűlés, az utolsó rendi diéta az áprilisi törvények megalkotása kapcsán az alapvető államszervezeti és alkotmányjogi (a feudalizmusból a polgári korszakba való átmenetet biztosító intézkedésekkel kapcsolatos) kérdésekkel volt elfoglalva, a későbbi választott törvényhozás pedig a forradalom vívmányait próbálta megvédeni, illetve a belső szervezkedéseket elfojtani. Ilyen körülmények között a büntetőjog reformjának gondolata nem válhatott központi kérdéssé, sőt a humanizálódás helyett nagyfokú szigorodás figyelhető meg.

⁵³ Ezenkívül fontos jellegzetessége volt még, hogy a büntetési minimumot nem ismerte, így korlátlan enyhítési lehetőséget biztosított (volna) a bíró számára

⁵⁴ Ezt csak megerősítette a 17. § rendelkezése, amely kimondta, hogy „a büntetéseknek olyan nemei, melyek a fentebbi 8. paragrafusban megemlítve nincsenek, ezentúl semmi büntető közkereseti esetben alkalmazhatók nem lesznek”.

⁵⁵ Emellett a tervezet a határozott ideig tartó rabságot, a fogságot (áristomot), a közhivatal elvesztését, a pénz (vagyon-) büntetést, valamint a bírói megdorgálást ismerte.

⁵⁶ „Holtig tartó rabság leend a gyilkos büntetésének legnagyobb mértéke...” (110. §)

⁵⁷ „A felségsértésnek legnagyobb büntetése holtig tartó rabság leend.” (421. §)

⁵⁸ „A hűtlenségnek legnagyobb büntetése holtig tartó rabságig terjedhet.” (430. §)

⁵⁹ Hét megye nem szavazott, egynek a képviselői pedig nem voltak jelen.

⁶⁰ A Rendi Tábla (az alsóház) a törvényeket két szakaszban fogadta el. Előbb a kerületi ülésre került sor, amelyben a követek a végső szavazásra bocsátandó törvényjavaslat szövegének kialakítását végezték el, olyan szöveget próbálva meg megfogalmazni, amely várhatóan az országos ülésen többséget tud szerezni. Az itt lefolytatott vitáról nem készült jegyzőkönyv, a kerületi ülésen történekről tehát hivatalos dokumentumok nem maradtak fenn, kivéve ez alól természetesen a kompromisszum eredményeként megalkotott törvényszöveg feletti szavazás eredményét. A „hivatalos” (dokumentált) vita ennek következtében az ún. „országos ülésre” maradt, ahol azonban a szöveg változtatására már nem volt mód; itt pusztán a törvényjavaslat végső változatának elfogadása vagy el nem fogadása volt a tét. Természetesen mivel a kerületi ülésen a javaslat már többséget tudott szerezni, ezért csak ritkán fordult elő, hogy az alsóház végül mégsem fogadta el a tervezetet, ez azonban a vita heveségén nem változtatott, már csak azért sem, mert a kisebbségi véleményt képviselő követek a vita jegyzőkönyvével tudták igazolni, hogy vármegyéjük követutasításának eleget tettek.

⁶¹ Az eljárásjogi tervezet (főképp az esküdszéki rendszer bevezetésének terve miatt) ugyanígy járt, és csak a börtönügyi javaslatot fogadta el az országgyűlés mindkét háza, azt viszont tanácsadói javaslatára az uralkodó nem szentesítette, mondván, hogy a másik két kódex nélkül önmagában a végrehajtás törvényi szabályozása értelmetlen volna, a szükséges változtatások pedig adminisztratív úton is megoldhatók, így a börtönállapotok javítása érdekében törvényi szintű rendezésre nincs szükség.

Ennek oka az említett belső szervezkedés, a kisebbségek ellenállási mozgalmainak aktivizálódása, különösen pedig a szerb felkelők által kirobbantott délvidéki lázadás volt. E lázadás letörése érdekében július 19-én Szemere Bertalan, a Batthyány-kormány belügyminisztere a felkeléssel érintett déli megyékben kinyilvánította az ostromállapotot, mely az állam elleni cselekmények vonatkozásban a statárium⁶² bevezetésével járt, Deák pedig július 22-ére az alsóház indítványára kidolgozott egy javaslatot, mely rendkívüli büntető bíróságok (ún. „vésztörvényszékek”) felállítását rendelte el; továbbá meghatározta azokat az állam elleni, illetve katonai büntetteket, amelyek esetében e vésztörvényszékek rögtönítélő eljárás keretében halálbüntetést szabhatnak ki, valamint azokat az eljárási szabályokat, amelyek ezen processzusra vonatkoznak. E tervzetből azonban csak hosszú hónapok múlva, 1849. február 13-án lett ténylegesen törvény, amikor azt a debreceni országgyűlés a katonai helyzet kiéleződése miatt végül is elfogadta.⁶³

⁶² A statáriális (rögtönítélő) eljárás vagy „talponálló” per (*processus iudicii statarii, processus summarissimus*) Magyarországon nem volt előzmények nélküli. Már a XVII. században létezett a „cirkálás” intézménye, amikor is a közrend és közbiztonság megrendülése idején (például rablóbandák fosztogatása esetén vagy háborús években) a vármegyei közgyűlés eseti felhatalmazása alapján az alispán néhány szolgabíróval és esküdtel (néha pedig egymaga, a helyi nemesek közül bírótársakat választva) mint rendkívüli bíróság járta azokat a vidékeket, ahol a bűnözés gyors és hatékony felszámolására égető szükség volt, és faluról falura menve ítélkezett az elfogott gonosztevők felett. A cirkáló bíróság által kiszabott büntetés ilyenkor rendszerint azonnali akasztásra szólt, mégpedig mindazokban az ügyekben, amelyekben való eljárásra a *congregatio parochialis* azt feljogosította. Ezek sokszor nagyon csekély súlyú bűncselekmények voltak, például Nyitra vármegye 1656-ban minden lopást halállal rendelt büntetni egészen addig, amíg a közrend végleg helyre nem áll; de azonnal végrehajtandó halálbüntetés járt annak a falusi bírónak is, aki a bűnözők üldözését vétkesen elmulasztotta. Ebből a cirkálásból alakult ki a XVIII. század második felében a statáriális eljárás, amely „virágkorát” Magyarországon (legalábbis ami a feudalizmus korszakát illeti) a XIX. században élte. A statáriális eljárást helytartótanácsi rendeletek szabályozták; ezek kimondták, hogy bármely vármegye akkor rendelhet el statáriumot, ha erre a nádortól vagy (tipikusan) a királyi helytartótanács elnökétől engedélyt kap, és ha azt az engedély megérkezése után 14 napon belül közhírré teszi (kihirdeti). A bűnözés helyzetéről a vármegye háromhavonként be kellett, hogy számoljon a helytartótanácsnak, amely ez alapján felülvizsgálta az engedély szükségességét, és adott esetben (ha a közbiztonság ezen idő alatt helyreállt) visszavonhatta azt; de egyébként is egy év után a rendkívüli állapot megszűnt, hacsak a vármegye kifejezetten új engedélyt nem kért (vagyis meg nem hosszabbította azt). A rendkívüli állapot kihirdetését csak meghatározott bűncselekmények üldözésére lehetett kérni, így rablásra (*praedocinium*), rablógyilkosságra (*latrocinium*), útonállással elkövetett fosztogatásra (*obsessio viarum cum spoliatione juncta*) és szándékos gyújtogatásra (*incendium malitosum*). Rögtönítélő eljárásnak a helytartótanácsi rendelkezések értelmében ezen büntettek elkövetői közül is csak azokkal szemben lehetett helye, akiket tetten értek, illetve akik elfogatásuk során a letartóztatással szemben fegyveresen ellenálltak, néhány szigorúan meghatározott kivételtől eltekintve (így például nem lehetett „talponálló” per útján felelősségre vonni azt, aki még nem múlt el húszéves és korábban büntetve nem volt, de azt sem, akivel szemben a bizonyítékok hiányosak voltak és azok beszerzése hosszabb időt vett volna igénybe). Az eljárás maga a letartóztatástól számított legfeljebb három nap alatt be kellett, hogy fejeződjön, ellenkező esetben az ügyet át kellett tenni a rendes bírósághoz. A statáriális bíróság öt tagból állt, akik csak kétfajta ítéletet hozhattak: vagy halálra ítélték a vádlottat (ehhez egyhangú döntés szükségeltetett), vagy felmentették őt. Ha nem volt egyhangú a határozat, akkor megint csak a rendes bíróság vette át az ügyet. A halálos ítélet meghozatalát követően legfeljebb három órán belül a kivégzést végre kellett hajtani, a holttestet pedig elvileg a statárium teljes ideje alatt, a gyakorlatban három napig az akasztófán kellett hagyni „elrettető példaadás” végett, ezt követően pedig az akasztófa mellé kellett elföldelni.

⁶³ A végleges szövegváltozat ugyan valamelyest eltért a Deák-féle eredeti verziótól, de lényeges változtatásokat nem hajtottak végre rajta, így a törvény gyakorlatilag Deák elképzeléseire alapult.

Az 1849. évi I. törvénycikk (az ún. „vésztörvény”)⁶⁴ a hazaárulás, az ellenség segítése, az ellenséggel szövetkezés, a magyar honvédelem gyengítése stb. fogalomkörébe vonható elkövetési magatartásokat rendelte statáriális eljárás keretében halállal büntetni, kivéve ha azokat 18 éven aluli személyek, örültek vagy terhes nők valósították meg.⁶⁵ Azokat a területeket, ahol e törvény rendelkezéseinek alkalmazása szükségesnek mutatkozott, a Honvédelmi Bizottmány határozta meg, és ugyancsak a Honvédelmi Bizottmány nevezte ki a vésztörvényszékek tagjait.⁶⁶ Tetténérés esetén e bűncselekmények elkövetőit bárki elfoghatta, ezt követően pedig a terheltet 24 órán belül bíróság elé kellett állítani, amely legfeljebb háromszor 24 óra alatt ítéletet kellett, hogy hozzon. A rögtönítélő eljárás teljes mértékben szóbeli⁶⁷ és főszabály szerint nyilvános volt, de a nyilvánosságot „az álladalom érdekében felmerülő fontos okok” miatt ki lehetett zárni. Ha a vád alá vont személyt a vésztörvényszék egyhangúlag bűnösnek találta, akkor kizárólag halálra ítéltette,⁶⁸ amely ítéletet „mindenkor puskapor és golyó által”, az ítélet meghozatalától és az azt követő azonnali kihirdetéstől számított három órán belül kellett végrehajtani, és amely ítélettel szemben semmiféle jogorvoslatot igénybe venni vagy kegyelmi kérvényt előterjeszteni nem lehetett. A Honvédelmi Bizottmány 1849 márciusa és júniusa között 18 ilyen rendkívüli bíróságot állított fel, ezeket azonban júniusban megszüntették, és helyettük egy országos központi vésztörvényszéket hoztak létre; ám ez utóbbi mindössze két ügyben járt el, ítéletet ezekben

⁶⁴ A törvény teljes és pontos címe a következő volt: „1849. évi I. törvénycikk a rögtönítélő hadi s polgári vegyes bíróságok felállítása, szerkezete, eljárása, s ítéletek alá tartozó esetek meghatározása tárgyában”.

⁶⁵ A törvény 5. §-a a következőképpen rendelkezett: „A 18 éven alóliak, örültek és terhes asszonyok kivételével ezen rögtönítélő bíróság ítélete alá tartozik sors és nem különbség nélkül, a magyar haza polgárai és lakosai közül, legyen az polgári, egyházi vagy katonai egyén: a) Ki a magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása, s területi épsége ellen valósággal fegyvert fog - vagy másokat illy cselekvésre izgat. b) Ki az ellenséggel czimborál - annak szabad akaratból - tetteles kényszerítés nélkül, bármi szolgálatot tesz - kémül szolgál, eleséget, fegyvert, pénzt visz - zsoldosokat szerez, utat és ösvényt mutat - írott vagy szóbeli utasítással segedelmére van. c) Ki az ellenség rendeleteit, intézkedéseit, s csábító felhívásait ellenállhatlan kényszerítés közbejötté nélkül - fogatba veszi s terjesztgeti. d) Ki Magyarország katonáját s bármely más polgárát, - ugyszintén bárminemű fegyvert, löport s egyéb hadi szereket az ellenség kezébe szolgáltat. e) Ki ellenállhatlan kényszerítés közbejötté nélkül az ellenségtől hivatalt vagy bárminemű megbízatást elfogad - s annak érdekében működik. f) Ki az ország hadseregét, vagy annak osztályát - vagy szolgálatban eljáró bármely hivatalnokát, biztosát, futárát szándékosan tévutra vezeti, ezek működéseit tetteleg gátolja, vagy személyeiket utazásaik közben letartóztatja. g) Ki az ország seregének, élelemmel, zsolddal, szállásali ellátását, vagy továbbszállítását tettelesen, és szándékosan akadályozza. h) Ki az országgyűlés, annak határozatait, s rendeleteit s intézkedéseinek tettelesen ellenszegül, vagy tetteles ellenszegülésre határozottan izgat. i) Ki magánál, tudva, ellenséges katonát vagy kémet rejteget.”

⁶⁶ A vésztörvényszék öt tagból állt, melyek közül kettő katonai, másik kettő polgári egyén volt, elnöke pedig katona és civil is lehetett.

⁶⁷ Mindamellett a szóban elhangzottak jegyzőkönyvezésére szigorú szabályok vonatkoztak, a vádlott és a tanúk által elmondottakat például szó szerint le kellett írni, a leírtakat az illető kihallgatása után nyomban fel kellett olvasni, és azt a bíróság minden tagjának alá kellett írnia.

⁶⁸ Ha a rendkívüli bíróság a terheltet egyhangúlag ártatlannak találta, akkor természetesen fel kellett őt menteni, ha pedig a szavazatok megoszlottak, akkor (a többségi véleménytől függetlenül) a rendes bíróságnak kellett őt átadni.

sem hozott, július 20-a körül pedig Görgey kezdeményezésére tevékenységét formálisan is beszüntette.

A szabadságharc leverése után a megtorlás időszaka következett, amely a kiszabott és végrehajtott halálbüntetések számának drasztikus megnövekedésével járt. A halálos ítéletek pontos száma nem ismert, azt a források (beleértve mind a katonai törvényszékek, mind a statáriális bíróságok ítéleteit) félezer körülire teszik, amelyekből mintegy 120-150 lett ténylegesen végrehajtván.^{69 70} A császár parancsa (illetve annak felhatalmazása révén Haynau 1849. július 1-jei győri proklamációja) alapján nem sokkal a világosi fegyverletétel után, 1849. augusztusában és szeptemberében felállították a haditörvényszékeket (*Kriegsgerichten*), amelyek feladatává a forradalomban és szabadságharcban részt vett személyek felelősségre vonását tették.⁷¹ E bíróságok a katonai büntetőjog alkalmazásával döntően állam elleni bűncselekmények (hazaárulás, hűtlenség, lázadás stb.) miatt ítélték halálra és végeztették ki az 1848/49-es események legfőbb irányítóit, ám tevékenységük kiterjedt azon államellenes magatartások megtorlására is, amelyeket a felségárulók a szabadságharc leverése után követtek el.⁷² Emellett a szabadságharc alatt a magyar honvédségben szolgált, majd a

⁶⁹ Kecskeméti Károly levéltári kutatásaira alapozva körülbelül százötven kivégzett politikai és katonai vezetőről beszél, míg Mezey Barna nem egészen 120 kivégzésről ír; azt azonban mindketten elismerik, hogy ennek a többszörösére tehető azoknak a száma, akiknek az életét a császári katonák a letartóztatásukkal szembeni ellenállás során vagy szökésük megakadályozása végett oltották ki. (Vö.: Kecskeméti Károly: A halálbüntetés eltörlésének ügye az országgyűlésen. Szemere Bertalan 1843. augusztus 19-i beszéde. In: Kerezi Klára /szerk./: Kriminológiai Közlemények 53., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1996, 84-104. o.; valamint Mezey Barna: Az 1849. évi megtorlások történetéhez. In: Jogtudományi Közöny, 1999/11. szám, 457-466. o.)

⁷⁰ A császári represszió történetéhez tartozik még, hogy nagyjából 1700 személyt ítélték szabadságvesztésre („egyszerű” várfogságra vagy sáncmunkával egybekötött fogságra), mintegy 40-50 ezer volt honvéddal szemben rendelték el az osztrák haderőbe való kényszersorozást (igaz, nagy részüket hamarosan elbocsátották, mivel a helyőrségek nem voltak felkészülve ennyi újonc fogadására), több ezren pedig a megtorlástól való félelmükben vagy itthon voltak kénytelenek bujkálni, vagy pedig (többségükben) emigrációra kényszerültek.

⁷¹ E haditörvényszékek közül a legtöbb halálos ítéletet az aradi és a pesti hozta. Az egyedül közel háromezrész halálos ítéletet kimondó aradi, ún. „megerősített haditörvényszék” felállítását Haynau augusztus 25-én külön parancsban rendelte el, majd augusztus 31-én egy újabb parancsban kiterjesztette a felelősségre vonandók körét a szabadságharc irányítóin túl gyakorlatilag mindenkire, akinek a tevékenysége bármilyen módon elősegítette az 1849. április 14-i függetlenségi nyilatkozat előtti *status quo* megváltoztatását vagy az új, a császár által soha el nem ismert magyarországi állami rend védelmét.

⁷² A leghíresebb kivégzettek közé „az aradi tizenhármak” és gróf Batthyány Lajos tartoztak, de többeket (köztük például magát Kossuth Lajost is) távollétükben ítélték halálra (és távollétükben szimbolikusan „ki is végezték” őket, pontosan követve az igazi akasztásnál alkalmazandó eljárás szabályait). Nem közismert, de az aradi vértanúk ellen nem egy, hanem három különböző büntető eljárás folyt le: Kiss Ernővel szemben augusztus 25-én, Vécsey Károllyal szemben pedig szeptember 3-án indítottak önálló büntetőperet, míg Aulich Lajost, Damjanics Jánost, Dessewffy Arisztidet, Gáspár Andrást, Knezich Károlyt, Láhner Györgyöt, Lázár Vilmost, Lenkey Jánost, Leiningen-Westerburg Károlyt, Nagysándor Józsefet, Pöltenberg Ernőt, Schweidel Józsefet és Török Ignácot augusztus 25-én együttesen vádolták meg felségsértéssel és más rokon bűncselekményekkel. Ez utóbbi eljárásban szeptember 28-án, Kiss és Vécsey ügyében pedig szeptember 21-én született ítélet, melyek mindegyike – két kivétellel – kötélt általi halálra szült. (Gáspár András tízévi várfogságot kapott, Lenkey János esetében pedig mellőzték a büntetés kiszabását, mivel ő a börtönben megtébolyodott, és néhány hónappal később meg is halt.) Haynau szeptember 30-án aláírta a halálos ítéleteket, Lázár Vilmos, Dessewffy Arisztid, Kiss Ernő és Schweidel József büntetését azonban kegyelemből

fegyverletétel után az osztrák hadseregbe besorozott és onnan megszökött személyekkel, illetve azok segítőivel és felbujtóival szemben Haynau elrendelte a rögtönbíráskodást, amely eljárások lefolytatását ugyancsak a haditörvényszékek hatáskörébe utalta. Szintén 1849-ben a köztörvényes bűntettek vonatkozásában Magyarországon is életbe léptették az 1803-as osztrák büntető törvénykönyvet (*Strafgesetz*), mely retrográd szabályaival (egyebek mellett a halálbüntetés széleskörű alkalmazásának előírásával) visszavetette a magyar büntetőjog fejlődését. Ezen a helyzeten az sem változtatott, hogy 1852. május 17-én új büntető törvénykönyvet (*Strafgesetzbuch*) fogadtak el az örökös tartományok számára, amelyet május 27-én I. Ferenc József (1848–1916) császári nyílt parancsával Magyarországon is hatályba léptettek.⁷³ Ez a Btk. a halálbüntetést (1803-as elődjéhez hasonlóan) továbbra is *poena*

a katonák esetében rendkívül megszégyenítőnek számító kötél általi halálról „lőpor és golyó általi” halálra változtatta. A végleges ítéleteket az ekkor szokásos módon, egy nappal a kivégzés előtt, azaz október 5-én közölték az elítéltekkel, majd másnap, október 6-án hajnalban végre is hajtották azokat. A dátum szimbolikus volt; nem véletlenül esett a megtorlás napja éppen október 6-ára, hiszen az osztrákok ezzel akartak válaszolni az 1848. október 6-án a magyar események hatására kirobbant bécsi felkelésre és Latour hadügyminiszter meggyilkolására. A kivégzés menete egyébként az volt, hogy előbb Lázaron, Dessewffyn, Kissen és Schweidelen a sortűzet hajtották végre, majd sorban egymás után felakasztották Pöltenberget, Törököt, Lähnert, Knezichet, Nagysándort, Leiningen-Westerburgot, Aulichot, Damjanichot és Vécseyt. (A legenda szerint Damjanich kivégzése történt meg utoljára, ez azonban nem igaz; bár a „protokoll” alapján mint a legfőbb „bűnöst” az aradi tizenhármak közül valóban őt kellett volna utolsóként kivégezni, Haynau Vécsey iránti személyes ellenszenvé miatt azonban Vécsey Károly volt az, aki saját felakasztása előtt kénytelen volt végignézni összes bajtársa halálát.) Gróf Batthyány Lajos kivégzésének az időpontját ugyancsak az egy évvel azelőtti bécsi forradalomra adott válaszként tették október 6-ára, bár a vele szemben lefolytatott eljárás maga minden tekintetben független volt az aradi *Kriegsgericht* előtti perekétől. Batthyány letartóztatására már 1849. január 8-án sor került, majd Világos után az olmtúzi haditörvényszék előtt indult meg felségsértési pere. A halálos ítéletet a Ludwig Leuzendorf százados mint hadbíró vezette tanács augusztus 30-án hozta meg, Leuzendorf azonban valószínűleg nem akarta a volt miniszterelnök halálát, ezért kegyelmi javaslatot terjesztett be (az udvar és a kormány, élén Schwarzenberg miniszterelnökkel valószínűleg el is hitette vele, hogy csak a példastatuálás kedvéért kell őt bűnösnek nyilvánítani, de azután majd meg fognak neki kegyelmezni). Erre azonban a nemzetközi tiltakozás dacára nem került sor, így rá is kötél általi halál várt, melyből csak annak köszönhetően lett sortűz általi kivégzés (mely – mint említettük – kevésbé volt megalázó, mint az akasztás), hogy felesége október 5-ére kieszközölte azt a lehetőséget, hogy utoljára még találkozhasson egyszer a férjével, és ezen alkalommal sikerült becsempésznie számára egy levélbontó kést, mellyel Batthyány öngyilkosságot kísérelt meg. És bár a kés életlensége miatt sem szíven nem tudta szúrni magát az örök által végig felügyelt szobában, sem csuklóján az ereit nem tudta felvágni, ám nyakát képes volt éppen annyira megsebezni, hogy másnap az akasztást ne lehessen rajta végrehajtani, és még mielőtt a vérvesztésbe belehalt volna, a kivégzést felügyelő Kempen altábornagy Lichtenstein herceg engedélyével saját hatáskörben úgy döntött, hogy sortűz révén kell őt kivégezni. Végül meg kell említeni Kossuthnak és 35 társának a távollétükben „végrehajtott” jelképes „kivégzését”, amelyre már a fő megtorlási hullámot, Haynau 1850. júliusi visszahívását követően, 1850. szeptember 22-én került sor, épp olyan módon (igazi hóhér közreműködésével és igazi akasztófák felállításával), mintha a halálra ítélték ténylegesen jelen lettek volna. Az egyébként, hogy a megtorlás áldozatai nem voltak 120-150-nél többen, részben – meglepő módon – épp magának Haynau-nak volt köszönhető, aki miután megtudta, hogy le akarják őt teljhatalmú parancsnoki és kormányzói pozíciójából váltani, 1850. március 5-én több mint négyszáz elítéltnak adott kegyelmet. (A kivégzések történetéhez lásd: Kecskeméti: i. m. 86. o.; Mezey: i. m. 458-465. o.; Hermann Róbert: Haynau tábornagy. Múlt és Jövő, 1999/2. szám /Internet: http://www.multesjovo.hu/hu/content_one.asp?ContentID=294&PrintedID=18/, a http://www.emleke.hu/emlekevek/batthyany_lajos_emleke/hirek_sajtoszemle/news/D888_news_201258.html internetes oldalt, valamint Hegedűs Péter és Szabó Zoltán interjút Katona Tamással /IPM 2007/6. szám, 48-51. o./)

⁷³ A hatályba lépés időpontja 1852. szeptember 1-je volt.

ordinariaként szabályozta, melyet (a polgári büntetőbíráskodás körében) kötéssel rendelt végrehajtani. Szigorú anyagi jogi rendelkezései ellenére e törvény két vonatkozásban mégis előrelépést jelentett: egyrészt a minősített és súlyosított kivégzések ettől kezdve örökre megtiltottak, másrészt húszévesnél fiatalabb elkövetőkkel szemben halálbüntetés alkalmazására többé nem kerülhetett sor.⁷⁴

1861-ben újra lehetőség nyílt a magyar jog alkalmazásához való visszatérésre. Az Országbírói Értekezlet elfogadta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat (ITSZ), mely a büntető anyagi és eljárási jog vonatkozásában az 1848 előtti állapotok visszaállítását⁷⁵ határozta el,⁷⁶ azzal a két különbséggel, hogy egyrészt a rendi különbségek megszűnnek (mégpedig úgy, hogy a nemesek régi jogai ezentúl mindenkit megilletnek),⁷⁷ másrészt a testi büntetések a büntettek vonatkozásában eltöröltetnek.⁷⁸ Ez az elhatározás azonban újra azon kaotikus szabályhalmazt hívta életre, mely a forradalom előtt oly nagy jogbizonytalanságot szült. Ismét életbe léptek a feudális törvények,⁷⁹ valamint a partikuláris szokásjogi és a területiális szabályok, és újra követhetlenné vált, hogy az egyes bíróságok milyen normák megszegéséért és milyen jogi rendelkezések által szabályozott szankciókkal büntet(het)nek.⁸⁰ Megint felmerült tehát az igény, mégpedig minden korábbinál erőteljesebben, arra, hogy

⁷⁴ Ehelyett tíztől húsz évig terjedő „súlyos börtönre” kellett őket ítélni.

⁷⁵ „A magyar büntető törvények és törvényes gyakorlat, a változott viszonyokhoz idomítva ... visszaállítatnak.” (ITSZ II. preambulumban) Továbbá: „A magyar büntető törvények és törvényes gyakorlat, az osztrák büntető törvényénél szelidebbek lévén, azok szerint lesznek a magyar törvények visszaillesztése előtt elkövetett büntettek és kihágások is elítélendők.” (ITSZ II. 9. §)

⁷⁶ Bár komolyan felmerült a Deák-féle javaslat egy átdolgozott változatának hatályba léptetése is, de mivel Deák ragaszkodott a miniszterek büntetőjogi felelősségéhez, ezért arra végül is nem került sor.

⁷⁷ „A nemesek és nem-nemesek által elkövetett büntettek büntetési módjának, nemének és mértékének meghatározása tekintetében, a nemes és nem-nemes között többé különbség nem lehet...” (ITSZ II. 2. §) „A nemesek vagy nem-nemesek által elkövetett büntettek iránti eljárás tekintetében, a régi magyar törvények szerint fennállott különbség jövőre hasonlóul megszüntetetik, még pedig nem a nemes joga csonkításával, de a nem-nemesnek a nemeshez emelésével.” (ITSZ II. 3. §)

⁷⁸ Ez azonban csak a büntetésekre vonatkozott, mert az ITSZ szerint „a testi büntetés óvatos használata a kihágásoknál fennhagyatik” (ITSZ II. 5. §). A testi büntetések rendőrségi kihágások esetében való alkalmazását csak a büntető törvényekre és gyakorlatra vonatkozó némely intézkedésről szóló 1871. évi LII. törvény cikk szüntette meg, kimondva, hogy „a testi fenyíték, mint fő-, mellék- vagy súlyosító büntetés, továbbá mint fegyelmi büntetés, úgy bűnvádi, mint rendőri esetekben többé nem alkalmazható”. Ám még ezzel sem ért véget hazánkban a testi büntetések korszaka, a Horthy-rendszerben ugyanis azt egyes bűncselekményekre visszaállították (például az árdrágító visszaélésekről szóló 1920. évi XV. tc. 1. § (2) bekezdése, illetve a 3. § (1) bekezdése /más büntetések mellett/ felnőttekkel szemben 10-25 botütés, fiatalokéval szemben pedig 5-25 vesszőütés kiszabását is lehetővé tette).

⁷⁹ Mindazonáltal ezt követően a rendes bíráskodásban semmilyen más bűncselekményért nem szabtak ki jogerősen halálbüntetést, mint gyilkosságért. 1873-ig erre is mindössze 28 esetben került sor, ezek közül a halálos ítéletek közül pedig egyetlenegy sem lett végrehajtva, mert az uralkodó mindegyiket kegyelemből fegyházbüntetésre változtatta át.

⁸⁰ Ezt a jogbizonytalanságot redukálta némileg Pauler Tivadar 1864/65-ben megjelent Büntetőjogtan című kétkötetes tankönyve, mely főként a régi magyar jog, az osztrák Btk., valamint az észjogi iskola megállapításai kontrasztolásával egy olyan rendszert dolgozott ki, amely a jog gyakorlati alkalmazásának segítésére alkalmasnak mutatkozott, és amelyet ezért a gyakorló bírák, ügyészek és ügyvédek szokásjogi alapon felhasználtak és álláspontjuk alátámasztására ténylegesen meghivatkoztak.

szülessen egy új, a büntetteket és az ezeket elkövetőkkel szemben alkalmazható büntetéseket átfogó és kimerítő jelleggel szabályozó kódex, amely egyszer s mindenkorra véget vet a jogbizonytalanságnak, és végre Magyarországot is a fejlett (büntető)jogi kultúrával rendelkező európai államok körébe emeli. Erre végül 1878-ban került sor, amikor is a magyar országgyűlés hosszas előkészítés és többszöri sikertelen próbálkozás után⁸¹ elfogadta a Csemegi Károly által kidolgozott büntetőtörvény-tervezetet, és „1878. évi V. tc.” szám alatt életbe léptette az első magyar büntető törvénykönyvet.

A Csemegi-kódex (az 1843-as tervezettel ellentétben) ismerte és szabályozta a halálbüntetést,⁸² bár azt csak a valóban legsúlyosabb bűncselekmények esetében engedte meg. E követelmény érvényesülését a törvénykönyv három módon is biztosította. Először is a különös rész⁸³ minden deliktum esetében kifejezetten megnevezte azon szankciónemeket, amelyeket az adott tényállás megvalósítójával szemben alkalmazni lehetett, a halálbüntetést mint jogkövetkezményt pedig mindössze két esetben írta elő: a felségsértés legsúlyosabb formái, nevezetesen a király meggyilkolása, szándékos megölése vagy ezek kísérlete⁸⁴ (126. § 1. pont),⁸⁵ valamint gyilkosság (278. §)⁸⁶ esetén.⁸⁷ Másodszor a törvény 91. és 92. §-a előírta,

⁸¹ Már a Kiegészítés után rögtön nekiláttak az új magyar Btk. előkészítésének, és evégből Horváth Boldizsár akkori igazságügyi miniszter egy bizottságot állított fel, amely azt javasolta, hogy a Deák-féle tervezetet vegyék alapul ehhez, és azt igazítsák hozzá az időközben megváltozott körülményekhez. E feladat elvégzésére Csatskó Imre kapott megbízást, ám az általa 1869-re elkészített javaslat megtárgyalására soha nem került sor. Kiderült, hogy az idő végképp túlhaladt a maga korában kitűnő 1843-as javaslaton, így 1871-ben Csemegi Károlyt már egy vadonatúj, korszerű büntető javaslat megalkotásával bízták meg. E tervezet első változatát Csemegi 1873-ra készítette el, ám mivel ekkor még az országgyűlés azt nem vette tárgysorozatba, tovább dolgozott rajta. E finomítások eredményeként 1875-re megalkotta a végleges tervezetet, melynek létrehozatala során figyelembe vette a modern európai fejleményeket és tendenciákat, különösen ami az osztrák, német, belga és olasz helyzetet illeti. Az 1875-ben benyújtott javaslatot előbb az országgyűlés igazságügyi bizottsága tárgyalta meg, majd hosszas vita után, 1877-ben végül elfogadásra alkalmasnak találta, és javasolta a plénum számára annak törvénybe iktatását; erre 1878-ban került sor, hatályba azonban (az 1879. évi XL. törvénycikkkel, vagyis a kihágási büntető törvénykönyvvel együtt) csak 1880. szeptember 1-jén lépett. (A hatályba lépés napjáról, valamint a hatályukat veszítő törvényekről és a hatályban maradó rendelkezésekről az 1880. évi XXXVII. törvénycikk intézkedett.)

⁸² A 20. § szerint „a büntetések nevei a következők: halálbüntetés; fegyház, államfogház; börtön; fogház; pénzbüntetés”.

⁸³ A kódex Második Részének a hivatalos címe még nem ez volt, hanem a következő: „A büntettek és vétségek neveiről, és azok büntetéseiről”.

⁸⁴ Ebben az esetben – lévén hogy itt a kísérlet maga a bűncselekmény – a 66. § azon szabályát, miszerint a kísérlet enyhébben (egyébként halállal szankcionálandó büntettek esetén minimum öt évig tartó fegyházzal) büntetendő, természetesen nem lehetett alkalmazni.

⁸⁵ „A felségsértés büntettét követi el: a ki a királyt meggyilkolja vagy szándékosan megöli, vagy ezen cselekmények valamelyikének véghezvitelét megkísérli...” (126. § 1. pont) „A felségsértés a 126. § 1. pontja esetében halállal ... büntetendő.” (128. §)

⁸⁶ „A ki embert előre megfontolt szándékból megöl: a gyilkosság büntettét követi el, és halállal büntetendő.” (278. §)

⁸⁷ A halállal büntetendő gyilkosság, valamint a tíz évtől tizenöt évig, bizonyos minősítő körülmények esetén pedig életfogytig terjedő fegyházzal büntetendő szándékos emberölés a kódex indokolása szerint az alapján volt elhatárolható egymástól, hogy míg az előbbi esetben a más életének kioltására irányuló szándék már jóval az elkövetést megelőzően kialakult, és az a tettesben hosszabb időszakon át fennmaradt, vagyis az elkövető tettét alaposan kiterelve, annak következményeivel hidegvérrel számolva (bár nem feltétlenül minden

hogy ha az enyhítő körülmények számukban és súlyukban („nyomatékukban”) jelentősen felülmúlják a súlyosító körülményeket, akkor „a halálbüntetés életfogytig tartó fegyházra ... változtatandó”, ha pedig „az enyhítő körülmények annyira nyomatékosak, vagy olyan nagy számmal forognak fenn, hogy a cselekményekre meghatározott büntetésnek legkisebb mértéke is aránytalanul súlyos lenne”, akkor a büntetés akár tizenöt évi fegyházra is leszállítható. E rendelkezések tehát biztosították a bírók számára azt a lehetőséget, hogy az egyébként halállal büntetendő cselekmények elkövetőit se ítélik halálra, hanem ezt a szankciót még a felségsértésnek és a gyilkosságnak is csak a legelvetemültebb, legkegyetlenebb, legaljasabb, illetve legveszélyesebb fajtáira alkalmazzák.⁸⁸ Végül akkor is lehetőség volt arra, hogy a tettes a halálbüntetést elkerülje, ha vele szemben a bíróság jogerősen ezt a jogkövetkezményt szabta ki, amennyiben a király a 117. § 2. pontjában biztosított jogával élve az illetőnek megkegyelmezett.⁸⁹ Mindennek következtében a halálbüntetés tényleges alkalmazására (más korabeli országokhoz képest is) viszonylag ritkán került sor, mégpedig kizárólag gyilkosság miatt. 1881 és 1898 között a törvényszékek ugyan elsőfokon összesen 223 (évi átlagban 12) halálbüntetést szabtak ki, ezeket azonban a Kúria mindössze 34 esetben hagyta jóvá (ez ebben az időszakban évi átlagban 2 kivégzést jelentett).⁹⁰

Csemegi eredetileg azt javasolta, hogy a halálbüntetést nyaktilóval hajtsák végre, de az országgyűlés a magyar büntető gyakorlattól idegen végrehajtási metódust nem fogadta el, így

---

érzelmi-idegi feszültség nélkül) követte el, addig az utóbbi esetben az ölésre irányuló szándék nem „gonoszszágból”, hanem valamilyen hirtelen és meggondolatlan affektív töltet hatására keletkezett, és a cselekmény maga ezen felindulás tartama alatt be is végeztetett. A törvénykönyv ezzel a megkülönböztetéssel biztosította, hogy a halálbüntetés valóban „a legsúlyosabb büntettnék leggonoszabb eseteire” szorítottassék, és csak „a valódi legiszonyubb büntettnék legyen kimondható a halál”. (Indokolás – XVIII. Fejezet) Ennek alapját pedig „annak felismerése képezte: hogy az, a ki az emberölés elkövetése iránt magában vagy másokkal tanakodik, s magát annak elkövetésére tusa, küzdelem, számítás és mérlegelés után határozza el; az, a ki az emberölés véghezvitelére az eszközöket előkészíti, megszerzi, magát mesterkélések, mások rászédése, valamely büntetendő cselekmény elkövetése, gyakran a legtávolabbról szőtt fondorlatok által helyezi azok birtokába; az, a ki a véghezvitel utait tervszerűleg egyengeti, az akadályokat megátalkodott konoksággal és kitarással elhárítja, ha mindezt legyőzve, minden nehézséget elhárítva forralt tervét kiviszi: az ily ember sokkal gonoszabb és sokkal bünösebb, mint azon szerencsétlen, a kihez a felgerjedés, a szándék és a kivitel végzetes vonalán a higgadtabb megfontolás nem juthatott el”. (Indokolás – a 266., 267. és 269. §-hoz)

⁸⁸ „A mi javaslatunk a legsúlyosabb büntettnék objective legsúlyosabb faja esetében is megnyitja a morális imputatio szerinti mérlegelés lehetőségét, és ... a halálbüntetés egyedül azon esetben lesz kimondandó, ha a 266. §-ban megállapított föltételek mind léteznek, és ha a büntett körülményei, a tettes motívumainak az erkölcsiség szempontjából való számbavétele enyhébb büntetés alkalmazását nem követelnek.” (Indokolás – XVIII. Fejezet /kiemelés az eredeti szövegben/). Látnunk kell azonban, hogy a Csemegi-kódexben a halálbüntetés az említett különös részi tényállások esetében strikt büntetési tétel volt, az eltérésre pusztán az általános részi szabályok adtak (elvileg kivételes) lehetőséget.

⁸⁹ Ilyenkor persze nem általában a büntetés alól mentesíti őt az uralkodó, hanem pusztán a halálbüntetés végrehajtása alól ad felmentést, és helyette rendszerint életfogytiglani fegyházbüntetést ír elő számára.

⁹⁰ Megjegyzendő, hogy 1895 és 1899 között a Kúria egyetlen halálos ítéletet sem erősített meg, 1896 és 1900 között pedig egyetlen kivégzést sem hajtottak Magyarországon végre. (Horvátország bűnügyi statisztikai adatai ezekben a számokban nincsenek benne.)

a kódexbe mint a büntetettek kivégzésére szolgáló egyetlen módszer az akasztás került.⁹¹ A javaslat szövegében továbbá az is megtalálható volt, hogy „teherben levő nőn a halálbüntetés csak szülése után hajtható végre”, de ezen rendelkezésnek mint nyilvánvaló dolognak a törvényszövegbe foglalását a képviselők feleslegesnek ítélték, így az végül kimaradt abból.⁹² Meg kell még említeni, hogy halálbüntetést (és életfogytig tartó szabadságvesztést) csak olyanokkal szemben szabhatott ki a bíróság, akik a cselekmény elkövetésekor huszadik életévüket már betöltötték;⁹³ 16 és 20 éves kor között a gyilkosok is legfeljebb határozott ideig (a 22. § alapján maximum 15 évig) tartó fegyházbüntetéssel, 12 és 16 éves kor között pedig, amennyiben „a cselekmény elkövetésének idején képesek voltak annak bűnösségét felismerni”, két évtől öt évig terjedhető börtönnel voltak csak büntethetők (85. § 1. pont).⁹⁴ Végül a kódex rendelkezett mind a büntethetőségnek, mind pedig a kiszabott büntetés végrehajthatóságának elévüléséről is: eszerint halállal (vagy életfogytig tartó fegyházzal) büntetendő bűncselekmény húsz év elteltével évül el, a halálbüntetés (vagy életfogytig tartó fegyházbüntetés) végrehajthatósága pedig az ítélet jogerőre emelkedését követő 25 év elteltével.

A fentiekből látható tehát, hogy a magyarországi büntetőjog fejlődése alig egy évszázad alatt nagy utat járt be, és míg a halálbüntetés a XVIII. század közepén mind szokásjogi, mind írottjogi alapon a bűncselekmények széles körében kiszabható volt (és azt évi több száz esetben ténylegesen alkalmazták is), addig annak kiszabását a XIX. század második felére csak a legsúlyosabb, a társadalomra legveszélyesebb bűntettek elkövetőivel szemben engedték meg (és még ezen elkövetők közül is mindössze évi egyet-kettőt végeztek ki ténylegesen). És bár az út ekkorra még korántsem ért véget (lásd az I. és a II. világháborút, az 1945-1948 közötti átmenet korszakát, valamint a szocializmus időszakát), ám a végállomás felé vezető legjelentősebb lépése valójában már a halálbüntetés végleges eltörlése előtt 110 évvel megvalósult.

⁹¹ „A halálbüntetés zárt helyen, kötél által hajtatik végre.” (21. §)

⁹² Ez az előírás a 22. §-ban kapott volna helyet, melynek létjogosultságára (éppen triviális volta miatt) az indoklás is mindössze egyetlen mondatban utalt: „Az ítélet csak egy ember életének elvételét rendelvén, két élet jogosan nem vehető el.”

⁹³ „A ki a büntett elkövetésének idején életkorának huszadik évét még nem haladta túl, halálra vagy életfogytig tartó fegyházra nem ítéltető.” (87. §)

⁹⁴ Ez azt is jelentette, hogy a 12. évét be nem töltött gyermek, valamint az a 16 évesnél fiatalabb személy, aki „midőn a büntettet vagy vétséget elkövette, ... cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bír”, egyáltalában nem volt büntethető. (83. és 84. §)

Felhasznált irodalom

- Bakóczy Antal*: Az emberölés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Balás Elemér*: A halálbüntetésről. Révai és Salamon Könyvnyomdája, Budapest, 1900
- Béli Gábor*: Magyar jogtörténet: a tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1999
- Béli Gábor – Kajtár István*: Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században (a Praxis Criminalis). In: Ádám Antal (szerk.): Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből XIX., Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Pécs, 1988
- Csemegi Károly művei*. Franklin-Társulat, Budapest, 1904
- Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László*: Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995
- Doleschall Alfréd*: Halálbüntetés. In: Márkus Rezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon, III. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1900
- Eckhart Ferenc*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest, Politzer Zsigmond és Fia jogi könyvkereskedés, Budapest, 1946
- Finkey Ferenc*: Büntetéstani problémák. Budapest, 1933
- Hajdu Lajos*: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971
- Hajdu Lajos*: Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985
- Hajdu Lajos*: II. József büntetőtörvénykönyve Magyarországon. In: Jogtudományi Közlöny, 1974/1-2. szám, 48-55. o.
- Horváth Tibor*: Halálbüntetés Magyarországon. In: Sebes Ágnes (szerk.): A halálbüntetésről. Medvetánc Füzetek, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990, 219-258. o.
- Irk Albert*: A halálbüntetés és a magyar büntető törvénykönyv revíziója. In: Irk Ferenc (szerk.): Irk Albert emlékkötet (válogatás Irk Albert műveiből), Kriminológiai Közlemények, MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1991, 207-214. o.
- Kecskeméti Károly*: A halálbüntetés eltörlésének ügye az országgyűlésen. Szemere Bertalan 1843. augusztus 19-i beszéde. In: Kerecsi Klára (szerk.): Kriminológiai Közlemények 53., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1996, 84-104. o.
- Mezey Barna (szerk.)*: A magyar jogtörténet forrásai. Szemelvénygyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest, 2001

Mezey Barna: Az 1849. évi megtorlások történetéhez. In: Jogtudományi Közlöny, 1999/11. szám, 457-466. o.

Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris Kiadó, Budapest, 1999

Szemere Bertalan: A büntetésről s különösbbe a halálbüntetésről. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990

Sándorfy Kamill: Törvényalkotásunk hőskora. Az 1825-1848. évi reformkorszak törvényeinek története. Effo Kiadó és Nyomda, Budapest, 2001

Vámbéry Ruzstem: Büntetés. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon, II. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1899, 365-371. o.